

Latv. nod.

ZENTA
MAURINA

3000

ZIETĒLU
TĒTAS
UN
VARIĀCIJAS

21, B 3

Latv. nod. 158

A ZENTA MAURINA

12457

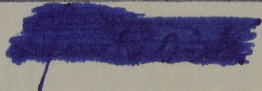
ZIEMEĻU TEMAS UN VARIĀCIJAS

ESEJU KRĀJUMS

1 9 3 9

AKC. SAB. VALTERS UN RAPA

L. V. B.
№ 357636

0309018171

A/S. VALTERS UN RAPA
GRAMATSPIESTUVE,
RIGĀ, BRIVIBAS IELĀ Nr. 129/135

Saturs

	Lpp.
I Zelta putns	5
II Bērza tilts	21
III Divas saules	43
IV Ugunīgi sarkanais zieds	77
V Somu nacionālās kultūras simbols	85
VI Kalevalas skaistums un spēks	95
Nevis komentārs, bet eseja. Dzīves apetīts. Dziesmu spēks. Dzimtene.	
VII Varoņi	113
Dziesmu burvis Veinemeinens. Darītājs un varētājs Ilmarinens. Don Huans - Leminkeinens jeb mūžīgās vīrišķības problema.	
VIII Mūžīgi sievišķais	149
Somu sievietē. Somu māte jeb mīlestības irracionālītāte. Dzīves dārgakmeņi - izturība un uzticība.	
IX Ibsēna Brands	183
jeb „Vai Dievs pret Kristu humāns bija?“	
X Pērs Gints un „Solveiga“	211
„Es gaidīšu tevi kā soliju.“	

1
ZELTA PUTNS

Skaistums, ko nevar tālāk dāvāt, pārvēršas smagā zelta bumbā, ko turot nolīkst rokas, un drīz vien tām nav vairs spēka celties augšup un svētīt. Un kā var dzīvot, ja dzīvi nevar vairs svētīt? Bet skaistums, ko tālāk dod, ir zelta putns, kas arvien atgriežas turp, no kurienes aizlidojis, un katru reizi atgriežoties viņa spārni mirdz spožāki, tie kļuvuši it kā lielāki. Katru reizi, kad es domās atgriežos Somijā, es jūtu, ka tur saņemtā bagātība man jādod tālāk.

Es redzu klintis ceļamies, redzu, kā uz viņu mugurām izaug meži, es dzirdu dzimtenē nekad nedzirdētas putnu balsis, es redzu ezerus, dzelmains dzidruss — tādu es vēlētos savu dzīvi, bet vienmēr un visur mani pavada doma: katra ceļojuma gala mērķis ved atpakaļ pie cilvēka.

Skaudība ir netikums, bet redzot, ka bezdelīgas viegli lido bez valutas, vizas un pases, manī katru reizi kaut kas iesāpās. Bet varbūt vienam otram cilvēkam ir vēlme, kurā atzīties jau neprāts.

Viena no grūtākām mākslām ir prasme pareizi ceļot. Mūsdienu cilvēks ceļo vairāk, nekā ceļojusi viņa vecmāmiņa, bet šķiet, ka mūsu vecmāmiņas no saviem ceļojumiem vairāk pārvedušas. Pareizi ceļo tas, kas no ceļojuma atgriežas bagātāks. Bet es esmu pārāk daudzus redzējusi, kas no ceļojuma atgriezušies ne tikai tukšām kabatām, bet arī tukšām dvēselēm, pilnu čemodanu, bet tukšu garu, novītušu, vienaldzīgu seju. Pareizi ceļo tas, kas atšķir — ceļot un drāzties pa pasauli. Varbūt vispareizāk kājām apceļot plašus apgabalus, tad var apstāties, kad nogurums māc, kad nejaušs skaistums māj ceļmalā. Tam, kas spēj saskatīt nejaušo, nevienā grāmatā neaprakstīto skaistumu un apstāties tur, kur gribas, atklājas ceļošanas noslēpums. Bet tāpat kā ir ļaudis, kas neprot veikt savu vislielāko ceļojumu, proti, dzīvi, arī to pārvērdami autokāra braucienā ar 80 km stundā, kur 14 dienās vai grib, vai negrib jāapskata 20 pilsētas, tāpat arī ir daudzi, pārāk daudzi, kas neprot veikt mazos ceļojumus. Kad es atgriezos no Itālijas, man bieži jautāja: „Nu, ko jūs sakāt par Vezuvu un Neapoli?“ bet es tur nemaz nebiju bijusi, kaut gan pusgadu nodzīvoju Itālijā un man pat bija kabatā brīvbillete via Roma-Neapoli. Un kad es teicu, ka tur neesmu bijusi,

tad tas, kas visās ievērojamās Itālijas pilsētas bija apmeklējis, mani uzlūkoja ar nožēlošanu, un par to arī nav ko brīnīties, jo viņš bija pārvedis zīda lakatu no Venēcijas, zelta jostu no Florences, panamā cepuri no Romas, bet es pārvedu tikai ilgas vēlreiz turpu atgriezties, kur zem stingri laipnajiem Fra Filipi Madonnas smaidiem dzīves smagme pārvēršas saldme. Tāpat mani nožēloja visi tie, kas, pa Somiju ceļodami, aizbraukuši līdz polārrīņķim, tur apturējuši savu automašīnu un gaidījuši parādāmie ziemēbriedi, bet man pietika šo ievērojamo ceļojumu apskatīt gīdā un braukt turpu, kurp neviens gīds neaicina.

Dzimtenē saista un sāpina tie, kas mīl. Pienākuma tiklā ieslēgtiem, mums mūžīgi jāverņemšanas un došanas durvis, un kad roka nogurst tās virināt, tad noslēgtajā telpā, šķiet, jānosmok.

Tagad, pēc daudziem mēnešiem sēžot dzimtenē savā istabā, es atkal redzu Somiju. Vāverīte aiz loga vizionārā vieglumā un veiklībā te parādās, te zūd, zilīte pieklauvē pie loga, un melnās priedes majestātīgā mierā iztur savu smago sniega apmetni, bet es, viņās lūkodamās, nezinu, vai šis sniegs ir nasta, kas nospiež, vai greznums, ar ko var lepoties, tik ļoti viņas ir

apvaldītas un mierīgas, ka nasta pārvērtusies baltmirdzošā greznumā, tik gudras viņas, ka tālu skatās pāri tai vietai, kur sakņojas, apzinādamās, ka arī vissmagākā nasta var tapt par baltu greznumu. Bezmiedzīgajās nakts stundās es dzirdu, ka viņas nopūšas, kad baltais mirdzums nokrīt no viņu platajiem, spēcīgajiem pleciem — vai tas ir vaids? Nožēlas nopūta? Vai arī atvieglinājuma uzelpojums? Es nezinu to. Bet otrā rītā viņas stāv tikpat mierīgas savā melnajā tērpā, cik mierīgas bija savā baltajā sudrabā, kas savu mirdzumu bija guvis ne no šīs pasaules un kas viņas greznoja, nekad zemei nepieskardamies. Lai cilvēks dzīvotu kur dzīvodams, labi būtu, ja viņš caur logu vienmēr varētu redzēt kādu koku vai vismaz kādu zaru, tad viņš tik viegli neaizmirstu, ka ziemei seko pavasaris un pāri visām rudens sāpēm reiz nobirst baltais sniega miers.

Šais klusajās, krēslainajās ziemas stundās, kur reizēm likās grūti ticēt pavasara atnākšanai un kur reizēm manī radās šaubas, vai vispār vēlreiz varēšu viņu, saules viesi, sagaidīt, vai atkal reiz varēšu rokās saņemt ziedošu ievu zaru, kuŗu uzlūkojot, man vienmēr licies, ka es pati reiz esmu bijusi tāds ievu krūms, kam lauts strauji un izšķērdīgi ziedēt, sevi netaupot,

nekā sevī nepaturot, — šais ziemīgajās stundās es garā atkal un atkal atgriezos Somijā, jo bez prieka vai vismaz prieka atblāzmas viegli var apmaldīties dzīves ceļojumā. Aizverot acis, es redzu kādu stāvu klinšainu pakalnu, mūsu auto mašīna tur apstājas, jo tā laikam izskatījusies tā klints, par kuru Jāzeps runājis un kuŗas galotnē redzējis Dīnu stāvam. Gandrīz kaila bija šī vakara saules apspīdētā klints, tikai vietumis mazām salīnām auga sūna un slaidas, rožaini dzeltānas, izkaltušas smilgas cilvēka garumā. Pakājē tumši zaļoja brūklenāji, ogu ķekari mirdzēja sarkani un sulīgi, likās, ka viņu šeit ir daudz vairāk nekā roku, kas tos spētu un gribētu nolasīt. Pretī klintij bija tīrums, nopļauti mieži salikti mazās gubiņās. Es tik ļoti mīlu latviešu vārdu „tīrums“ — ne ūdens, ne sniegs manī neizraisa tādu tīrības priekšstatu, ka pavasarī dīgstošs vai arī rudenī nokopts tīrums. Klinšu pakājē sēdēdama, es viju vainagu no brūklenājiem, ko dzimtenē jau biju pasākusi un ko vīšu līdz mūža beigām tam dzejniekam, kas šos ziemciešus mīlējis vairāk par lauru lapām, dzejniekam, kam mana tauta, kamēr viņš vēl bija dzīvs, vija ērkšķu vainagu un kam arī vēl pēc nāves iedur pa ērkšķim, bet kuŗa baltumu neviens nav spējīgs aptraipīt un kas, Zaļkalna

meistarīgās rokas akmenī pārvērsts, stāv viņa kapu vietā mūžīgā šķīstībā un klusā, neuzvaramā spēkā. Pāri mežu galotnēm, ceļa otrā pusē, sarkanojās saules bumba tik mierīga un skaista kā acs, kas visu redz un tomēr mīl. Mani ceļojuma biedri kāpa pa klinti augšā, viņu soli aizdunēja vakara klusumā, bet man uz rokas nolaidās taurenītis — melns, ar ordeņa lentu pāri abiem spārniem. Tādu pašu taurenīti es esmu apbrīnojusi kādā citā rudens ceļojumā, dzimtenē, priekš daudziem gadiem ceļā uz Zilo kalnu, kur tīrumos stāvēja rudzu statīni kā rokoko dāmas platām krinolinām, izspurušiem matiem, kā jau gadās, atgriežoties no balles, mazliet saliekušās viņas visas steidzās vienā virzienā, un aiz viņām smaidīja viņu visu kavalieris — liels un apaļš mēness, kam pietika laipnības, lai visas viņas apņemtu savā smaidā. Bet mēs gājām pa puteklainu lielceļu cauru dienu un daļu no nakts, nejuzdami nekādu nogurumu. Arī toreiz mēs bijām četri ceļojuma biedri, arī toreiz bija rudens, un rudens saulē melnie tauriņi mums lidoja pretī. Bet es toreiz vēl nezināju, ka viņi ir nāves vēstneši. Toreiz es vēl nezināju, ka tie ir melno rudens nakšu karognesēji, kas atlido pie mums, pirms rudens salna vēl sākusi stindzināt zemes dzīvību. Toreiz viss, kas man ceļā

gadījās, bija prieka vēstnesis, jo toreiz es vēl nezināju, ka var aiziet un neatgriezties un ka vienīgi cilvēku dzīvē reizēm gadās ziema bez augšāmcelšanās. Nekad es pēc tam neesmu atgriezies uz Zilo kalnu, un man šķiet, ja es turpu vēl reiz aizietu, es vairs nespētu atgriezties dzīvē. Tādos rudens vakaros fiziskām un garīgām acīm redzētais saplūst kopā, gaiss ir tik dzidrs un viegls, ka lietas vēl tikai paraduma pēc turas pie zemes. Tai brīdī es vairāk domāju par saviem draugiem dzimtenē nekā par tiem, ar kuriem kopā ceļoju. Man likās netaisni, ka man vienai un nevis mums visiem, kas mēs kopā lasījuši Kalevalu, ir atļauts šo skaistumu baudīt. Bet par tiem, kuriem es nekad vairs nevarēšu sniegt roku un kuŗu roka man ir bijusi visdārgākā, es mēģināju nedomāt. Jo ir domas, kas bīstamākas par slimībām, tās ieslēdz savā varā, un tad jādzīvo cietumā, kas ārpus stāvošiem nav saredzams, bet tā balss, kas šai cietumā atrodas, nevienai dzīvai būtnei nav sadzirdama. Es izstiepu rokas un sveicināju draugus dzimtenē, kas man palīdzējuši aizbraukt, jo katrs labvēlīgs vārds, katrs smaids un katra labvēlīga doma palīdz. Katrs saules vārds reiz ceļas augšā, ja arī teikšanas brīdī liekas, ka neviens to nav dzirdējis. Un tāpat katrs ļauns

vārds, katra ļauna doma un ļauns skats kavē,
šķēršļo, indē. Mūsu daiņās mani vienmēr ar
baigumu pildījušas tās tūkstoš tautas dziesmas,
kas runā par ļauno valodiņu nejēdzību un
spēku:

Vai Dieviņi, es nevaru
Panest ļaužu valodiņas,
Laidīšos upītē,
Lai līdzēja vilnis nest.

Nevar Dievs, nevar velns
Izbrist ļaužu valodiņas.

Bieži es dzimtenē šos vārdus izmisīgi esmu
skaitījusi, bet tagad es bezbēdīgi sevī saku:

Es to ļaužu valodiņu
Daudz vērā neturēju,
Citu laižu pār galviņu,
Citu minu kājiņām.

Cik gulbjam ūdens lipa,
Tik man ļaužu valodiņas.

Dzimtenē ne tikai cilvēks, bet pat Dievs un
Velns nevar izbrist ļaunu ļaužu valodiņām, tur-
pretī svešumā šīs indīgās bultas neskaņ. Es ne-
ticu tiem, kas saka, ka viņiem vienaldzīgs ir dzī-
ves guvums — labi vārdi, ļaužu atzinība. Viņu
lūpas tā runā, bet viņu sirds to nejūt, jo ci-

tādi viņi nesteigtos un nesteidzinātu, nepiedalītos ikdienas ātrskriešanā, nepūlētos savā un savas ģimenes labā. Tad viņi neceltu mājas un nerakstītu grāmatas, neradītu bērnus un nespriestu par citiem tiesu, tad viņi dzīvotu kā Diogens mucā, bet mums ir pazīstams tikai viens vienīgs Diogens, un tas pats varbūt vairāk leģenda nekā vēsturiska persona.

Bez atbalss neskan dziesma, katrai domai ir vajadzīga rezonance, dzīvajam vārdam ir vajadzīgs kāds, kas to uzklausītu, grāmatai ir vajadzīgs kāds, kas to lasītu, izstieptai rokai — roka, kas to saņemtu, lūpām — lūpas, kas tās skūpstītu. Viens no vistukšfražainākajiem izteicieniem ir tas, ka cilvēks cilvēkam nekā nevar iedot un ka cilvēks cilvēkam nekā nevar atņemt. Tādu cilvēku pat iedomāties nevar, tas būtu klints blūķis vai kāds monstros, vai arī kāds plānprātīgs.

Es skatos mākoņos, kas aizslīd vakara debesīs — nekad mākoņu kompozīcijas un krāsas nav tik dažādas un bagātas savā izteiksmīgā tēlainībā kā saulrieta stundā. Te tie rēgojas kā milži ar divām mazām galvām uz vareni uzpūsta ķermeņa, te atkal aizpeld kā milzīgi irisa ziedi, gluži kā tie, kas auga manā dzimtenē, doktorāta dārzā — tikai daudz lielāki un daudz

skaistāki, kā jau lielāks un skaistāks viss, kas tuvāks debesīm. Es skatos te izirstošos, te augošos, putniem un kalniem līdzīgos mākoņos, un jūtu ka dzīves tēli viņiem līdzīgi — arī tie iznirst no nezināmas dzelmes, pieaug, neredzamas rokas veidoti, drausmina, priecina un tad pazūd Nekurienē. Miers, kas šūpojas vēl saules apspīdētās koku galotnēs, nolaižas manā sirdī, un tā vairs nav cieta kā šī klints, iedurtie, gadiem ilgi glabātie, čulājošie dzeloņi izkrīt, un sirds top līdzīga aizklīstošiem mākoņiem. Nenozīmīgi šķiet kādreizējie sāpju raisītāji. Es zinu, reiz zudīs asie vārdu dzeloņi un to raidītāji, tāpat kā zudīšu es un manas grāmatas, kas dzīvos drusku ilgāk nekā es pati. Bet manā tautā mūžam dzīvos skaidrības ilgas, un tās pacelsies pāri sīkcilvēku rejām kā cīruļa dziesma šai vakarā pāri akmeņainajam ceļam. Šo grāmatu es rakstu, ticēdama savas tautas skaidrības ilgām, un kā lai es neticētu tām, kas mani neskaitāmas reizes dzidrinājušas?

Tur Somijā es tālu jūtu tos, kas manu darbu gribēja noslāpēt, kas man aizslēdza durvis uz skolām, kas man neļāva iegūt nodrošinātu vietu, kas labprāt man būtu piesūtījuši spītālību, ja tikai pastā ņemtu pretī tādu sūtījumu, un kas no nepatiesiem vārdiem manām grāmatām saku-

rināja autodafē. Bet manas grāmatas nedega viņu rīkotā sārtā, tās glāba gaŗāmgājēja rokas, un šo svešo gaŗāmgājēju roku bija tikdaudz, ka niknās uguns mēles drīzi vien plandijās tukšumā. Pret šīm svešajām rokām, pret šīm daudzajām rokām, kuŗu skaits sniedzas tūkstošos un kas manu jauno grāmatu atkal nesīs un sargās, es jūtu dziļu pateicību. Viņu uzticība ir vairogs pret ļaunu ļaužu valodijām, kas pār mani ir birušas kā lietus, sniegs un krusa cīruļa putenī. Šīs nepazīstamās rokas mani ir sargājušas, kad ļaunas bultas pret mani bija vērstas un es viena bez ieročiem stāvēju no visām pusēm atklātā uzkalniņā. Toreiz es bieži sev jautāju: kā var atvairīt naidu? Kādēļ kaimiņa naidis arī tam kokam, kas neaizēno viņa tīrumu, piezogas klāt un iebojā stumbru? Tagad es zinu: visļaunākajam naidam nav iemesla, un taisni tādēļ tas tik bezjēdzīgs, ka iemesla nav. Ja būtu iemesls, tad varētu to iznīcināt, un līdz ar to naidis zaudētu savu spēku. Bet kur iemesla nav, tur pret naidu kaŗot ir velti. Ir rakstīts, ka naidu var uzvarēt ar mīlestību. Tas ir viens no tiem vārdiem, kuŗus skaisti lasīt, bet ko piepildīt, varbūt, spēj Dievs, cilvēku spēkiem tas ir neiespējams, jo pats Dievs taču vairāk mīl tos, kas viņu mīl, un Luciferu, kas viņu nīst,

viņš iekalis elles vistālākajā vietā. Dieva mīlestība nav uzvarējusi Luciferu, kā tad lai mirstīga cilvēka mīlestība uzvarētu savu naidinieku? Ir arī rakstīts, ka ienaidnieki ir jāmīl. Par šo teikumu es ilgi esmu domājusi, nekādi nevarēdama to saprast. Ienaidniekam m a n a mīlestība nemaz nav m ī l e s t ī b a. Bet ir gan cits veids, kā var uzvarēt savus ienaidniekus: nav viņiem jāpiegriež vērības, un tomēr nav jāatkāpjas, ir jānorūdī savs gars, kā kara un epidemijas laikā jānorūdī ķermenis, un tad ir jāturpina savs ceļš, it kā pretinieka nebūtu. Nav pat jāpacel balss, kad jūt naidu tuvojamies, nav jāsabruk no indīgām bultām. Un to var tikai tad, ja kaut kur pretī sniedzas roka, nevērodama mūsu vātis, sniedzas pretī un kāda balss sauc: dod, dod! No šā sauciena rodas spēks un aizveras vātis, bet šo saucienu dzird tikai tad, kad rūgtums nav ausis kurlinājis un nogurums nav acis aklinājis.

Kas uz laiku aizbrauc no tā, ko mīl, no tā atkrīt rūgtums, tas nomet nogurumu kā vecas, novalkātas drēbes. Dzīves karā man vairāk nolaupīts nekā Pasaules karā, bet lielākos dārgumus izdevās saglabāt: man palikusi spēja domāt, spēja priecāties un saņemtās dāvanas tālāk dalīt.

Ceļot prot tas, kā sirds ir redzīga un kā acs prot apstāties un svētīt. Ceļot prot tas, kas savu sirdi prot atraisīt un kā pirksti krampjaini nesažņaudzas. Kad acis, ausis un sirds atveras, dvēsele izpeldas skaistumā. Es labprāt būtu svēta, lai vienatnē ar savu Dievu atrastu apmierinājumu. Bet es esmu tikai grēcīgs cilvēks, kas bieži nomaldās no lēnprātības un labas gribas pārāk stāvā ceļā. Es neprotu mieru rast tikai sevī, man vajadzīga plaša pasaule, lai pārmācītu savu dumpīgo dabu, lai remdētu neciešamas slāpes. Un tai klusajā rudens vakarā, viena sēdēdama kailajā klintī, — kas bija tikpat cieta un nežēlīga kā dzīve, bet no kuņas atvērās plašs skats, — es tuvu jutu latvisko un somisko skaistumu, es to dzēru kāriem malkiem, zinādama, ka ne no katras klints plūst avots un ka ne katrā saulrieta stundā zelta putns nolaižas uz mana pleca.

||

BĒRZA TILTS

Pasaulē ir celts bezgala daudz tiltu no dzelzs un betona, kas spēj nest smagas nastas, un tomēr karš un laika zobs tos sagrauž. Ir pasaulē vēl citi tilti, neredzami, no cilvēka gara cilvēka garam celti, ko ne karš, ne uguns nespēj iznīcināt. Pāri gadu simteņiem tie velvējas, un cilvēku un tautu skaits, kas pāri šiem tiltiem staigā, ir nesaskaitāms. Viens tāds tilts mani aizveda uz Somiju, vēl ilgi pirms mūsu auto pārbrauca somu robežu. Uz viena šā tilta pīlāra bija rakstīts — Kalevala, un no turienes šalca varenas dziesmu skaņas; otrs mirdzēja naktī kā bāka tālu pāri jūrām un zemēm, un kad es tuvāk pieņācu, es redzēju kvēlojošu sirdi — tā bija Maila Talvio. Kad viņa 1935. gadā ciemojās Rīgā, es viņu dzirdēju runājam par Kalevalu, un viņas baltām kaijām līdzīgie vārdi visi lidoja uz Somiju. Trešā savādi izliektā, no kadiķa grieztā pīlāra septiņās smailēs bija rakstīts Alekša Kivi vārds. Un tālāk nāca ļoti masīvs pīlārs, kuŗā ierakstītie raksti, kas labāk bija lasāmi mēness

gaismā nekā saules vizmā, visi risināja nāves un likteņa baigo mīklu — tas bija Silanpe.

Un vēl daudzi citi tilta pīlāri, gan dziedot un skanot, gan klusi mirdzot mani drošāk un ātrāk nekā mūsu automašīna aizveda uz Somiju.

Ar Somiju mūs latviešus saista kopīgas vēstures atmiņas, mums ir bijis kopīgs naidnieks — krievu dūre, mums ir bijis kopīgi sapņots un vienā un tai pašā laikā, bet atsevišķi izkaŗots sapnis — patstāvīga valsts. Arī pasaules uzskatā ir viena otra kopīga skaņa.

Es zinu tikai vienu veidu būt par patiesi kultūrālu cilvēku: sevī nest savas tautas dvēseli — jo kultūra izaug no tautas — un to barot ar visu, kas ir vērtīgs un vienreizīgs citu tautu dvēselēs. Tagad pasaulē ir vairojušies visādi krājēji, krāj galvas kausus un kurpju papēžus. Arī es esmu krājēja, un jāsaka — nepiesātināma: visu zemju tīro garīgo zeltu es gribētu savākt un aizvest uz manu dzimteni, lai tur atrodošos dārgakmeņus varētu ietvert tik smalki, lai tie mirdzētu pāri robežām.

Somijā kādu laiku dzīvojot, manī stiprinājās apziņa, ka mazas tautas var būt lielas galvenām kārtām ar savu garīgo spēku. Mēs latvieši esam iemīļojuši Kalevalu tādēļ, ka tur varoņa lielums slēpjas zināšanās par vārdu un sevišķi dziesmu

varu. Kalevalā burvja vārds un dziesma izraisa vislielākos notikumus. Runājot mūsdienu valodā, varētu teikt: gars, garīgā produktivitāte somu varonim piešķir dižumu. Vārdam un dziesmai Kalevalā ir radītājs spēks. Veinemeinens dzied tik spēcīgi, ka ezeri savilņojas, ka zeme un pat vaļa kalni sāk trīsēt, „akmens plāksnes saplaisāja, klintis lidoja pār klintīm, šķēlās radzes jūras krastos“ (III, 295—300). Un Leminkeinena dziesma smiltis pārvērš par mirdzošām pērlēm, viņa dziesma liek pelēkiem akmeņiem vizuļot, viņa dziesmā klausoties, koki no prieka sarkanojas. — Tas ir tas pats dziesmu spēks, kas septiņsimt gaŗos nebrīvības gaŗdos uzglabāja mūsu tautas gaŗu, vienoja atsevišķas tautas daļas. Cik līdzīgi Kalevalas rūnām skan pazīstamā daiņa: „Kur mēs divi dziedājam, tur zemīte līgosies.“ Daiņās no dziesmām līgojas zeme, rūnās — lido klintis.

Ar dziesmas spēku Veinemeinens savu ienaidnieku Joukahainenu iedzen purvā, nevis ar fizisku varu viņš to veic, bet ar gara pārākumu. Bet Veinemeinena dziesmā ir ne tikai spēks, tai arī ir maigums, un viņa dziesma uzskatāma par visas somu gara dzīves simbolu. Kad viņš dzied, tad nav neviena varoņa, neviena drošsirdīga vīra, nevienas sievas, nevienas meitenes, kas,

viņa dziesmā klausoties, neiesāktu raudāt un
kam sirds nekļūtu mīksta:

Raudāj' jauni, raudāj' veci,
Raudāj' puīši neprecēti,
Raudāj' precējušies vīri.

.
Par tām brīnumainām skaņām,
Par to skaisto spēlēšanu.

(41, 175—184.)

Un beidzot arī pats Veinemeinens, savas dziesmas pārvarēts, sāk raudāt, no viņa acīm pil asaras, sākumā tās tik lielas kā ūdens lāses, tad kā dzērveņogas, tad kā zirņu graudi, tad kā irbes olas un beidzot kā bezdelīgu galvas. Viņa asaras ietek jūras dzīlē. Veinemeinens, kas savā dziesmā visu sevi atdevis, lūdz, vai svētku dalībniekos, „šīnī krietnā, lielā saimē“, nav kāda, kas viņam varētu atnest atpakaļ viņa asaras. Bet to neviens nevar. Beidzot aiziet pīle, lai sameklētu sirmā dziesminieka asaras. Bet kad pīle ienirst ūdenī pēc Veinemeinena asarām, tās jau pārvērtušās pērlēs:

Tās jau bija pārvērtušās,
Tās bij skaisti izaugušas,
Mirdzēja tās tā kā pērles,

Zaļoja tās zili zaļi,
Valdniekam par greznojumu,
Varenam par prieku mūžam.

(41, 261—266).

Dziesminieka asaras pārvēršas pērlēs — kas par brīnišķu viscilvēcīgu simbolu. Dziesminieka sāpes pārvēršas par rotu visai tautai, un šīs rotas mirdzums ir tik gaišs, ka saskatāms tālu pāri robežai. Veinemeinena asaru mirdzums arī mani aizveda uz Somiju.

Vēl skaistāk nekā 41. rūnā Veinemeinena dziesma skan 45. rūnā, kur tā viņam piešķir Kristum līdzīgu spēku. Kalevalas cilti posta briesmīgas slimības, visi Kalevalas ļaudis saslimst nīknām, nebijušām kaitēm: „Grīda trūdēja zem viņiem, segas sapuva virs gaišām“ (45, 189—190). Tad gaišais Veinemeinens, kas dzīvē pats nekā nebija guvis, no kuŗa rokām bija izslīdējusi ilgotā Aino, Veinemeinens, kas bija viens un sirms kā sniegota kalnu gāle, iet darīt lielu iežēlas darbu: viņš iziet cīnīties pret slimībām. Šai rūnā jādomā par Dostojevskas Idiōtu un arī par evaņģeliju — lai dziedētu citus, jābūt ne tikai lielākam un baltākam par citiem, bet jāprot iziet cauri dzīvei, nekā nepaturot savās rokās, kaut arī sirds izmisīgi raud, kaut arī

asaras lielas „kā bezdelīgu galvas“. Brīnumains spēks ir Veinemeinena aizlūgšanā par slimiem un cietējiem. Viņš dzied, lai aizmestu sāpes vēja ceļos, lai mokas aizmestu tālos laukos, lai bēdas un slimības piemeklētu akmeņus un klintis, bet nevis cilvēkus, jo

Neraud akmeņi aiz sāpēm,
Klintis mokās nevaimanā.

(45, 64—65.)

Savā dziesmā viņš lūdz Dievu:

Dari sāpes nesāpošas,
Rētas dari nejūtamas,
Ka lai slimnieks pagulētos,
Ka lai atpūstos no mokām.

(45, 287—290.)

Un tā Veinemeinens arī aizdzina ļaužu bēdas, izdziedēja ļaunās likstas, savu tautu izglāba no nāves, visu Kalevalas cilti no bojāejas — nevis ar draudiem, nevis ar pamācībām, bet ar savu dziesmu spēku, kuŗā trīsēja visa viņa sirds, tā sirds, kas visvairāk ilgoto neieguva.

Bet ne tikai iežēla raksturo somu varoni, ja mēs pie tās ilgi apstātos, mēs somu varoni izgleznotu pārāk maigām krāsām. Tāpat kā maigums, somu varoni raksturo arī drūmais

spēks, un tas visvairāk izpaužas Kullervo rūnās (31—37):

Kullervo, Kallerva puika,
Jauneklis ar zilām zeķēm,
Vaska matiem, varen lepnis,
Skaistās, labās ādas kurpēs.

Kullervo ir traģisks varonis. Mazs būdams, viņš zaudē vecākus un, liels izaudzis, nolemj atriebties visiem saviem pāridarītājiem. Harmoniskais mieru atrod piedošanā, sarūgtinātais — atriebē. Kad jaunajam Kullervo viss nolauptīts — vecāki, dzimtā māja, — Ilmarinena sieva viņu pieņem par kalpu, to aizsūta ganos un iedod līdz maizes gabalu, kuņģi, nicinādama bāra bērnu, iecepusi akmeni. Kullervo ganībās, sajuzdams savu pamestību, nicinādams gana darbu, izsalkumā pārgriež maizi, nazis atmetas pret akmeni un nolūzt — „viens pats nazis bij kā brālis. Vienīgais tas man bija dārgums“. Tagad viņa nīknumam nav mēra. Drausmi Galēns-Kallela ir zīmējis viņa sažņaugtās dūres, viņa atriebes alkstošo seju. Nedrīkst cilvēkam visu nolaupīt. Katram kaut kas ir visdārgākais, un kas spēj panest, ja to nolaupa? Kullervo lāsts lopus pārvērš par plēsīgiem zvēriem, tie saplosa saimnieci — pāridarītāju, un Kullervo nejūt ne-

kāda žēluma. Viņa raudas par savu pamestību savā drāmatiskajā spēkā un bezcerībā atgādina Ījāba grāmatu vai arī Sigismunda vaimanas Kalderona drāmā Dzīve ir sapnis. Viņš apsēžas uz ciņa vakara krēslā, un bez atbildes paliek viņa jautājums: kas viņu radijis, kam viņš radīts?

Katrs iet uz savām mājām,
Katram ceļš uz dzimtu vietu,

.....

Bet viņa māja vējā un lietū:

Bezdelīgai uzlec saule,
Zvirbulim tās gaisma uzmirdz,
Ielīksmina gaisma putnus;
Tikai man nekad tā nespīd,
Nenāk saule mani sildīt,
It ne mūžam nelīksmina. (6, 5—70.)

Viņš nepazīst savu tēvu, viņš nepazīst savu māti, viņam nav neviena tuvinieka. Viņu atstāj vienu ledus kurpēs un sniega zeķēs. Nav neviena, kas viņu apsargātu, kas pateiktu mīļu vārdu, nav neviena, kam viņš būtu vajadzīgs. Tik drausmu vienpatību cilvēks nespēj panest. Kullervo drūmums meistariski kāpināts: kad viņa bezcerība vistumšāka, viņš sastop kādu

meiteni un nezinādams, ka tā viņa māsa, izdara asinsgrēku. Kad jaunieši uzzina par savu radniecību, meita ielec ūdenī, bet Kullervo pats par sevi spriež tiesu. Somu varoņa divi labākie draugi ir dziesma un zobens. Kullervo ir vienīgais Kalevalas varonis, kas nedzied; man vienmēr licies, ka viņš tādēļ nedzied, ka rūgtuma ledū sastingusi viņa balss. Atklājis šausmīgo noslēpumu, viņš izrauj savu zobenu un pats sevi notiesā ar nāvi. Harmonisko Veinemeinenu glāba dziesma, sarūgtināto Kullervo glāba zobens. Kas pareizi grib saprast somu tautu, tam reizē jādomā par Veinemeinenu un Kullervo.

* *
 *

Vienā no manām pirmajām Somijas dienām es aizbraucu uz Imatru. Man daudz bija stāstīts par to, ka Imatra tagad zaudējusi visu savu lieliskumu. Kopš 1929. gada atklāta spēkstacija, un viss tur technizēts, civilizēts, iedambēts, izmantots, aizsegts, iesprostots. Un tomēr — neaizmirstams bija vēlīnās atvasaras vakars Imatras krastos. Krēsla nāca lēnām, kā tā ziemeļos mēdz nākt, bez steigas, it kā vilcinādāmās un apdomādama katru savu soli, lai cilvēkam būtu laiks tai iziet pretī. Pirmās dzeltānās

lapas klusi raisījās no zariem un lidoja man pretī kā neredzamas rokas sūtīts sveicins. Gaisā bija šis maigums, kas reizēm pirmās rudens dienas dara līdzīgas pirmajām pavasara dienām. Turistu oficiālā sezona jau bija beigusies. Pa ceļu nāca un brauca tikai viens otrs novēlojies ceļotājs. No lielā Imatras tilta es vēroju, kā trako ūdens spēku sagūstījis cilvēka gars. Spēkstacijā griežas milzīgas turbīnas un apgādā visu dienvidu un vidus Somiju ar gaismu. Kā sagūstīts zvērs Imatra valstās savā klinšainajā gultnē. Ūdens gluži melns un šķiet tvirts kā tērauds. Nezvērs Imatrā krata krēpes, te rāmāk, te skalāk šņākdams, bet visur tas padodas cilvēka nodomam, nekur tas nepārkāpj cilvēka uzstādītos likumus. Nekur citur es tik acīm redzami neesmu vērojusi cilvēka gara uzvaru par trako dabas stichiju. Un tur, skatoties Imatras ūdeņos, kur krastmalā auga neparasti slaidi un gaŗi bērzi, tik balti un irreāli kā Parsifala Lielās Piektdienas burvībā, man radās šī iecere: ja cilvēka gars iespēj savaldīt un savai gribai pakļaut tik drausmu dabas spēku, tad viņam arī jāspēj savaldīt un savai gribai pakļaut dzīvnieku cilvēkā, šo nikno asinskārīgo zvēru, kas ar savu patvaļīgo ķetnu gluži bez vajadzības saplosa to, kas viņam gadās ceļā. Tai

klusajā vakarā likās, ka lielā miera idejas nesēj-
jam un piepildītājam vajadzētu nākt no zieme-
liem, kur vēl zina, ka cilvēks ir cilvēka brālis.
Un tas nebūtu kāds mīksts, utopisks fantasts,
kas sludinātu nepretošanos ļaunumam, nē, tas
būtu liels zinātājs un ciets gribētājs, tāds, kas
spēj savalgot Imatras ūdeņus un bīstamo spēku
pārvērst gaismā. Ar savu gara pārākumu viņš
liktu ķēdēs ieslēgt un uz tuksnesīgāko salu aiz-
vest tautas miera traucētāju. Un to viņš da-
rītu tikpat vienkārši, noteikti un ātri, kā
katrā kārtīgā valstī no sabiedrības izolē sa-
biedrībai bīstamos cilvēkus, miera apdraudētā-
jus. Šim lepņajam varētājam, šim drošulim va-
jadzētu būt dzelžainai gribai, kas savā spēkā
līdzinātos Imatras ūdeņiem, bet viņa dvēselē va-
jadzētu būt balto bērzu miera ilgām. Vai tikai
uguns un dzelzs var savaldīt cilvēku, vai to ne-
var arī gara pārākums, taisnības izjūta?

Vai šīs ilgas ir nepiepildāmas? Maila Talvio
savā romānā Zvani tik labi saka: „Nav tādu
ilgu, kas nepiepildītos. Tūkstoš gadu var paiet,
bet beigu beigās tās tomēr piepildās. Ilgas nav
prauli, ko laiks sagrauž, ilgas ir tas varenais
spēks, no kā viss izceļas.“

No baltiem bērzu stumbriem es gribētu celt

tiltu no Latvijas uz Somiju un tālāk uz visu pasauli.

* *
*

Ievērojamākie somu rakstnieki ir tulkoti Eiropas valodās. Tas pirmā mirklī pārsteidz, jo somu-ugru valoda ir vientuļa valodas cilts, kurai nav līdzinieču un radinieku. Nav daudz tādu cilvēku ārpus Somijas, kas saprastu somu valodu, bet somiem talkā nākuši zviedri. Viņi bijuši un arvien vēl ir somu un pārējās Eiropas kultūras starpnieki. Somijā dzīvodami, viņi prot somu valodu. Gandrīz katra vērtīgāka grāmata tiek tūlīt pārtulkota zviedriski, un no zviedru valodas tai jau viegli atveras ceļš uz Eiropu. Šai ziņā somi ir bijuši laimīgāki nekā mēs, jo vācieši šo kultūras starpnieku lomu mūsu zemē nav pildījuši. Viņi ir bijuši nevis latviešu kultūras veicinātāji, bet aizkavētāji. Skatoties ārzemju grāmatu katalogos, redzam: lai iepazītos ar somu kultūru, nav nepieciešams iemācīties somu valodu. Vācu, franču, spāņu un italiešu valodā atradīsim tos somu rakstniekus, kam ir ne tikai somu, bet vispārcilvēcīga vērtība. Par latviešu literātūru to nevar teikt.

Salīdzinot latviešu literātūru ar somu literātūru, redzam, ka tās pašas kultūrālās parādības

pie mums realizējušās apmēram 40, 50 gadu vēlāk. Lai tas nebūtu tukšs apgalvojums, minēsim dažus kultūrvēsturiskus faktus. Vispirms dažus no zviedru laikmeta (1155.—1809.). Kā 13. gadsimteņa sākumā pie mums ienāca vācieši, krusta karotāji, ar šķēpu un uguni postīdami zemi, apturēdami nacionālās kultūras tālākattīstību, tā analogi Somijā ap 1155. gadu ienāca zviedri ar Eriku IX priekšgalā. Zviedru kultūra un valoda tapa valdniece, bet tautas gars neļāvās zviedriskoties. Sekoja trīs mēmi gadsimteņi. No katoļu laikiem Somijā nav uzglabājusies neviena somu grāmata. Mums latviešiem no katoļu laikmeta gan ir Kanizija katķisms (1585. g.), bet vai tā ir latviešu valoda, kas atrodama šai grāmatā? Katoļu laikmets Somijā ir pilns nežēlīgiem karjiem, mijas ielenķšanas, bads un sērgas. Somu zemnieka sirds neatvērās katoļu ticībai. Oficiālās valodas bija latīņu un zviedru valoda, somu valoda bija nostādīta pelnrušķītes lomā. Bet tauta tomēr runāja somiski. Un tā ir reformācijas lielā nozīme, ka tā somu valodu cēla godā. Tagad somi ar savu Dievu varēja sarunāties savā valodā. Līdz reformācijai kristiānisms Somijā, tāpat kā pie mums Latvijā, bija tikai ārīga, varmācīgi uzspiesta parādība. Kristītie somi vēl

slepeni turējās pie saviem vecajiem dieviem, gluži kā to darīja latvieši.

Citādi tas kļuva reformācijas laikā. Pirmā markantā figūra ir somu literatūras tēvs Mikaelis Agrikola (1510.—1557.), kas somiem nozīmē apmēram to pašu, ko mums Mancelijs, Firekers un Gliks. Mūsu garīgās rakstniecības nodibinātāji bija vācieši. Vācu mācītāji, kas ar savu draudzi runāja latviski, pa lielākai daļai tik vāji prata latviešu valodu, ka Mancelijs, pats vācietis būdams, saviem amata brāļiem pārmeta latviešu valodas nezināšanu, neesot jābrīnās, — viņš teica, — ka zemnieks neiet baznīcā un, aizgājis baznīcā, jautā: „Kas zina, ko tas Vācijas kaķis saka?“ Arī tie, kas labāk prata latviešu valodu, uz latviešu tautu noraudzījās kā uz kaut ko zemāku, stulbāku. Tā mācītāja Rivija tulkotā Lutera katķisma ievadā 1586. g. lasām, ka no šās grāmatas „nevācu tauta ar cietu pakausi varēsot mācīties.“

Somu literatūras nodibinātājs bija somis. Un šim faktam turpmākā kultūras vēsturē ir milzīga nozīme. Pirmās somu grāmatās valoda prīmīva, bet paglābta no svešās valodas kropļojumiem, pati literatūras sakne ir somiska, bez svešas mentālītaes, bez tā neīstā toņa, kas neviļus rodas, ja kāds, kas pats domājas piederam

pie augstākas šķiras, raksta cilvēkiem, kuŗus uzskata par zemākiem, — „ar cietu pakausi“.

Mikaels Agrikola bija naŗagu ļauŗu bērnš. Viņa tēvs bija zvejnieks. Skolu viņš apmeklēja Vipurī. Viņš bija īsts Atraitnes dēls šī vārda pārnestā nozīmē, gluŗi kā mūsu pirmie kultūras darbinieki, kuŗu vienīgais balsts bija izturība, sīksta kā paegļa spieķis. Viņš izcīnījās tik tālu, ka spēja Vācijā studēt. Vitenbergā viņš iegūst maģistrātu, ieteikšanas rakstu viņam uzraksta Luters un Melanchtons. Atgriezies dzimtenē, viņš ir skolas rektors Turkū, vēlāk bīskaps. Viņš mirst 1557. gadā, atgriezdamies no Maskavas, kur veda miera sarunas. Apbedīts viņš ir Vipurī, kur viņam uzcelts skaists pieminekļis.

Agrikola pārtulko pirmo Lutera katķismu, 1542. g. Viņa izglītība bija ļoti plaša, viņa valodas zināšanas apbrīnojamas. Bauŗļus viņš tulkoja no ebrēju valodas. Katķismam viņš sarakstījis ievadu pantos, un tā liciš sākumu gan somu garīgajai, gan arī pasaulīgajai literātūrai. Pirmais Lutera katķisms latvieŗu valodā iznāca 1586. gadā — tā tad apmēram 40 gadu vēlāk, un tā tas ir arī turpmāk mūsu kultūras vēsturē. Agrikola pārtulkoja atseviŗkus gabalus no Vecās derības, par pamatu ņemdams Turku dialektu, un visu Jauno derību, kas iznāca 1548. g. Bet

Jaunā derība latviešu valodā — 1685. gadā, tā tad 137 gadus vēlāk.

Agrikolas tulkotā Jaunā derība palika nepārgrozīta apm. 300 gadu, tikai 19. gadsimtenī valoda tikusi mazliet modernizēta.

Katras tautas kultūras divas pirmsaknes ir — Bībele un šīs tautas burtniecība. Ja gribam spriest par kādas tautas kultūru, tad jāizpētī šīs divas saknes, jāpiegriežas dažādu tautu kokiem un jāsalīdzina šīs pirmsaknes.

No Bībeles avotiem dzer visa cilvēce, bet kaus, ar ko smel, pieder tikai vienai tautai, un šo kausu veidojusi folklorā. Katrā kultūrā savijas vienreizīgi nacionālais ar vispārcilvēcīgo, un kas grib sataustīt šo divu strāvojumu pirmavotu, tas nemaldīgi nonāks līdz Bībelei un tautas dziesmai resp. tautas epam. Tādēļ tik ārkārtīgi svarīgi, kad un kā tauta tiek pie savas Bībeles, jo ar šo faktu tā top par zaru pie cilvēces koka. Un tikpat svarīgi, kad un kā nacionālās dziesmas resp. eps tiek uzrakstīts. Citiem vārdiem — kad tautas nacionālā īpatnība tiek pacelta tautas apziņā un pieejama pārējām tautām.

Pie Bībeles pilnizdevuma Somijā strādājusi vesela komisija, izmantodama Agrikolas priekšdarbus. Komisijas priekšgalā bijis Soro-

lainens (Ericus Suorolainen), un visa Bībele iznāk 1642. gadā, bet mūsu Bībele — 1689. gadā. Glikš bija kultūras kareivis, kas par gaismu gāja cīņā, un viņam bija vienalga, vai gaisma jānes latviešiem vai arī vēlāk, kad viņš dzīvoja krievu gūstniecībā, krieviem. Kur nav pietiekami daudz gaismas, tur steidzīgi paša rokām jāaizdedzina lāpa un jāpaceļ cik augsti vien iespējams. Glika cēlajai un varenajai dabai, šim vīram, kas strādāja savu darbu, neprasīdams par to atlīdzību, bet to beidzis, izgāja savā dārzā un iestādīja ozolu, apzinādamies, ka ozols un darbs dzīvos ilgāk nekā viņš pats, — šim vīram Agrikola ir daudz tuvāks nekā patētiskajam, robustajam Mārtiņam Luteram, ar kuŗu viņu vienu otru reizi salīdzina.

Pirmais laikraksts somu valodā iznāk 1775. gadā, bet pirmā Vatsona rediģētā Latviešu Avīze — 1822. g. Salīdzinot šos skaitļus, atkal redzam jau vairākkārt minēto novēlošanos. Par šo novēlošanos pagātnē mums intensīvi jādomā, lai gūtu sparū katrā dienā un katrā darbā veikt pēc iespējas lielāku posmu.

Vēl daži fakti no krievu laikmeta (1809. līdz 1917.).

Zviedru-krievu kara iznākums (1808. — 1809.) bija, ka Zviedrijai bija jāatdod Somija

Krievijai. Cars Aleksandrs I dāvāja Somijai plašu autonomiju un pacēla somus „naciju skaitā“, bet turpmākie cari nepildīja solījumu. Somi nepiekāpās, un tā gadījās, ka viens otrs bargs likums tika ātri vien atkal atcelts, jo nebija neviena, kas to pildītu. 1639. g. dibinātie Helsinki kļūst par galvaspilsētu 1812. g. Tagad vārdu dabū fenomāni. A. I. Arvidsons teicis: „Zviedri mēs neesam, par krieviem negribam kļūt, tā tad jābūt par somiem.“ Bet būt par somiem, tas bija grūti atrisināms uzdevums, sīvā cīņā piepildāms mērķis. Šai laikā mostas interese par somu folkloru, un somu nacionālās literatūras trīs pīlāri ir — R u n e b e r g s (1804.—1877.), S n e l l m a n i s (1806.—1881.), L e n r u t s (1802.—1884.). Runebergs un Snellmanis vēl rakstīja zviedru valodā, bet viņu sirds bija somiska, un viņi kaņoja par somu kultūru, šai ziņā pretstats būdami, piem., mūsu vecajam Stenderam un viņa daudziem pēcniekiem, kas gan rakstīja latviski, bet kuŗu sirds nebija latviska. Valoda ir ārkārtīgi svarīgs faktors nacionālās kultūras attīstībā, bet ne galvenais. Galvenais tomēr paliek īpatnējais jūtu un domu veids, kas vienu tautu atšķir no visām pārējām. Runebergs savu Aļņu mednieku sarakstīja, kā jau teikts, zviedru valodā, bet šie dziedājumi so-

miem tik tuvi, ka daži panti kļuviši par somu nacionālo himnu. Tas bija 1832. g. (pirmo reizi himna tikusi dziedāta 1848. g.). Un te der atkal atcerēties, ka mūsu Kārļa Baumaņa sacerētā un komponētā nacionālā himna radās 42 gadus vēlāk, — 1874. g.

Runeberga, Snellmaņa un Lenruta darbība salīdzināma ar mūsu nacionālās literatūras pamata licējiem, — Kronvalda Ati (1837. — 1875. g.), Ausekli (1850.—1879. g.), Pumpuru (1841.—1902.). Latviešu nacionālā atmoda chronoloģiski gandrīz sakrīt ar somu nacionālo atmodu. Gadu skrejā mēs esam centušies panākt vecākas un laimīgākas kultūras tautas. Pēdējā laikā mūsu kultūra tik ātriem soļiem iet uz priekšu, ka par pagātnē tik liktenīgu nokavēšanos šodien vairs nevar būt runas.

Nule minētajiem vīriem ir liela nozīme Somijas kultūras vēsturē, bet viņu gaisma pāri somu robežai vēl nesniedzas, nacionālais vēl nav izaudzis līdz vispārcilvēcīgam, tādēļ arī viņi ārpus dzimtenes maz pazīstami.

Pirmais somu rakstnieks, kas bija tik liels, ka viņu saredzēja gandrīz vai visā kultūrālajā pasaulē, ir Aleksis Kivi, 1834.—1872. g. Viņa it kā pēkšņo lielumu saprotam tikai tad, ja atceramies, ka kaut gan katoļu un reformācijas laikā

somi tikai retumis varēja izpaust savu īpatnību, tā tomēr glabājās neaizkaramā šķirstā — somu nacionālajā epā — Kalevalā. No mutes uz muti gāja rūnas kā mūsu daiņas. Viņas arī ir somu nacionālās atmodas dzīvības nervs. J. Aho savā grāmatā par Somiju saka: „Dziesmas tevi atmodināja, mana Somija, no ziemas miega . . . senču vecās dziesmas izberzēja miegu no tavām acīm.“ Eliass Lenruts, kam Helsinkos uzcelts skaists piemineklis, somiem nozīmē to pašu, ko mums Krišjānis Barons. Viņš, no ārkārtīgas nabadzības izcīnīdamies līdz augstākai izglītībai, salasīja, uzrakstīja un apvienoja Kalevalas atsevišķās dziesmas, trūkstošās vārsmas pats sacerēdams. Diena, kad viņš uzrakstījis Kalevalas ievadu — 28. februāris, vēl šodien Somijā tiek svinēta kā Kalevalas diena. Vai nebūtu pareizi, ja arī mēs svinētu Daiņu dienu? Kalevala iespiestā veidā iznāca vienu gadu vēlāk par Alekša Kivi dzimšanas gadu, proti, tai pašā gadā, kad Krišjānis Barons piedzimis, 1835. g., un šis chronoloģiskais fakts vien jau liecina, cik lielā mērā somu nacionālā grāmatu kultūra vecāka par mūsējo. Kad Kalevala bija jau pārtulkota vācu valodā, kad tai jau bija atvērušies vārti uz Eiropu — 1852. g. — Kr. Barons vēl nebija sācis monumentālo daiņu krājumu.

III

DIVAS SAULES

Tagadnes Somijas dižākie rakstnieki ir: savas tautas audzinātāja ētiski didaktiskā Maila Talvio (dz. 1871.), pirmatnēji spēcīgais Silanpe (dz. 1888.) un sapņotājs un domātājs, vārdu mūziķis Koskenniemi (dz. 1885.). Viņi vairs nav ieslēgti savā zemē. Viņu galvenie darbi pārtulkoti franču, vācu un citās valodās. Koskenniemi tēvs bija ģimnazijas virsskolotājs tālu ziemeļos, mazajā provinces pilsētiņā Oulū. Viņa tēvs mirst, kad viņam 2 gadi, un viņa bērnība paiet septiņu sieviešu vidū — ap viņu māte, krustmātes, māsas. Viņš uzaug maigi klusā, kultūrālā apkārtņē. Trausla un skaista ir viņa pasaule. Viņš varbūt ir tas somu rakstnieks, kuŗa erudīcijas loks visplašāks. Divas reizes, 1924. un 1931. gadā, viņš bijis par rektoru Turku universitātē, tagad viņam Turkū vēstures un literatūras katedra. Viens otrs domu pavediens viņu saista ar mūsu Raini. Abi viņi par savu ceļa rādītāju atzinuši Gēti. Rainis tulkojis Gētes Faustu, Koskenniemi uzrakstījis plašu eseju *Nuori Goethe* (Jaunais Gēte). Gētes rēnā pa-

saules gudrība somu romantiķi glāba no pesimisma, kas viņu smacēja jaunības dienās un ko viņš vēlākos gados skaidrojīs klasiskās pasaules uztverē. Kā Rainis, tā Koskenniemi salst pašradītās pasaules aukstumā. Līdzīgi Rainim viņš ir ārkārtīgs individuālists, un viņa dzejās visbiežāk sastopamais tēls ir vientulība. Citēsim te viņa skanīgos heksametros sarakstīto dziesmu, kas izjūtas ziņā tik tuva Raiņa Galam un sākumam:

Vientuļš tu esi arvien, starp cilvēkiem mūžīgi
vientuļš:

Gaismu tu ieraugi viens, nāvi saņemi — viens.
Vientuļš tu slēp un asaras raudi tu vientuļš,
Mūžam tik uzticas tev ēna, tavs vienīgais
draugs.

Vienādi viņu saista kā romantiskā, tā klasiskā pasaule. Viņš tulkojis Misē, Viņji dzejas, un mūzikālais, dziesmainais lirisms viņam tikpat tuvs kā svinīgie klasiskie heksametri. Kā visi romantiķi, viņš iemīlējies bezgalībā. Šopenhauera pesimisms viņu ilgus gadus vilinājis kā sirēnu dziesma, bet domas par dzimtenes likteni viņam nekad nav ļāvušas ieslēgties savā Es, kā to prasīja viņa maigi melancholiskā, mūsu Porukam līdzīgā daba.

Svētceri viņš jūt vairāk dabā nekā baznīcā. Ziemas naktīs viņš kā mazs zēns reizēm ilgi vērojis baznīcas zelta krustu, bet pāri par krustu debesīs mirdzējusi zelta zvaigzne, un viņa skats klīdis no zvaigznes uz krustu, no krusta uz zvaigzni, kamēr beidzot apstājies pie zvaigznes.

Viņa dzeju motīvi ir vientulība, sirds cēlums, un skaistuma ilgas, ko tvirtina īsti somiskais sīkstums. Daile viņu samierina ar dzīves rūgtumu. Daile viņam tēlojas cēlas kundzenes veidā, tai lepna marmora piere, tā ir smalka un maiga, ar nakšņaini nopietnām acīm. Viņa dzejās nomoda sapņi savijas ar nakts sapņiem, viņa pasaulē diena un nakts ir dvīņu māsas. Ja dzejnieks ir tas, kas sapņo un ar ko kopā var sapņot, tad Koskenniemi ļoti liels dzejnieks. Sapņi, pasaka un rotaļa — tie viņa lielākie dārgumi. Kāds bērniības sapnis, ko viņš vairākas naktis pēc kārtas sapņojis, viņu pavada visu dzīvi. Vēl vīra gados viņš vairākas reizes pārdzīvo, ka sapnis spēcīgāks par īstenību. Tā gadījās, ka viņš gadiem ilgi bija gatavojies ceļojumam uz Itāliju. Īsi pirms aizbraukšanas viņš sapnī redz Florenci. Vēlāk, atceroties faktisko Florenci, vienmēr pa priekšu izniris sapnī redzētais tēls, un tas bijis varenāks un krāšņāks, sapnī redzētā Florence bija uzvarējusi īsto Florenci.

No Dieva viņu kā mazu zēnu attālina doma, ka Dieva žēlastība nav ne visaptveroša, ne arī vistaisnīga. Viņa mazā bērna sirds pārmet Dievam, kādēļ viņš Paradīzes dārzā ābolam nav licis augt tik augstu, ka Ieva to nemaz nebūtu varējusi sasniegt. Viņš ir sevī vērsts kluss bērns un vēl klusāks jauneklis, kas, atcerēdamies savu bērnību un jaunību, atzīstas, ka laikā no astotā līdz divdesmit pirmajam gadam viņš bez pārtraukuma bijis iemīļējies — sākumā mātē un mātes māsās, tad kādā bālā pārdevējā un tā tālāk. Viņš lāgā nezina, vai viņa mīlestība atradusi atbalsi, ļoti pareizi atzīmēdams: „Jaunā mīlestība pēc savas būtības ir monologs un nevis dialogs. Viņa pat nemaz negaida atbildi uz savu bezvārdu atzīšanos, uz kuŗu jau arī nevar atbildēt ar skaidru jā, vai nē.“ „Atceroties savas jaunības mīlestības skolas laikā, tās man tagad izliekas kā gaŗa virkne mazu iekšēju satricinājumu, kuŗus pārtrauc dažas, aiz pārlielas laimes nomodā pavadītas naktis.“ Vērojot savu skolas biedru jautro dzīvi, arī viņš labprāt gribētu deĶot, bet ir tik slikts deĶotājs (viņš stāsta „es lēkāju kā sienāzis“), ka viņam jāatsakās no šī prieka, sevi mierinot ar mierinājumu, kas lāgā neapmierina: „Lai nu viņi deĶo, man paliek dzeĶa un pasaules sāpe.“ Bet ne jau

pasaules sāpe viņu mierināja, to darīja skaistums un iekšējā bagātība. Jau kā mazs zēns viņš prata saskatīt puķu un putnu skaistumu, „puķu bezmērķīgais skaistums mani vēlāk samierināja ar vienu otru mērķtiecīgu dzīves neglītumu.“

Botanikas un zooloģijas zināšanas viņu garlaikojušas, viņš vienmēr meklējis noslēpumu, jo viss skaistais viņam licies noslēpums. Savā smalki klusajā autobiografijā „*Onnen antimet*“ kas savā mūzikālajā dvēselīgumā tuva Rilkes un Karosas grāmatām, viņš stāsta, ka puķēm un putniem ir sava atklāsme, viņi pauž klusā prieka evaņģeliju, mācību par pieticību un uzticību, kas sirdi dara vieglu un spārnotu. Viņš mīl visus gājputnus, bet vēl vairāk par viņiem nekad neredzēto, noslēpumaino *Kaakuri*, par kuŗu bērniībā bija dzirdējis dziedam kādā dziesmā un tā zināja, ka tas dzīvo kaut kur tālu ziemeļos, lapu zemē. Kaut kā alkātīgi viņš iemīl šo putnu, kas top par viņa draugu. Vērojot putnus un puķes, viņam liekas, ka augstākās dzīves dāvanas ir spēja mīlēt un dziedāt. Bet arī šī atziņa nav bez rūgtuma. Viņš pats nevar dziedāt, viņam nav balss, un tā viņam neatliekas nekas cits kā tikai mīlēt — tā viņš pats stāsta savā autobiografijā. Viņa grāmatas ir piesātinātas apgarotām simpatijas jūtām. No

viņa domām man vistuvākā sekojošā, kuŗu viņš izsaka, atskatoties uz savu dzīvi: „Es saprotu, ka dzīvi var dzīvot un tā arī jādzīvo bez mierinājuma ciešanās un bez atbildes daudziem jautājumiem.“

Tagadnes somu literātūrā neapšaubāmi markantākā figūra ir Silanpe, sīka zemnieka dēls, kas vienmēr glabājis uzticību saviem ļaudīm, arī tad, kad viņiem sen jau bija pāraudzis pāri, Silanpe, kas šā gada septembrī svinēja savu 50. dzimšanas dienu un kas priekš dažiem gadiem laikam būtu ieguvis Nobela prēmiju, ja somu un zviedru attiecības toreiz nebūtu bijušas tik sapīlētas. Vēl dzimtenē būdama, es viņa grāmatās biju mācījusies pazīt viņa seju, viņa ļoti reālistisko rakstīšanas veidu un viņa ideālistisko pasaules uztveri. Es biju dzīvojusi viņa ziemīgi aukstajā pasaulē un kopā ar viņa cilvēkiem — gan pilnasinīgiem un vītāliem, gan trausliem un maigiem, — biju skurbusi spokaini baltajās vasaras naktīs. Es zināju, ka viņš ir viens no tiem spēcīgiem Eiropas rakstniekiem, kas ļoti nacionālo, savas zemes sulaš piesātināto mākslu prot pacelt vispārcilvēciskā plāksnē. Un šai ziņā Silanpe radinieks Žanam Žiono no Savoju kalniem un Timermansam no Flandrijas. Es zināju, ka viņa cilvēki neuzvar telpu, tie maldās pamesti

tukšumā kā Muncha vientuļās figūras. Un es zināju, ka Eiropa viņu tādēļ mīl, ka viņš pats savus varoņus mīl, jo mūsu laikmetā ir saradušies daudzi rakstītāji, kas taisa homunkulus un tad vēl brīnās, ka neviens tos neievēro. Silanpe tēli ir vispirms dzīvi cilvēki, un tad viņi ir somi, sīksti kā paeglis, skarbi kā Kalevalas svētais koks pīlādzis, pazemīgi kā somu mīlas simbols — neaizmirstulīte.

Un kad viņš man nāca pretim tai siltajā septembra dienā, — kad pāri Helsinku jumtiem velvējās itāliski zilās debesis un uz galda smaržoja dienvidu augļi, bet kamīnā sprakšķēja lieli malakas blūki, kā tie var sprakšķēt tikai tur, kur meži aug kā zāle, — mani pārsteidza viņa lielums un varenais spēks, viņa tīri fiziskais apjoms. Man likās, ka viņš ir tik spēcīgs, ka spētu pa Imatras straumi augšup peldēt. Bet viņa brūnās, apaļās acis apgaroja visu šo smago materiju tikpat sirsnīgi un silti, kā to darīja viņa smaids.

Vai nav tāda veca teika: reiz dzīvoja kāds vīrs, kas ilgus gadus savās krūtīs slēpa kādu vāti, drēbju krokām to aizsegdams. Un viņš nezināja, kas ir grūtāk, vai tas, ka šī vāts jāslēpj, vai arī tas, ka tā diennaktīm sāp. Šis vīrs dzīvoja ļaužu burzmā, un liktenis tā to bija gribejis, ka viņam ik rītus tūkstošiem bija jādala

maize. To viņš tad arī darīja, kaut gan roka reizēm tā sāpēja, ka grūti to bija pacelt. Bet tais brīžos viņš dziedāja, lai maizes prasītājs nepamanītu sāpju vaibstus, jo kas ar sāpēm maizi sniedz, tā maize negaršo. Tad reiz pie šā cilvēka atnāca sirmgalvis un jautāja, lūpas nekustinot, jautāja acīm tā, ka to uztvēra tikai jautātais un neviens cits: „Kādēļ tu slēp savu vāti, daudziem ir līdzīgas?“ Vīrs aptrūkās. Pirmā mirklī viņš domāja, ka drēbes no svelmošās sāpes sairusas. Viņš piespieda roku krūtīm, bet slimā vieta vairs nesāpēja. Viņš bija izārstēts. Viņš pacēla acis, gribēdams pateikties brīnumdarim, bet tas bija pazudis ļaužu burzmā. Un tai rītā vīrs pirmo reizi ēda maizi, ko līdz šim tikai citiem bija dalījis.

Ar Silanpe kopā es izbaudīju sarunas saldmi. Grūti būs atrast kādu prieku, kas saldmes ziņā pielīdzināms divsarunai. „Ja es ar tevi vienu nakti sarunājos, tad tas mani vairāk bagātina nekā es 10 gadus būtu lasījis grāmatas“ — šos vārdus teica kāds vecs ķīniešu gudrais pēc tam, kad ar savu draugu kādu nakti bija runājis. Tas ir patiens vārds. Bet ja divsaruna ir viens no saldākiem, tad tas arī ir viens no visretāk sastopamiem priekiem, jo visai reti cilvēkam piemīt spēja uzklaut runātāju, atbildēt uz viņa jautā-

jumiem, modināt jaunus jautājumus. Bieži, vērojot divus partnerus sarunā, man tie liekas kā divi vienā un tai pašā laikā uzvilkti gramafoni, kas katrs nospēlē savu plati. Lai divsaruna raišītu prieku, temats nav tas svarīgākais, reizēm ir tiešām vienalga, vai runā par dzīvokļu, vai pasaules iekārtu, bet nepieciešams ir, lai abiem partneriem būtu ne tikai ausis, ar ko sadzirdēt izteiktus vārdus, bet arī sirds, ar ko uztvertu neizteiktos. Būdama kopā ar Silanpe, es sapratu, ka tur, kur cilvēks runā ar cilvēku, svešums ir izgudrota lieta, bet tuvums ir puķe, kas atplaukst savstarpējā saprašanā, un kas smaržo skurbāk par visiem dienvidu ziediem. Sākumā mēs runājām par viņa neseno jubileju, viņš stāstīja, ka sevišķi priecājies par diviem sveicieniem — par zviedru rakstnieku adresi un par dzimtā novada zemnieku atsūtītiem nēģiem. Un tad mēs runājām par cilvēkiem, kurus abi ļoti pazinām — par viņa romāna tēliem. Es apbrīnoju viņa polipersonālismu, man bija jādama par Šopenhauera nodaļu, kur viņš, iztirzādams ģeniju būtību, saka: ja kādam ir ģeniālitātes pazīme, viņš spēj skatīties uz pasauli vairāk nekā tikai savām acīm. „Ģenija galva nepieder viņam, bet pasaulei,“ bet es gribētu teikt: liela dzejnieka sirds nepieder viņam pašam, bet pa-

saulei. Nē, viņa romāniem neesot bijuši reāli prototipi. Tādu kalponi Silju, dilonšlimnieci, viņš nekad neesot pazinis. Bet viņš vienmēr daudz esot domājis par trauslo sieviešu likteni, jo tieši trauslajās reizēm slēpjas vislielākais dvēseles spēks. Tad viņš stāstīja, ka viņa vismīlākais Eiropas rakstnieks ir agrais Materlinks, sevišķi viņa *Trésors des Humbles*, ko viņš arī tulkojis somu valodā.

Mēs dzērām melnu, smaržīgu kafiju no gluži mazām tasēm, šī kafija līdzinājās mūsu sarunai: tā pastāvēja no nedaudz vārdiem, bet tās aromats vēl ilgi spēcināja un reibināja.

Un kad es atgriezos savā istabā, es turpināju šo sarunu, un, rakstot šo grāmatu, es arvien to vēl turpinu, un tie, kas šo grāmatu lasīs, varbūt arī to spēs turpināt, kā es to turpināju tai brīdī, kad dzimtenē saņēmu Silanpes ģīmetni, tai ziemas dienā, kad saule pārpludināja manu istabu.

Un šīs sarunas turpinājums izriet un atgriežas no viena un tā paša teikuma, kas pārmirdzēja visus citus. Es brīnījos, ka viņš, tik vīrišķīgi spēcīgs, tik pirmatnēji vesels ir varējis izjust vārgās Siljas psihiskās un fiziskās sāpes, ietverdams vārdu tēlā katru slimās, pamestās sievietes sāpju pūciņu. Viņš paņēma manu roku

savā lielajā, varenajā rokā un teica gluži klusā balsī: „Kad es vairs nespēšu just līdzī cilvėku sāpēm, tai brīdī es nolikšu spalvu un vairs nerakstīšu.“

* *

*

Mēs ziemeļu cilvėki protam mīlēt sauli, kā laikam gan prot mīlēt tikai to, kas ne vienmēr mums pieder, kas nav pats par sevi saprotams. Dīvaina ir cilvėka sirds: visdārgāks viņai tas, kas zūd. Ziemeļos ziema ir gaŗa. Lai es domātu par kuŗu somu rakstnieku domādama, no visām grāmatām man nāk pretīm ziemas ainās, īsas, skaudras ziemas dienas, gaŗas, spokainas ziemas naktis. Koskenniemi savā autobiografijā saka: „Ziemeļos vasara ir tikai oaze divu baltu tuksnešu vidū.“ — „Ziema ziemeļos īsteni ir tikai sniegs, pastāvīgs, nepārejošs sniegs un tumsa, kas lēnām sabiezējas un lēnām sairst.“ Zvaigžņotās debesis ziemas naktīs ir viņa jaunības spēcīgākais pārdzīvojums.

Dienvidos saule nav gaŗos, tumšos, mitros ziemas mēnešos ilgi un reizēm velti gaidīts viešis, tur tā gandrīz vienmēr ir vai nu klāt, vai kaut kur tuvumā, un tādēļ dienvidnieks nepazīst ilgās pēc saules, kas no visām ilgām viskaislākās un arī vispirmatnējākās. Dienvidnieks

vispār, varbūt, nepazīst šo sāpīgi intensīvo ilgu, kas ziemeļnieku jūtām piešķir tādu spraigumu. Šīs ilgas, ko Koskenniemi jau minētā autobiografijā nosauc par labāko no visām laimes dāvanām, „bez ilgām mēs nevarētu izturēt tai vietā, kurā mūs dzīve nolikusi, lai piepildītu mūsu mazo likteni.“

Maila Talvio ir īsta ilgu dzejniece. Pēc viņas domām visu lielu darbu, kā mākslas, tā varoņdarbu pirmsākums meklējams ilgās. Romānā *Zvani* (Kellot)*) viņa izvij domu: ja nebūtu to, kas kvēlojošām sirdīm ilgojušies Somijas patstāvības, tad arī šīs patstāvības nebūtu. Sākumā tas bija utopisks sapnis, tad baiga nojausma, tad izcīnījama cīņa, bet ilgas nesa pretim mērķim. Manuprāt, šīs ilgas raksturīgas ne tikai somu un latviešu kultūrai, bet vispār ziemeļu zemēm.

Maila Talvio jau minētā romānā saka: „Ja kāds ļoti ilgojas, tad ilgotais viņam tiek piešķirts. Ilga ir tā neredzamā viela, no kurās viss ceļas. Aiz ilgām laikam gan arī Dievs Kungs radījis mūsu zemi.“

Kur nav ilgu, dzīves straume apstādamās pārvēršas netīrā, stiegnā purvā. Jau minētajā romānā *Zvani*, kas manuprāt Mailas Talvio la-

*) Latviešu valodā tulkojusi Elīna Zālīte. A. Gulbja izd.

bākais darbs, kantoram Matīsam ir divas meitas — ļoti apdāvinātā Sorja ar brīnumskaistu balsi un pasmagā, neveiklā Tumma. Tēvam un visai ģimenei liekas, ka Sorjai vajadzētu kļūt par tādu dziedātāju, ka ļaudīm, viņas dziesmā klausoties, būtu jāraud, jaušot Dieva tuvumu. Sorjā ir skaistums un talants, bet viņas sirdī nav šā nemierīgā zvana, kas aicina augšup, kas sāpes dara saldas un priekam piešķir smeldzi. Un tādēļ viņa arī nekā nerasniedz. Lētos izrīkojumos viņa dzied un politiskos juku laikos mirst nožēlojamā pašnāvībā. Turpretim Tummas sirdī ir šis ilgu zvans. Viņa ir maza šuvēja, bet viņa izaudzina divus krietnus puišus, un tie piepilda viņas jaunības sapni: atbrīvo dzimteni no svešo kungu varas.

Maila Talvio, kas dzimusi tai pašā gadā kā mūsu Poruks, bet sava talanta lokā līdzīga Annai Brigaderei, ir lielu ilgu paudēja. Visdādākos simbolus viņa atrod ilgām, gan zvanus, gan torņus, gan dzērves. Šīs ilgas ir tas skais-tākais viņas mākslā, ko reizēm bojā pārāk liels didaktisms. Bet Maila Talvio no tā nekaunas, viņa grib būt savas tautas audzinātāja, to atbrī-vot no alkoholisma, no tuberkulozes, no neziņas tumsas. Gan grāmatās, gan filmā, gan lekcijās, kurās viņa lasa dzimtenē un ārzemēs, gan

pašdibinātā tautas augstskolā viņa, mīloša un stingra māte, audzina savu tautu.

Kad es biju viņas viesis Helsinkos, viņas viesis Laksolā, — šai mājā, kas, lielā parkā ieslēgta, atrodas pie paša jūras līča un kas ar savu stingri svinīgo savrupību un noslēgtību atgādina klosteri, ar savu mākslas priekšmetu daudzumu (brīnišķas Jāņa Rozentāla gleznas!) atgādina mūzeju, bet ar savu smalkjūtīgo viesmīlību manā atmiņā vienmēr dzīvos kā visskaitākā cilvēku mītne, — man vienmēr licies, ka viņa pati ar savu mūzikālo balsi, ar savu spēcīgo, skanīgo vārdu, ar savu svētku dienās vienmēr baltā tērplīdī tērptu slaido, augsto stāvu ir kā zvans, kas šūpojas, modina, sauc. Viņai ļoti dzirdīgas ausis, un viņas mūzikālo balsi sadzird visa somu tauta. Viņa dzird skanam brīnumainus zvanus. Viņa zina, ka zvanu skaņas sākumā paceļas debesīs rast mierinājumu un tad ar šo debess spēku nolaižas uz zemes, lai spēcīnātu un mierinātu cilvēkus.

Kad Maila Talvio mani gribēja iepriecināt, viņa maigā un melodiskā balsī klusi sāka dziedāt „Kas tie tādi, kas dziedāja bez saulītes vakarā.“ Pirmo pantu viņa nodziedāja, katru latviešu vārdu izrunādama apbrīnojami skaidri. Viņas pasaulē viss skan. Bērziņi viņa pamana

pirmo dzeltāno lapu, un „katrs piliens, kas ritēja no dzeltānām lapām, skanēja. Pēkšņi . . . likās, ka viss pagalms būtu melodija. No mauriņa cēlās zaļas, trīcošas skaņas, dobēs dziedāja zilas, sarkanas, dzeltānas, baltas puķes, katra savā balsī. Un visur skanēja ūdens piles.“ Maila Talvio nevar saprast, ka ir cilvēki pasaulē, kuri var iztikt bez zvaniem, kas svētdienās, skanēdami pāri ezeriem un mežiem, ceļ harmoniju tiltus pāri plašumiem, pa kuriem staigā cilvēku dvēseles un uz kuriem viņas var pakavēties augstumos. Bez šiem zvaniem visa dzīve noslīktu purvā. Viņai šķiet, ka katram cilvēkam vajadzētu dzīvot baznīcas tuvumā, lai viņš redzētu torni (citiem vārdiem, lai viņš redzētu kaut ko, kas paceļas augstāk pār viņa ikdienas dzīvi) un lai dzirdētu zvanus, lai dzirdētu savu sirdsbalsi, kas sīkdienu raibā kņadā liek apstāties, pārdomāt un ieskatīties savā iekšienē.

Maila Talvio saka: „Cilvēks ir zemes puteklis, bet zvanu skaņas viņu paceļ augšup, kā saule paceļ putekļus,“ — šeit kā arī visur citur viņas mākslā vārda „zvana“ vietā varētu likt „sirds“.

Viņas grāmatās ir dīvaina mūzikālitate. Viņa prot aprakstīt harmonikas, vijoles, klavieru un cilvēku balss skaņas. Tik jauki viņa stāsta, kā

mazais zēns Matīss pirmo reizi dzird klavieres spēlējam: neredzēdams pašu instrūmentu, viņš nevar iedomāties, kā gan klavieres izskatas. Viņam liekas, ka šā instrūmenta stīgām jāstiepjas tieši pret debesīm. Svešādā klavieru mūzika mazo ubagu un nebēdnieku tā aizkustina, ka viņam jāraud. Viņš pat panes vectēva pērienu, bet neatkāpjas no sava nodoma apskatīt brīnumaino instrūmentu. Visdažādākās skaņas pazīst Maila Talvio, bet vislabāk — sirds zvanu. Tas skanēja Rikas sirdī, kad Arvo viņu pirmo reizi noskūpstīja tai pavasara dienā, kad zemi klāja čaugans sniegs un augstu par galvu lidoja pirmās dzērves. No grūtās slimības pirmo reizi piecēlusies, viņa bija izgājusi ārā, galvu satinusi biezos lakatos. Tad viņa pēkšņi sadzirdēja šos zvanus — vai tas bija dzērvju sauciens, vai arī pašas sirds valoda, kas to lai zina? Bet visu mūžu vēlāk viņa velti gaidīja vēl reiz atskanam šo zvanu, pati sevī rūgta un asa teikdama: „Tīvai vienreiz dzīvē ir Lieldienas.“ Bet Maila Talvio nepamet savus varoņus bezcerīgās bēdās, un šai ziņā tāpat kā savā didaktismā viņa līdzīga mūsu Annai Brigaderei. Arvo aiziet, kurp aizgājuši daudzi somu jaunekļi, kas nebēdā par savu dzīvību: slepeni viņš pāriet somu robežu, spītēdams krievu žandarmerijas aizliegu-

miem, un tad caur Zviedriju nokļūst Vācijā, kur kopā ar daudziem citiem drošuljiem, kas savā sirdī nes to pašu ilgu zvanu, iemācās kara mākslā, lai tad atgrieztos dzimtenē un tur karotu par savas tautas brīvību. Pirms ienaidnieka lode viņu ķer, vienu īsu, gluži mazu mirkli viņš vēl reiz sastopas ar Riku, un tai brīdī Rikas rūgtajā sirdī atkal atskan pavasarīgais Lieldienu augšāmcelšanās zvans.

Arī par bēru zvaniem Maila Talvio daudz zina stāstīt, viņa dzīvo tuvā draudzībā ar viesiem aizgājējiem, un brālis Sapnis viņai pasaka to, ko diena nav spējīga pateikt.

Dīvainas sajūtas vada cilvēkus — Mailas Talvio radītie cilvēki dzird ne tikai ar ausīm vien, bet arī ar sirdi. Tā vecajam, aklajam vijolniekam Lehtinenam visspožākā kāzu izrikojumā bija jāpārtrauc sava spēle, jo viņš dzirdēja kādu balsi, kas viņu aicināja. Ne solījumi, ne draudi viņu nespēja atturēt. Viņa acis bija aklas, bet viņa redzīgā sirds zināja savu ceļu. Viņš iet un iet mazā zēna Matīsa vadīts, un kad nonāk savā dzimtajā pagastā, tad vecajā baznīcā, no kuŗas viņš tik ilgus gadus bija šķirts un pēc kuŗas ilgojās kā pēc vienīgā tuvinieka, sāk zvanīt lielais, tik labi pazīstamais zvans. Vecais Lehtinens nokrīt ceļos, viņa sirds stāj pukstēt, viņš mirst.

„Dažreiz zvans tiešām dīvains daikts. Viss viņu iespaido, no visa viņš dreb. Slikti būt bez baznīcas zvana. Viņš ir tas, kas paceļ un pazemo cilvēku.“ — Tā Maila Talvio saka par baznīcas zvanu, bet to pašu varētu teikt arī cilvēku sirdi, par ziemeļnieku sirdi.

Maila Talvio labprāt liktu uzcelt daudz zvanu torņus, tik daudz, lai nebūtu neviena cilvēka, kas kādu dienu nedzirdētu baznīcas zvanu. Tas ir tas pats, ko mūsu Fricis Bārda vēlējis: „un lai nav neviena — ja tas var būt — dvēsele bez saules stara.“ Maila Talvio pati par sevi varētu teikt to, ko viņa liek sacīt vienam no saviem varoņiem: „Es esmu kokle, Dievs vētra, Dievs vakara vēsma.“

* *

*

Ziemeļnieks zina saules spēku. Kalevalas 47. rūnā mēness un saule nokāpj no debesīm, lai klausītos Veinemeinena dziesmu, un tas ir vairāk nekā dziesminieku greznotu viskrāšņākais lauru vainags. Louhi, kuŗas ļaunuma tiek-smēm nav robežu, debess spīdekli noslēpj kalnā. Bet bez saules nevar dzīvot. 49. rūnas sākumā skan izmisīgas sāpes par saules pazušānu:

Zināj' līdaka, kur dzelme,
Ērglis gaisā putnu ceļus,

Vēji — savas dienas gaitas,
Nezināja cilvēkbērni,
Kādā laikā rīta sākums,
Kādā — nakts ir nolaidusies,
Apmiglotā zemes ragā,
Mežu klātas salas galā.

Šādu izmisumu par saules projieni nepazīst dienvidos. Kalevalas rūnās jaunie un vecie sanāk kopā un lielās bēdās spriež kā nu dzīvot bez saules. To ilgi izturēt nevar, un visuspēcīgajam varētājam, kalējam Ilmarinenam tiek uzdots izkalt jaunu sauli, izveidot jaunu mēnesi, jo slikti ir bez mēness gaismas, grūti dzīvot ir bez saules. Ilmarinens saprot, ka tautai jāpalīdz viņas lielajās bēdās. Viņš arī veic to, kas sākumā šķita pāri spēkiem: viņš tiešām izkal jaunu mēnesi un zelta sauli. Bet tie nespīd un nesilda, un tad Veinemeinens ar pārējiem varoņiem taisās ceļā pie vecenes Louhi, lai atbrīvotu mēnesi un sauli, ko launā burve ieslēgusi dziļā vara kalnā. Šī cīņa ir ilga un grūta. Sevišķi rīki tiek kalti, vesels atslēgu saišķis, „lai no klints var sauli brīvot“. Un kad tas ir panākts, Veinemeinens, pārējie varoņi un visa tauta gavilē, ka saule, „zelta dzeguzīte“, „sudrabābolītis“, atkal iet savu agrāko ceļu.

Kavējoties pie somu saules mīlestības, jādomā arī par Leminkeinena māti. Ne koki, ne ceļi, ne mēness viņai nedod atbildi, kur palicis viņas visumīlais dēls, viņas zelta āboliņš, sudrabainā atvasīte. Vienīgi tikai saule jūt ar viņu, žēlo viņu, rāda ceļu un dod padomu, jo mātes sirds ir radniecīga saulei — tā vismazāko un vislielāko aptver ar savu nenogurstošo mīlestības spēku, tā vēl nāvei stājas pretī.

Saules mīlestība, ilgas pēc saules, ilgu spēks tuvina latviešus un somus. Ziemeļos nepietiek ar vienu sauli, vēl vajag otras, kas skan un saprot.

Mums, ziemeļu cilvēkiem, ir par maz ar debesu sauli vien, lai izturētu gaŗo ziemu, novembrīgo pelēkumu, ir vajadzīga vēl otra saule, sirds saule. Tā somu literātūrā bagātīgi spīd. Saule un sirds — mums latviešiem šie vārdi kļuvuši gandrīz par sinonīmiem. Jau mūsu tautas dziesmās saule tiek apdziedāta ne tikai kā debesu spīdekļis, tā ir ne tikai dievība, bet arī brīvības simbols („no zobena saule lēca“), bārenīšu un visu pazemoto aizstāve, taisnības spriedēja:

Lieli kungi, mazi kungi,
Nedod svētu vakariņu,

Gan saulīte maza bija,
Tā dod svētu vakariņu.

Tautas dziesmās saule zina un dara to, kas būtu jāzina un jādara skaidrajai cilvēku sirdij. Daiņās skaidrā sirds ir augstākā manta, kam tā ir, tam ne par ko nav jābēdā, tas vienmēr atradīs saules ceļu:

Zinu savu skaidru sirdi,
Sav' raženu augumiņu,
Runāj't laudis, kā jums tika,
Es nenieka nebēdāju.“

Kā atbalss šai tautas dziesmai skan Raiņa vārdi:

Bet laba sirds ir visa sākums.
Laba sirds ir visa beigums.
Vairāk cilvēks nespēj sasniegt.
Visu atdošu es projām,
Turēšu tik labo sirdi.

Es nezinu, vai ir vēl kāda tauta, kas tik daudz apdziedājusi sauli un sirdi kā mēs latvieši.

Visā mūsu literātūrā vērojams saules kulta, kas sintetiski vēl nav apskatīts, un ja tas reiz notiks, tad vērsies gluži jaunas perspektīvas. Nav tāda latviešu dzejnieka, kas nebūtu slavīnājis sauli, gan to, kas mirdz debesīs, gan to, ko

cilvēks nes savās krūtīs. Visskaidrāk šis saules kults izpaužas mūsu filozofiskākā dzejnieka Raiņa un mūsu latviski pazemīgākā Skalbes dzejā. Bet ne tikai viņu darbos. Arī Jaunsudrabiņš laimi un sauli lieto kā sinonimus: „Laipe — saule un pasaule plaša. Kā lai to mazu un tumšu daru?“ Arī viņš saka: „Sirds tava — saule sārta,“ vai arī: „No saules es prieku sev smeļu.“ Tāpat tas arī ir mūsu pārējo dzejnieku darbos.

Asiņainais Aleksandra Grīna Sarkanais jātnieks noslēdzas ar to, ka jaunais Krauklis, ierāpies seglos, jāj projām „pretī saulei“ — tā ir tai laikā vēl tikko samanāma latviešu „brīvības un kultūras saule. Latviešu pasaules uzskatā saule ir dzīvības, mūžības, brīvības, laimes un galvenām kārtām cēlsirdības simbols. Skalbes dzejas un pasakas varētu apvienot ar kopnosaukumu Saules smaids. Interesantus atzinumus gūtu tas, kas izpētītu saules simboliku Raiņa dzejā, kur „Lielā gaitā saule staigā... Zelta burtiem rakstīdama Brīves gaitas spožo slavu.“ Raiņa saules acis ir platas, zvēras un laipnas, tās skatās putekļiem un kvēpiem cauri, tās aicina uz lielo dzīvi, tās taisa ceļu jaunai dzīvei. Viņa dzejā valda saule „vienās gaviļēs un vizmās“.

Viņa ir ētisks spēks, gluži kā tautas dziesmās,
viņa ir brīvība, viņa ir mīlestība:

Saule viz un viz bez gala,

Saules pilnās sirdis staro.

Sirdīs uzdīgst senā mīla:

Sirdis, sevi atdodamas,

Gara gaismu kaisīdamas,

Brāļus vezdamas uz sauli,

Sauli atspulgo kā spoguls.

Tāpat kā saule visus aptver ar savu gaismu, tāpat arī „mīla, brīve visus caurspīd“. „Lielā, karstā brīves saule“ ir neaizmirstama Raiņa dzejā, tā spīd pār jaunu zemes spēku, vārgos pārvērzdama varoņos.

Leminkeina māte tikai tad no nāves upes var atbrīvot savu dēlu, kad viņai talkā nāk saule, tāpat arī Antiņš tikai tad var iespēt citiem neiespējamo, uzjāt stikla kalnā un atbrīvot princesīti, citiem vārdiem tautai atnest brīvību, kad viņš tik spēcīgs, skaidrs un pašreizējais kā saule. Varonis ir saules īstenieks, viņš spēj visu atdot, netapdams nabagāks, viņš spēj mirdzēt un sildīt, nepazīdams noguruma, negaidīdams pret-dāvanu un pateicību. Tāda ir Leminkeina māte, tāds ir arī Antiņš.

Domājot par dzimteni, Rainis raksta ģiedri saulainus vārdus: „Visi darbi tev aug un tev pa-

liek, visi jūtu tūkstoši pavedieni kā baltas saknītes rēnā zemē rokas, kā zaļi zariņi augšup stiepjas uz vienu s a u l i.“

Ar vārdu „saule“ beidzas mūsu lielākā traģēdija, mūsu latviešu Fausts — Jāzeps, izcīnījis līdz personībai, ieguvis iekšējo brīvību, šķiras no šīs pasaules un saviem brāļiem ar vārdiem: „Un tad es atnākšu jums atdot sauli.“ Tā ir tā saule, kas apgaismo visus Raiņa darbus, tā saule, kurū saskatīt Jāzepu mācīja Dīna. Kad Jāzeps vēlreiz atgrieztos cilvēkos, viņš tiem atnestu sauli, cilvēces augstāko mantu — cēlsirdību. Labi cilvēkam ir tikai tur, kur mirdz abas saules, kur nav nekā, kas viņām stātos ceļā:

Visu telpu apņēma saule,
Reizē viz līdz zemes polam,
Reizē smaida tavās acīs.

Vai arī vēl vienkāršāk un tiešāk, dainiski dzidri Rainis to izteicis savā mazajā filozofiskajā rāsas pilienā:

Kas kait man negulēt zālē?
Man divas saulītes mirdz —
Tā viena debess tālē,
Tā otra — tava sirds.

* *

*

Uz Somiju mani aizveda klusums. Šo klusumu es biju iemīļojusi gan Koskenniemi, gan Mailas Talvio un pat arī varenā Silanpes grāmātās. Šo klusumu es pārdzīvoju somu mežos, kuriem, šķiet, nav sākuma un gala. Šo klusumu es atradu somu dvēselēs. Somu tautā vēl ir cilvēki, kas prot palikt vieni ar sevi un kam šī vienatne pat ir nepieciešamība, jo somi pats sev vēl nav naidinieks. Masa viņiem derdzas, somu kultūrā visur izjūtama tieksme uz individuālizāciju. Viesnīcas rūpīgi vēro atbraucēja personīgās vēlēšanās, un tādēļ arī mazās viesnīcās tik labi var atpūsties. Kad es Hardolas tautas augstskolā brīnījos par to, ka tik liela un skaista māja ar tik bagātu bibliotēku un daudzām aužamām stellēm tiek uzturēta tikai četrdesmit klausītājiem, priekšniece man atbildēja: „Ja būtu vairāk, tad būtu jāieved kazarmes gars, bet mēs gribam dzīvot kā ģimenē.“ Tur strādāja seši lektori, un tā katra lektora gādībā bija apmēram septiņi cilvēki. Protams, tādā mācības iestādē iespējams audzēkni audzināt un veidot kā ģimenē. Te tautas augstskola ir īsta dzīves skola, te arī grāvraci un mazā šuvējā tiek modināta cilvēka apziņa. Es ciemojos šai iestādē un redzēju tur piepildītu apmēram to, ko es dzimtenē kopš ilgiem gadiem esmu gribējusi piepildīt. Un

kad es atkal brīnījos par to, ka tik mazam klausītāju skaitam tiek ziedotas tik lielas naudas summas, vadītāja atbildēja: „Bet ja mūsu tautu uzvarētu ienaidnieks, tas maksātu vēl dārgāk.“ Es sapratu: tautas izglītība ir drošākais valnis pret svešnieku iebrukumiem. Neviens pavalstnieks nedrīkst būt tikai masas loceklis, tam jābūt apzinīgam cilvēkam, kas domā, vērtē, kas nes atbildību par savu dzīvi un dzīvē veikto darbu, vienalga, vai tas būtu mazs vai liels.

Lai par Somiju priestu, nedrīkst ar auto izdrāzties cauri visai zemei, no dienvidiem uz ziemeļiem, no austrumiem uz rietumiem. Vajag vaigu pieglaust somu zemei, just, cik tā cieta, vajag aizklist mežā, par kuŗu Maila Talvio teikusi: „Mežs bija kā jūras dibens, kuŗā visādi stādi un dzīvas būtnes pavada gada līksmāko laiku . . . kā akmens nogrimst jūrā, tā šai mežā pazūd visi mazie sīkumi.“ Vajag klausīties, kā vasaras naktī skan balsis, par kuŗām Silanpe vēstījis savā „*Ihmiset suviyössä*“, vajag skatīties meža ezerā, par kuŗu Koskenniemi dzied:

Kur mežaezers, klušums kautri snauž,
Un viršu smarža tvan caur paeglāju,
Mazs taks arvienu jaunu eju auž —
Kurp ved, no kuŗienes — tam nejautāju.

Tur ūdens roze baltā tērpties steidzas
Un vēstī: vasara jau zūd un beidzas;
Tur viršu ziedi rudens vēsti nes,
Nu zinu daudz, par daudz jau tagad es.*)

Latvietis dzīvo draudzībā ar zemi un zāli, soms — draudzībā ar akmeni un mežu. Jau iebraucot ostā, dīvainu iespaidu atstāj šie akmeņi, kas, neatburtiem milžiem līdzīgi, draudīgi rēgojas ārā no ūdens, lieli, pirmatnēji blūķi paceļas pilsētā starp jauniem mērķtiecīgi celtiem namiem, tīrumos tie, gan izkaisīti, gan kaudzēs sakrāuti, visu zemi sedz tik cieši un tik lielā daudzumā, ka reizēm liekas, šeit akmeņus ēd maizes vietā. Kaut kas no šiem akmeņiem arī pārgājis somu sejā un iekšienē. Viņi neveras pretim maigi un mīksti, bet kam viņi reiz snieguši roku, tas uz šo roku var vienmēr palaisties. Somu ceļi ir untumaini līkumoti un kalnaini, bīstami tie autobraucējam, bet somu lūpas ir taisnas un šauras, tās reti veras, bet no viņu nedaudziem vārdiem var celt drošu draudzības ēku. Ne tikai mākslas un zinātnes, ne tikai skaisto dabas skatu dēļ mēs braucam uz svešām zemēm, apciemojamā zemē jābūt labam psihiskam gaisam, starp iedzīvotājiem jābūt savstarpīgai uzticībai, mums patīk,

*) Tulkojusi Em. Šnikvalde.

ja iebraucēju neuzlūko par aizdomīgu būtni, ne arī par dzīvu naudas maku, bet par simpatijas modinātāju cilvēku ar apmierināmām vajadzībām. Kur tā nav, tur arī visskaistākie apgabali, kā piemēram, Kaukaza vai arī Tiroles kalni, šodien velti gaida ceļotājus, jo cilvēks dzīvo ne tikai no atmosfairiskā gaisa, viņš dzīvo arī no tā, ko izstaro lietas un cilvēki. Un šis psihiskais gaiss ir tas, kas uz Somiju aizvilina arvien lielāku ceļotāju skaitu. Ierēdņos, apkalpotājos, zemniekos, bērnos — visos jūtama liela ētiska nopietnība.

Šai zemē pakalpojumus neizdara kā kādu sevišķu žēlastību, bet katrs to pilda klusu, atturīgi, pēc iespējas labi, kā savu neatliekamu pienākumu, ko nevienam citam negribētu atdot. Ārzemju ceļotāji dara zemi bagātāku ar savu valūtu, bet reizēm arī nabagāku garā. Tā Itālijā vismazākais ielas puika, kas vēl neprot parakstīt savu vārdu, par pakalpojumu jau prasa maksu un tirgojas, it kā no samaksas lieluma būtu atkarīga viņa dvēseles svētlaimība. Nevaru aizmirst divus mazus somu zēnus, kuŗus mēs sastapām vēlīnā stundā Punkaharjas mežā, šai šaurajā zemes strēmelē, kuŗu no abām pusēm aptver zilie Saimas ūdeņi un kas likās kā mazs paradīzes atlikums, ko Radītājs atstājis savā pirmātnējā

skaistumā, lai turpmākām cilvēku audzēm būtu kāda atmiņa par laimīgiem laikiem, kad cilvēks vēl nebija grēkojis. Bet es gribēju stāstīt par diviem somu zēniem. Vienam bija apmēram seši, otram astoņi gadi. Paceldami cepurītes, viņi sveicināja. Nosalušās rociņās viņi turēja patukšas melleņu vācelītes. Uz mūsu jautājumu: „*Missä Hotel Finlandia?*“ — viņi kaut ko stāstīja savā mūzikāli dziedošā valodā. Nesaprazdami viņu paskaidrojumu, mēs viņus iecēlām mašīnā un likām ar roku rādīt, kurp jābrauc. Viņi nepretojās, tikai lielākais zēns visu laiku cieši turēja mazākā roku, tā ka viņi abi reizē bija jāieceļ. Arī mašīnā sēdēdams, lielais zēns nepalaida vaļā mazā, laikam brālīša, roku, ne vārda savā starpā nerunādami, viņi mums rādīja ceļu. Kad beidzot sasniedzām mērķi un izrādījās, ka viesnīca vēlās sezonas dēļ jau slēgta, mazie zēni likās vairāk noskumuši nekā mēs paši. Uz naudu, ko mēs ielikām viņu rokās, viņi skatījās izbrīnā un nesaprašanā, lāgā nezinādami, vai to paturēt vai atdot. Tik nožēlojami šie naudas gabali izskatījās viņu mazās, sarkanajās, automašīnā sasilušajās rociņās. Viņi nesatvēra naudu, tā palika guļam uz viņu mazajām delnām kā kāds svešāds kukainis. Pirms viņa nolēma, ko ar to darīt, mēs jau bijām aizbraukuši. Bet vēl ilgi

es jutu viņu uzticīgo, vientiesīgo skatu. Tai vakarā mums neizdevās tik ātri atrast naktsmāju, bet man bija labi, man likās — šī ir zeme, kur cilvēks vēl uzticas cilvēkam.

Kur laipnība, godīgums, pakalpība, viesmīlība, uzticība atkarīga no aizmaksas lieluma, tur visas šīs siltās, mīlās, prieka raisītājas lietas izmirst, un viņu vietā stājas visneglītākā, visķēmīgākā lieta: aprēķins. Šo aprēķinu es somu tautā neesmu vērojis, viņi ņem un dod, dara un veic lielā ētiskā nopietnībā un uzticībā; un tas ir viens no iemesliem, kādēļ Somijā ceļot tik labi, un kādēļ arī aukstās dienās tur nesalst, un nogurušais nejūt nogurumu. Man gribētos zināt, vai somi šo ētiski nopietno atbildības izjūtu apzinās kā savu lielāko dārgumu? Būtu labi, ja viņi to darītu, to rūpīgi pasargādami no nevēlamiem, svešiem ietekmējumiem, jo tā ir manta, kas pašreizējā Eiropā visai reti sastopama. Un ceļotāji labi darītu, ja kopā ar sudrablapsu dzimtenē pārvestu arī šo dārgumu.

Skaisti ir somu ezeri, somu meži, kas cilvēku druvām atstājuši tikai mazu, šauru strēmeli. Somu ezerus esmu iemīlējusi, kā tos iemīlējuši visi ceļnieki, bet vairāk par tiem mani valdzinājuši somu cilvēki. Kā ir ceļotāji, kas par visu vairāk mīl gleznas, kas brauc no pilsētas

uz pilsētu, lai izstudētu visas galerijas, tā es mīlu sejas, dzīvo cilvēku sejas. Man neapnīk tās vērot, salīdzināt, vērtēt, vārdiem gleznot. Man liekas, nav nemaz skaistu un neskaistu seju, ir tikai tādas, kas izsaka vairāk, un tādas, kas izsaka mazāk. Ir tā saucamās „neglītās“ sejas, kurās tomēr nevar atskatīties, kurās var lasīt kā interesantās grāmatās, un ir tā saucamās „glītās“ sejas, kas garlaicīgas kā romāns bez oriģinālītaies. Patiesi skaista ir tā seja, ko veidojis nevis kosmētiskais kabinets, bet dzīves nepielūdzamā roka. Seja pauž iekšējās dzīves biografiju, bet ne vienmēr izdodas to atburtot. Skatoties sejas, nav jāmācās svešvalodas, prieka un ciešanu valoda visur vienāda. Es esmu vērojusi somu sejas ubagmājā, skolā, kafejnīcā, koncertā, salonā, un esmu iemīlējusi šīs šaurās, cieši saspīestās lūpas, šo mierīgo zilo skatu, kurā, šķiet, atspoguļojies kāds meža ezers, kam nosaukumu un vietu neviens nezina.

Kādā ceļojumu aprakstā esmu lasījusi, ka somi gan prot smieties, bet neprot smaidīt. Es domāju, ka tas ir nepareizi. Esmu dzirdējusi somus smejamies, labi bija klausīties šais veselīgajos smieklos: tā skan ūdens šļakatas, lēkādamaš pāri akmens krācēm. Esmu redzējusi viņus smaidam, un mēs sapratāmies bez vār-

diem, viņu smaidā bija kaut kas no tā skais-
tuma, kas ir uz cietās klints augošai, trauslai pu-
ķei. Es esmu viņus redzējusi raudam, un tai
brīdī es zināju, ka šai tautā dzīvo mani draugi.
Kur var raudāt ne tikai par savām personīga-
jām sāpēm, bet iedomājoties citu cilvēku sāpes,
tur cilvēks pārkāpis dzīvnieka robežu, tur lūzt
vienpatības aukstā siena, kas individu no indi-
vida tik baigi šķir, ka reizēm vistuvākais ir ne-
sasniezams, bet stiklam plīstot, skan vissal-
dākās skaņas, — saldākas par Dārziņa un Kil-
penena dziesmām — skaņas, kas atskan katru
reizi, kad cilvēka sāpes negaidīti atrod atbalsi
cita cilvēka sirdī.

IV

UGUNĪGI SARKANAIS ZIEDS

Tā kā prieks par labu grāmatu ir viens no tiem zelta putniem, ko nedrīkst turēt krātiņā, tā kā prieks par labu grāmatu arī lietainos Vasaras svētkos liek spīdēt saulei, — un pie mums Vasarsvētkos bieži līst lietus — es dažiem vārdiem kontūrēšu rakstnieku, kas, kā man šķiet pieder ne tikai Somijai, bet arī pasaulei.*)

Johanness Linankoskis (1869.—1913.) ir dzimis tai pašā gadā kā mūsu Saulietis, un abu šo rakstnieku ētiskā rigorozitātē varētu atrast šo to kopēju, tikai Saulietis nekad nav pazinis to rapsōdisko skurbumu, kas arī klinšaina cilvēka dzīvi spēj dziļi izvagot. Līdzās Silanpe Johanness Linankoskis ir viens no ārzemēs visvairāk lasītiem somu rakstniekiem.

Autodidaktu, skolotāju un žurālistu, viņu sākumā aizrauj tautas izglītības jautājumi un jautājumi par Somijas brīvību. Vēlāk viņš žurnālistiskam un pēdagogiskam darbam atmet ar roku un aiziet lauku vientulībā. Tur viņš ar

*) Viņa galvenie darbi pārtulkoti franču, vācu, krievu valodā. Vienīgais latviešu tulkojums tik vājš, ka labāk to neminēt.

īstu somu stūrgalvību iecer un izved pašizglītības plānu: viņš sastāda sarakstu no visiem ievērojamiem literatūras darbiem, sākot ar seno grieķu un romiešu un noslēdzot ar moderniem laikiem. Viņš ierokas šais grāmatās un kad tās ir izlasītas, viņš pats sāk rakstīt. Viņa pirmā drāma par Kainu un Ābelu (1903.) ir vēl diezgan mākslīga, bet romānā Ugunīgi sarkanais zieds (1905.) viņa talants atrod pilnu plaukumu (*Laulu tulipunaisesta kukasta*). Tā ir himna jaunībai, mīlestībai, dabai. Meža šalkas, dzeguzes saucieni un cilvēka asiņu dziesma savijas par varenu rapsōdiju, kur meža krēsla, klusums, gaidas mums nāk pretī kā dzīvas būtnes, jā, pat šķīvji un kaņotes tāpat kā cilvēks brīnās par pasaules dīvainību. Skaisti ir Linankoska rīta tēlojumi, skaistas ir viņa dienas, un skaisti ir viņa vakari, bet nav viņam nekā skaistāka par nakti, jo naktī cilvēks pats sevi atrod „Mēs atrodam paši sevi un to brīnumaino, trauslo stīgu, kurai diena pārāk spilgta un stiklaina. Šī stīga neskan dienas līgošanā . . . Dienā mēs piederam visiem, viss mums ir kopīgs, nav nekā personīga. Bet ar nakti sākas mūsu personīgās dzīves mirkli . . . Snauž koku pumpuri, zvēri un gliemeži, nomodā ir tikai tie, kas zied.“

Šeit mīlētāji reizēm ir tik laimīgi, ka šķiet,

aiz laimes varētu mirt. Himna jaunībai un mīlestībai skan tā: „Laimīgs ir cilvēks tikai tad, kad jauns, kad asins dūc dzīslās. Liels ir cilvēks, kad uzdrīkstas pilnu roku no dzīves ņemt savu daļu, kad viņš bezbailīgi nolaižas ūdens kritumā un vīrišķīgi sagaida ūdens brāzienu, kaut gan putu dzirkstis viņam mirdz skropstās un dzīvības valgme šļāc taisni sejā . . . Skaists ir cilvēks tikai tad, kad viņš bez atlikuma atdo-
das otram, neko nejautājot, negaidot nekādu dāvanu un goda zīmes, negudrojot par nākotni, bet ar visu miesu un dvēseli peldoties dzīvības dziļajā straumē.“

Romāna galvenais tēls ir Leminkeinena at-
tālā atvase donhuāniskais Olavs, kas tēva stūr-
galvīgās bardzības dēļ nav varējis apprecēt jau-
nībā iecerēto meiteni, un atriebj sev, tēvam un
visiem ar to, ka nevienai sievietei nav uzticīgs.
Visas viņš vilina, visās viņš modina slāpes, bet
katrai sniedz tikai dažus veldzes pilienus. Vis-
pirms nāk brūnā meitene, tad seko pīlādžu zieds,
tad atraitnīte, tad ievas zieds, un tā arvien tā-
lāk bez apstājas. Visas viņš skūpstā, katrai saka,
ka viņa esot vienīgā, bet neviena viņu nespēj
saistīt. Šai Olavā, kas sevī padziļina Leminkei-
nena īpašības, ir ūdenskrituma spēks, ārprāts un
skaistums.

Savā individuālismā un romantiskajā skurbumā Linankoskis tuvs Hamsunam, bet viņš nebūtu īsts somis, ja tikai ļautu iztrakoties kaislībām, viņa grāmatās ētiskam motīvam piešķirta liela vērtība, tik liela, ka to Hamsuns nekad nedarītu: romāna beigās, kas daudz vājākas par sākumu un vidu, Olavs šķīstās paštiesā. Viņš apprecas: ūdenskritums pārvēršas rāmā ezerā.

Spēks ir arī pārējās romāna tēlos, spēks, kas reizēm pāriet melnā niknumā: tā Olava tēvs ar cirvi uzbrūk mātei, kad tā, vēl slima no nedēļu gultas piecēlusies, aiziet skatīties, vai viņas greizsirdībai ir pamats.

Šeit tēlotās sievietēs ir dzīva Kalevalas drosme: Kiliki nomet drēbes un kaila nostājas Olava un tēva priekšā, lai tēvam pierādītu, ka viņai nav ko slēpt — viņa pieder Olavam. Ir vajadzīga droša un drosmīga, veikla un veiksmīga rakstnieka roka, lai tēlotu tādu ainu, nepārkāpjot aistētikas un smalkjūtības robežu — Linankoskis to ir spējis. Šai romānā romantiska patētika jaucas ar reālistisku kailumu. Atturīgāks ir Linankoska otrais galvenais darbs: *Bēgļi*,*) tas arī kompozīcijas ziņā ir vairāk pabeigts un noslēgts. Te nav vārdos tvertas li-

*) Pakolaiset, 1908. g.

riskas dziesmas un skurbīgas himnas, te sapņu vietā nostājusies tvirta īstenība. Sižetā nav nekas sevišķs: vecs vīrs apprec jaunu sievu, tā, nevarēdama apmierināties ar vīra senilitāti, pārkāpj laulību. Bet sieva ir tikai blakus persona, galvenais ir pats vecais zemnieks Utela. Viņa psiholoģija meistarīgi tēlota: pašpaļāvība, spraigums par spīti gadiem, sava sirsnīguma neatzišana, godkāre un labsirdība, labvēlība pret visiem cilvēkiem, bet reizē ar to egoistiska laimes kāre, nepiesātināms dzīves apetīts, kamēr tad beidzot nāk drausmīga vilšanās sevī, savā vīrišķīgumā, sievā, rados. Tēlotie notikumi nepaliek somu zemnieku robežās, tie, pauzdami augstāku vispārcilvēcisku domu, pārvēršas par simboliem. Pats virsraksts jau simbolisks: zemes virsū mēs esam bēgļi, bet velti cilvēki skrien un bēg, aizbēgt no sevis neviens nevar.

Lieliski ir tēlots, kā Utela pakāpeniski uzvar savas, brūkošiem klinšu blūkiem līdzīgās dusmas, kā viņš pats sevi askētiski disciplinē. Viņš mirst, pārvarējis sevi un piedēvis saviem tuviniekiem.

Kā visās labākās somu grāmatās, arī šeit spēcīgs ētisks pamats: dzīvība ir nepielūdzami barga, bet arī smagākā likstā paliek mierinājums: neviens netiek nevainīgi sodīts, katram jā-

izpērk sava vaina. Linankoskis nemeklē tiesnesi debesīs, zemes virsū cilvēks grēko, zemes virsū arī grēki jāizpērk, sūra un skarba ir dzīves skola. Cilvēkam ir tik bezgala daudz rūpju un raižu, bet zeme ir tik spēcīga, ka visu aprok un uzsūc sevī. Utelam jau vienmēr bija licies, ka zeme ir kaut kas svēts. Bet pēc lieliem pārdzīvojumiem atkal arot zemi, viņam uzaust gluži jauna atziņa. Pats sev viņš jautā: „Cik gan vīru šai tīrumā jau aprakuši savas lielās, vārdos neizsakāmās rūpes... Par to neviens nedomā. Labība līgo bezrūpīgi, cilvēki staigā pāri druvai. Pārdod un pārmiļ zemi, it kā tā būtu kāda tirgus prece, nemaz nedomādami, ka zeme, dodot bērniem maizi, dreb no daudzām senču sāpēm.“ Un tālāk arot, viņš brīdi aptur zirgus un staigā uz pirkstgaliem pār „gadu tūkstošiem veco, asarām slacīto, sāpēs svētīto zemi“.

Cilvēks nav kungs un noteicējs šai dzīvē. Daudz neparedzētu likumu ir dzīves kalnainajā ceļā, un likumos neuzmanīgam braucējam viegli var gadīties nelaime — rati apgāžas, un tad viss, kas braucējam pieder, tiek sadauzīts, bet garāmgājējs svešinieks viņu un viņa mantu drumstalas pārved mājās.

V

SOMU NACIONĀLĀS KULTŪRAS
SIMBOLS

Elijass Lēnruts, somu nacionālās apziņas modinātājs, ir it kā simbols somu mērķtiecīgajai cīņai par nacionālu kultūru: viņa vairogs — ticīga sirds, viņa šķēps — tvirta griba, viņa bultas — dziesma.

Kā teika skan viņa dzīves stāsts:

Kāds sādžas drēbnieks Samati draudzē, vējainā aprīļa dienā, 1802. gadā savu ceturto bērnu aizsūtīja ar kaimiņieni pie mācītāja kristīt, tālajā ceļā uznāca sniegputenis, kaimiņiene jau gribēja atgriezties, bet tad pārdomāja: varbūt vājais puisēns neizcietīs? Kad viņa līdz savam mērķim bija izcīnījusi, viņa bērna vecāku līdziedoto vārdu bija aizmirsusi. Mācītājs, labi saprazdams, ka tālo ceļu otrreiz būs grūti mērot, un domādams, ka nabaga drēbnieka dēlam visi vārdi vienādi labi, uzšķīra kalendāru, un tur atrastā vārdā nokristīja bērnu. Tā sākās Elijasa Lēnruta dzīve. Vecāku nabadzīgajā būdīņā miltu nepietika maizei, jauca klāt samaltas sūnas un priežu kriju. Bet kad arī šīs maizes nepietika daudzām bērnu mutēm, māte mierināja mazulus: „Padziediet, tad nejutīsiet tukšu vēderu.“

Kad karš piemeklēja zemi, tikai reti kāds iegriezās pie sādžas drēbnieka, lai pasūtītu jaunu uzvalku, bet māte, daudz nebēdādama, sūtīja savus bērnus ubagot, sevi mierinādama: „Gan jau Dieva žēlastība par mazuliem gādās.“ Elijasam toreiz bija 6 gadi, viņš neprata ubagot. Viņš mēmi stāvēja pie zemnieku durvīm un gaidīja. Reiz tādā ceļojumā viņš sastapa rupjus krievu kareivjus, tie daudz bija kaŗojuši un tagad gribēja pasmieties: kad viņi no jokaini sabozušās zēna nevarēja izdabūt neviena vārda, viņi to sagrāba varenām rokām un iemeta dziļā, pusizžuvušā akā. Dīvainā kārtā zēns nesasītās, neviens locekļītis viņam netika laužts un vēl dīvaināk: rūgtuma rūsa neiegūlās viņa sirdī. Viņam bija apbrīnojama spēja aizmirst savu bādu, ja tas viņu pārāk mocīja, viņš mēģināja no tā aizskriet, vai arī upē tik ātri peldēt, ka mocītājs nespēja to tirdīt; bet ja arī tas nelīdzēja, viņš sāka lasīt trijās grāmatās, kas mājās bija atrodamas: Bībelē, dziesmu grāmatā un katķismā. Kad viņam bija 10 gadu, viņš īsu laiku drīkstēja apmeklēt skolu, lai iemācītos svešādi skanīgo zviedru valodu, bet skolas gaitas ātri bija jāpārtrauc, bija jāatgriežas mājās, lai tēvam palīdzētu gludināt un apmetināt vīles. Un kad atkal laimējās uz kādu laiku iekļūt skolā, šoreiz

galvas pilsētā, bargie skolotāji no viņa prasīja, lai viņš mācītos no grāmatām. Bet kā lai pārķ grāmatas, kad naudas nav pat maizei — šo burvību viņš neaptvēra. Bet tad tomēr radās izēja. Kāds bagāts skolas biedrs, kamēr pats ēda treknas pusdienas, viņam atļāva lietot savas grāmatas, istabā tik zemniecisku puisi ielaist nevarēja, un tā Elijasam bija jāsež uz ielas durvju kāpnēm, burti un vārdi grāmatās likās tik kvēli, ka ziemas salna viņu neķēra. Trīs gadus viņš izturēja Helsinkos, ūniversitātes kalpotājam par dažiem grašiem strādādams visdažādākos darbus. Tad bads un aukstums uzvarēja: Elijass otru reizi atgriezās mājās. Kāds jauns mācītāja palīgs viņam deva padomu, lai viņš darītu, kā reiz Luters darījis. 17 gadu vecais jauneklis pārvarēja savu bīklumu, jo bija kāda balss, kas viņu skubināt skubināja: tev jāiet, tev jāiet arvien tālāk. Vairāk nekā bads dedzināja kauns, bet viņš gāja no mājas uz māju, savā skanīgajā balsī dziedādams Dāvīda dziesmas, par to dabūdams saujiņu graudu, no kuŗiem tad mājās cepa maizi. Dāvīda dziesmām sapelnītā maize palīdzēja iestāties ģimnazijā, un kad šī svētā maize bija apēsta, viņš strādāja aptiekā no gaismas līdz gaismai, bet naktis piederēja vi-

nam, un tās bija pietiekoši garas, lai šais naktīs varētu tik daudz iegūt, lai iestātos augstskolā. Toreiz viņam bija 20 gadi. Studentu savienība, kurā viņš gribēja iestāties, sākumā vairījās uzņemt biedros jaunekli, kas strādājis algādžu darbus, — tagad šī pati studentu apvienība Lēnruta dzimšanas dienu svin kā gada svētkus. Bet tā pati balss, kas skanēja zēna sirdī, arī tagad studentam nedeva mieru: tev jāiet, tev jāiet!

Sešos gados, 1828. gadā, viņš beidz medicīnas fakultāti ar maģistra grādu, un vasarā viņš uzsāk savu pirmo ceļojumu, lai salasītu somu zemē izkaisītās nacionālās dziesmas, ko vēlāk apvienoja Kalevalas kalvē. 100 papīra rubļi viņam kabatā, tos viņš sakrājis kā atsevišķus smilšu graudiņus, viņš ģērbies zemnieku uzvalkā, ceļotāja spieķis viņam rokā, mutē — kaļķītis, soma no bērza tāsīm mugurā, šautene pāri pleciem, bet ap kaklu karājas svilpe. Pretīmnācējiem viņš stāsta, ka dodas uz Karēliju apmeklēt savus radus, un visu somu tautu viņš jūta kā savus radniekus, bet ne vienmēr viņam to tic, gadās, ka viņu uzskata par klaidoni un diedelnieku un padzen no mājām. Bet pa lielākai daļai viņu laipni uzņem zemnieku mājās. Pa-

ēdis un padzēris, viņš sāk svilpot uz savas svilpes jaunas un vecas melodijas, tādus brīžos jūdāties — kā to pats savā dienas grāmatā raksta — „kā otrs Orfejs, jeb, lai tautiskāk izteiktos, kā jauns Veinemeinens.“ Tā viņš no klausītājiem izvilina dziesmas, bet ne vienmēr tas izdodas. Sevišķi sirmgalvjī ir cieti un savu dziesmu svešniekam nelabprāt uztic.

Viņa otro ceļojumu pārtrauc ziņa, ka galvas pilsētā plosās kolēra. Lēnruts atgriežas turp, kopj slimniekus, kā to Veinemeinens darījis Kalevalas dziesmās. Bet viņam nav dievišķīga spēka, viņš — kaut gan liels — tomēr ir tikai cilvēks: slimība viņam pielīp. Bet viņš to pārvar, tāpat kā pārvarējis badu, aukstumu un izsmieklus. No slimības piecēlies, viņš noliek doktora eksāmenus. Nākamā ceļojumā zemnieki viņu reizēm tur aizdomās, ka viņš — aku saindētājs, kolēras atnesējs. Un nu atkal jākaro . . . Viņš apmetas kādā attālā novadā, kur zemniekiem pārāk maz naudas, lai savu ārstu padarītu bagātu, bet pietiekoši daudz dziesmu, lai aplaimotu to, kas jau bērībā badu aizdzinis dziesmām. Grūta slimība viņam uzbrūk, tā neatkāpjās tik ātri dziesmotās sirds priekšā, kā to bija darījis viņas ceļa sagatavotājs Bads. Dzīve ir cieta pret viņu, bet viņš pret to vēl cietāks.

1835. gadā ir uzrakstītas 32 rūnas, 12.000 rindas, tā rodas „Vecā Kalevala“.*)

Tagad Lēnruts pierādījis to, ko neviens nav gribējis ticēt: no aizmirstības tumsas, no pagātnes akas viņš izcēlis tautas gara zeltu. Kad viņš šo zeltu turēja savās rokās, viņam radās līdzstrādnieki, kas šķērsoja zemi no dienvidiem uz ziemeļiem, no austrumiem uz rietumiem, Lēnruta zelta krājumam pievienodami savus graudus, un kad 1849. gadā Kalevala parādījās galīgā veidā, tai bija 50 rūnu. Arī pirms Lēnruta ir krātas un uzrakstītas rūnas. Ja nebūtu Elijasa Lēnruta, somiem piederētu tautas dziesmu krājumi, bet nebūtu Kalevalas dzīvā organisma. Viņš bija pētnieks un dziesminieks reizē. Viņa garā mita pētnieka neatlaidība un dzejnieka drosmīgā fantazija. Viņš atsevišķas tautas dziesmas nav zinātniski sakārtojis. Dziesmas, kas cēlušās dažādā laikā, dažādā vietā un veidā, viņš savījis kopā, pats pierakstīdams trūkstošās rindas, jo viņš pats sevī nesa laulājas, vecā tautas dziesminieka garu. Viņš pats bija pēdējais laulāja.

*) Kalevala ir tā apgabala nosaukums, kur cīnās un dzied somu varoņi. Valodnieks Kompareti (Comparetti) to tulkojis ar „Klinšainā“, Neuss to tulkojis tā: Dievišķotā ziemeļu klinšu daba. Sk. Neus, Esthnische Volkslieder, Reval 1854, „Kalevala — die vergöttlichte nordische Felsennatur“.

Un tā Kalevala, somu nacionālais eps, ir visas tautas un tāpat arī atsevišķa cilvēka sacerējums. Šais rūnās nav nevienas, kas nebūtu skanējusi somu tautas sirdī. Bet varbūt tikai nedaudzas rūnas dziedātas gluži tādā pašā veidā, kā tās epā uzrakstītas. No bezgala daudzām variācijām, kuŗas Elijass Lēnruts dzirdēja, viņš izraudzīja tās, kas viņam likās vissomiskākas, visskaistākas. Varētu teikt: tauta viņam deva klinšu blūkus, viņš no šiem blūkiem uzcēla ēku, kuŗas vārds Kalevala.

Zināšanas un dāvanas vien nebūtu līdzējušas, bet Elijasam Lēnrutam bija ticība, kas no klintīm izvilina dziesmas. Viņš ticēja savas tautas pirmātnējam epam, šo epu viņš garā pazina vēl pirms to bija uzrakstījis, un tagad to pazīst visā kultūrālā pasaulē.*)

*) 1845. g. iznāca Kalevalas tulkojums franču valodā. Vācu tulkojums iznāca 1852. g.

Nesen parādījās ļoti labs Pavolini tulkojums itaļu valodā. Linarda Laicena tulkojums latviešu valodā uzskatāms par vērtīgu.

VI

KALEVALAS SKAISTUMS UN SPĒKS

Nevis komentārs, bet eseja

Nevis etnografiski, kultūrvēsturiski dati mani saista Kalevalā, tāpat arī ne mītoloģijas atspīdumi. Kalevalai es pieeju kā gleznu galerijai vārdos, kur somu tauta sakrājusi atziņas, kas var būt nozīmīgas ne tikai somiem. Šopenhauers ir teicis, ka gleznas priekšā jānostājas, kā kalpotājs nostājas valdnieka priekšā, viņš to neuzrunā, viņš gaida, ko valdnieks viņam teiks. Tā es bez bieziem un putekļainiem komentāriem esmu tuvojusies somu nacionālajam epam.

Kas mākslas templī neieiet klusiem, uzmanīgiem soliem, tas nesadzird šā tempļa mūziku. Tikai, kas tik pazemīgi tuvojas daiļumam kā pavalstnieks valdniekam, tā dvēselē daiļums atmodina būtības smalkākās stīgas, tas mākslas pārdzīvojumā saklausa neizteikto, redz neredzamo. Katrs liels mākslas darbs mūsos izraisa skaņas, par kuŗām mēs agrāk neko nezinājām, bet tas notiek tikai tad, ja mēs šo mākslas darbu mīlam, kā japānis Samurai mīlējis viņam glabāšanai uzticētās dārglietas:

Kad valdnieka Hosokavas pilī, kuŗā glabājās

slavenā Dharmas attēls, izcēlies ugunsgrēks, ugunssargs Samurai zinājis, ka šis attēls jāglābj, lai tas maksātu ko maksādams. Viņš meties liesmās un satvēris tēlu. Pamanīdams, ka visas izejas jau liesmu aprītas, viņš nedomājis vairs par savu dzīvību, bet tikai par viņam uzticēto dārgumu. Ar dunci viņš sev uzgriezis vēderu, saplīsušu piedurkni aptinis ap tēlu un to iegremdējis vātī. Beidzot, kad ugunsgrēks apdzisis, pils drupās atraduši apdegušu ugunsarga Samurai liķi un viņa iekšienē — uguns neskarto mākslas darbu. — Šis nostāsts mums, eiropiešiem, varbūt pirmā mirklī liekas šaušalīgs, bet pils sarga Samurai apziņai par mākslas dārgumu grūti būs atrast kaut ko līdzīgu. Kam māksla ir rotaļa, sports, izklaidēšanās līdzeklis, godkāre, tam tās dvēsele aizslēdzas. Mūsu dzīvi māksla tikai tad bagātina, ja tā mums tikpat svarīga un svēti sargājama kā Dharmas attēls ugunssargam Samurai.

Šai grāmatā es gribu pateikt, kādas domas un atziņas manī atraisījusi Kalevala, kurā nav tās elegances, tā vijīguma kā trubadūra dziesmās, ne arī tās asiņainās varonības kā Nibelungu dziesmās, Kalevala ir ļoti cilvēcīga grāmata par vīru dižumu un sievu skaistumu, un cilvēku dzīves nepilnību.

Kalevalu es esmu lasījusi kā dzeju. Un ko mēs vairāk varam prasīt no dzejas kā spēku, kas aptur mūsu ikdienas dzīvi, liek mums ieklausīties pašā un pasaules sirds pukstienos, liek vērtēt un pārvērtēt. Kalevala man nav herbārijs, kur zem sakaltušiem ziediem uzrakstīti gaŗi nosaukumi svešā valodā, Kalevala man ir zaļa pļava, kur es plūcu puķes, viju tās pušķos un vainagos, priecādamās par smaržām un krāsām un nerūpēdamās par viņu nosaukumiem.

Mans nolūks nav sniegt literāru izglītību, atreferējumu vai informāciju. Es nerunāšu par to, kāda nozīme Kalevalai bijusi somu kultūras vēsturē un nacionālajā literātūras uzplaukumā, es tikai gribu pateikt, ko šis darbs izstaro ja tam tuvojas ar atvērtu sirdi. Manā grāmatā sakopotie raksti nav uzskatāmi par zinātniskiem sacerējumiem, bet par esejām, un esejā autors savos personīgos pārdzīvojumos grib orientēties gluži personīgi. Eseja līdzīga sarunai: par sirdij dārgām lietām stāsta tiem, kam šīs lietas nav vienaldzīgas.*)

*) Esejas būtību sīkāk esmu iztīrājusi apcerējumā par klasiskiem esejistiem, par Montēnu un Emersonu.

Dzīves apetīts

Mūsu tautu dziesmu lielākā daļa ir sievietes sacerējums, turpretim Kalevalas autori galvenām kārtām bijuši vīrieši, tādēļ arī vispārīgais tonis un noskaņojums Kalevalā raupjāks, tvirtāks. Līdzās smalkiem šķetinājumiem sastopamas ne tikai kaili reālas, bet arī naivi naturālas ainas, piemēram, pašā sākumā varoņa piedzimšana, vai arī pēdējā runā Marjatas šķīstības apraksts, vai arī jaunā varoņa piedzimšana noslēguma rūnās. Kā tas jau parasts epā, tautas dziesminieks nebaidās bioloģiskas funkcijas nosaukt neizplīvurotā vārdā. Kalevalā veidu un vārdu atradis viss cilvēcīgais, pārāk cilvēcīgais. Veinemeinens ir Dievam vistuvākais varonis, bet nekur viņš nav skaistināts, cik raupji viņš, piemēram, izturas pret Vipunenu: kad vecākais dziesminieks, tam, kas jaunāks, negrib uzticēt savu vārdu noslēpumu, pēdējais tam ieogrūž mutē dzelzs bomi. Arī ēšanas ainas aprakstītas ļoti konkrēti un reāli.

Psicholoģiski smalkas dziesmas, piemēram, Leminkeinena mātes bēdas par pazudušo dēlu,

vai arī jaunsalaulātās sievas atvadās no tēva mājas mijas ar spēcīgiem kara aprakstiem un pirmatnēji kosmogoniskām ainām. Pirmā rūnā vēstīts, kā radusies pasaule: pīle savij lizdu Ilmataras, Veinemeinena mātes ceļa galā un iedēj tur savas olas. Olas iekrīt jūrā un sasitas, no olas apakšas izšķīlas zeme, no augšējās daļas — debess, no dzeltānuma radās saules, no olu baltuma — mēnesnīca.

Bet no olas raibās puses
Zvaigznes saradās pie debess,
Un no melnuma, kas olā,
Cēlās gaisā mākonpulki.

(I, 241—244).

Cilvēku prāts arvien gribējis izdibināt, kā cēlies tas, kas ir, kaut gan nenoliedzami, ka vieglāk būtu dzīvot, ja neprātotu par esošo un zūdošo, bet tad dzīve kļūtu vienmuļi pelēka, tad Kalevalas rūnas nerastos.

No Kalevalas sulīgām metaforām visskais-tākā man vienmēr likusies laivas raudas pēc ūdens. Vienmuļība neraksturo ne somu zemi, ne somu dabu, ne somu pasaules uzskatu, ne arī Kalevalas stilu, kas bagāts varenām hiperbolām. Veinemeinena asaras ir tik lielas, ka tās sākumā salīdzinātas ar dzērveņu ogām, tad

ar zirņu graudiem, tad ar irbes olām un beidzot ar bezdelīgu galvām. Leminkeinens, meklēdams skaistu meitu, noskrien simts kurpes, saairē simts aiŗu. No Veinemeinena vāts pieplūst ar asinīm septiņas laivas un astoņas mucas.

Meita, savas bēdas raksturojot, saka, ka tās viņai ir vairāk nekā akmeņu ir krācē, vairāk nekā vītoli ir purvā, vairāk nekā viršu smilšu kāpā. Un viņas bēdas ir tik smagas, ka zirgs tās nespēj pavilkt. Veinemeinenam ir vairāk dziesmu nekā klintīm — akmeņu, vairāk nekā ezeram — puķu.

Bet viskuplāk hiperbolu meŗs izaug Ilmarinena kāzu aprakstā. Tur vītālais vilnis sit visaugstāk: tik liels ir jaunais znots, ka durvis jāizceļ no ēņģēm, sānu sienas jāizlauŗ, lai viņš varētu ienākt istabā. Vērsis, ko kauj uz kāzām, tik liels, ka sermulim nedēļa jāskrien, lai apskrietu ap kakla valgu, bezdelīgai dienu jālaiŗas, lai no viena raga gala aizlidotu līdz otram, vāverei jāskrien mēnesis, lai no kakla aizskrietu līdz astes galam.

Ilmarinena kāzās trakais kaisles skurbums jauca ar dziļām skumjām par dzīves sūrumu un nepilnību. Krāsas šeit nav taupītas, tās uzziestas bieziem otas vilcieniem. „Simtu toveŗu bij

gaļas, Simtu asu tika desu, Asins septiņas bij laivas, Tauku pilnas sešas mucas“ (XX, 112—116). Tādā pašā pārpilnībā ir alus, zivis un citas ēdamas lietas. Paceļas veseli ēdienu kalni. Kalevalas zemes iemītniekiem ir labs apetīts, tie spēj sagremot milzīgus barības daudzumus. Šķiet, no paša dzīves klaipa tie griež vareņus riecienus un tos sakož veselīgiem zobiem. Bet par spīti dzīves apetītam paliek dzīves sūrme, kā to liecina 22. rūna, kur līgava atvadās no tēva mājām, par vīra mājām viņa saka: „Citādi tur durvis gaudo, Citādi tur vārti veras“. Kaut gan viņa savu vīru pati izraudzījusies, viņa, nākamās dzīves neziņas nomākta, to salīdzina ar rudens nakti, ar pavasara nedrošo ledu:

Nesu sevī melnas rūpes;
Sirds man līdzīga ir oglei,
Ogļu krāsā manas bēdas.

(XXII, 170—173).

Ne tikai kāzu dziesmās, arī pārējā Kalevalā skumjas ainas mijas ar bezbēdīgi priecīgām, un reizēm homēriski smiekli pāršalc somu varoņu zemi. Visskumjākā dziesma ir Aino noslīcināšanās rūna, bet lai rūnu klausītājs pārāk ilgi nekavētos pie vītālītātei naidīgām skumjām, tautas dziesminieks, tikko aprakstījis meitenes nāvi.

tūlīt jau ievij humoristiskas rindas par mulķīgu lielībnieku, vientiesi zaķi, nāves ziņu nesēju.

Somu nacionālajā epā, somu jaunākā literātūrā, kā arī somu īstenībā dzīve nav rotaļa vai izprieca, tā ir akmeņaina druva, bet kas to prot apstrādāt, gūst bagātu ražu.

Dziesmu spēks

Kas dzīvojis Kalevalā, tic, ka daiļuma alkas cilvēkā tikpat iedzimtas kā prasība pēc maizes, tas tic vārdu maģijai, tic ka dziedāšana vecāka par runāšanu. Varbūt dziedāšana ir cilvēku pirmvaloda. Vecos laikos cilvēki sapratās, tas bija toreiz, kad visi dziedāja, bet kad cilvēki sāka runāt, viņi sāka viens otru pārprast. — Dziesmā cilvēks ir tuvs visuma pirmvarām. Dziesmā izpaužas kopības izjūta ar visumu un cilvēkiem. Dziesmā cilvēks saplūst ar cilvēku, valodā — cilvēks rada distanci. Arī vārdos skopākais dziesmā top runīgs, ja viņa dvēselē dus izdalāmas bagātības. Pati somu valoda, kur patskanis seko patskanim, un vārdi bieži beidzas ar patskani, šķiet vairāk radīta dziesmai nekā runai.

Bez dziesmām nav prieka. To soms zina tikpat labi kā latvietis. Kalevalā pat stiprais alus neizraisa to reibumu, ko rada dziesma. Svētkos soli ir mēmi, grīda nerunā, logi nepriecājas, dūmu lūki nedūc, ja dziesminieks klusē.

Dziesma ir svētku augstākais izpaukums, tā nav bērnu lieta, bet nopietnu vīru māksla.

Veinemeinens apzinās savu dziesmu spēku un tādēļ arī neļauj, lai kāds noteiktu viņa dziesmai sākumu vai galu. Juzdams savu pārākumu pret citiem cilvēkiem, viņš tomēr pazemīgi lūdz Dieva svētību savai dziesmai, apzinādamies, ka viņam nekad nedziedāt to dziesmu, kas nāk no paša Radītāja lūpām.

Varbūt Veinemeinena dziesmā tādēļ tāds spēks, ka viņš savās skaņās uztver Dieva dziesmas atbalsi: „Nedziedāju savu muti, Dziedāju es Dieva muti.“ Varbūt lielās mākslas noslēpums ir: atmest savu Es un klausīties, ko pats Radītājs mūsos un lietās un cilvēkos ap mums runā.

Esmu dzirdējusi stāstām tādu japāņu teiku: Sirmā senatnē kādā aizā auga kiri-koks, īsts meža karalis. Viņa galva pacēlās līdz zvaigznēm, lai ar tām sarunātos, viņa saknes bija dziļi ierakušās zemē, lai apskautu sudraba pūķi, kas dusēja pie pašas zemes sirds. Gadījās, ka varens burvis no šī koka izgatavoja brīnumkokli, tā gāja no rokas rokā, un visi atkārtoja burvja vārdus: „Kokles garu atmodinās tikai vislielākais no mūziķiem.“ Bet kurš nu bija vislielākais? Japānas ķeizars ieguva šo instrū-

mentu un glabāja to savā dārglietu kambarī, velti lūgdams nācējus un gājējus atmodināt kokles stīgās melōdiju. Likās, it kā kokle atteicas kādu atzīt par meistaru. Kā pēdējais nāca Pē-Ja. Viņa maigā roka glāstīja kokli — tā labs jājējs nomierina satracinātu zirgu. Tad Pē-Ja sāka dziedāt par dabu un gadalaikiem, par augstiem kalniem un ūdens krācēm, par svešu sievu asarām un bērnu smaidiem, tā atmodinādams sirmvecā koka atmiņas, visas viņa reiz redzētās ainas. Sajūsmināts ķeizars gribēja zināt, kā koklētājs atbūris līdz šim mēmo kokli. „Kungs,“ atbildēja svešais koklētājs, „pārējie nepateica nekā, jo visu laiku runāja tikai par sevi. Es ļāvu koklei dziedāt savu dziesmu.“

Kalevala sākas ar dziedāšanas slavinājumu: „Iedomāju, nodomāju, prātā nāca tāda dziņa tagad doties, laisties dziedāt“ (I, 1—4). Dziesmas rašanās ir viens no lielākiem brīnumiem. No kurienes dziesma nākusi? Dēls to iemācās no tēva vai arī no mātes, bet no kurienes tie ņēmuši dziesmu? Rūnu dziesminieks stāsta, ka lietus lāsēs ir bijuši jauni vārdi, vējā un jūras viļņos, „Putni sarindoja rūnas, Koku gali izskanēja“. Dzesminieks tās tikai atrod un satin kamolā. Ne viņš pats dzied, bet viņā dzied kāda sveša. Brīnumaina vara. Tas atgādina mūsu tautas

dziesmu, kur teikts, ka visas daiļas dziesmas — ozoliņa galotnē, smalkā lazdu krūmiņā vai arī ābelišu dārziņā.

Jau burtniecībā jūtam bijību dziesmas priekšā, resp. tā priekšā, ko mēs šodien saucam par garīgām vērtībām, jo dziesma ir radītāja gara vispirmatnējākais izpaudums. Dziesmu nevar izdomāt katrs un ne vienmēr to var izdomāt, un arī ne, pildot kādu pavēli. Mūzikas spēks vistiešāk saista sirmo senatni, kad cilvēki vēl neprata rakstīt, ar jaunākiem laikiem, kur Šopenhauers par mūziku teicis, ka viņas valoda ir vispopulārākā, visvairāk saprotamā, bet reizē ar to arī vismazāk saprastā. Vienīgi mūzikā tieši atklājas pasaules būtība, kā arī cilvēka visiekšķīgākā būtība, tādēļ mūziku varētu nosaukt par pasaules atklāsmi.

Var pateikt, kur pirmo reizi ir dziesma dzirdēta, bet kā tā radusies, neviens nezina. Viens no neizprotamiem brīnumiem — te bija cilvēks, un pēkšņi viņa galvā radusies melodija, nē, tas nav pareizi teikts, varbūt sirdī? — un arī tas nav pareizi, tas teikts tikai simbolistiski, apziņā, ka labāk pateikt nevar. Un otrs lielais brīnums: dziesminieks savu Nekurienē glabājamo bagātību var padarīt citiem pieejamu, dzirdamu un vēlākos laikos pat rakstveidā redzamu, visa

tauta top par viņa bagātības ņēmēju, neko viņam nedodama pretim, ar laiku pavisam aizmirsdama, ka šis nepieciešamās dārgmantas radījis cilvēks, kuŗu tāpat kā visus pārējos cilvēkus mocīja bads un slāpes un kuŗa sirds sala vientulībā. Katru reizi, kad es šo domu izdomāju, mani no jauna pārņem izbrīns: cik neizprotama un brīnumiem pilna ir pasaule, kuriem mēs ikdienas steigā tik vienaldzīgi paejam garām.

Putni sarindoja rūnas — lai rastos dziesma, ar cilvēku prātu un gribu vien nepietiek. Labākais un lielākais mākslā tiek cilvēkam dots kā putnam dziesma, viņš sēž zem ēnaina koka, un viņa klēpī iekrīt zelta ābols: jauna dziesma, jauna doma, pirmreizīga metafora. Lielākie mākslas darbi rodas intuīcijā. Par tīrā zelta graudiem, kas atrodas katrā lielākā mākslas darbā, neviens radītājs nevarēs teikt, kā viņš pie tiem ticis. Labākais rodas iedvesmē, ekstazē, zemapziņā, sapnī. Bet, protams, ar sapni, ar iedvesmi vien nepietiek. Lai sapnī redzēto, vienalga, vai tas būtu miega vai nomoda sapnis, ietvertu cietos veidolos, vienalga, vai šie veidoli ir vārdu, skaņu vai krāsu veidoli — ir vajadzīgs darbs, reizēm ilgs un garš, un tik smags, ka sapņu smaržas reizēm aizmirstas.

Dzimtene

Kalevalas varoņi dzīvo, lai vairotu slavu savai dzimtenei. Vienalga vai tas būtu dziesmām bagātais Veinemeinens, vai krietnais Ilmarinens, vai vieglprātīgais Leminkeinens, vai pat drūmais Kullervu — visi viņi varētu sacīt Veinemeinena vārdus, kas pauž kvēlā un stiprā sirdī izauklēto dzimtenes mīlestību:

Labāk savā zemē padzert
Ūdeni no vecas vīzes,
Nekā svešā, tālā zemē
Medu ēst no zelta trauka.

(VII, 285—298).

Šīs četras rindas ir ne tikai lieliskās septītās rūnas vadmotīvs, bet viens no vadmotīviem visā Kalevalā. Šie vārdi sevī satur slepenā spēka avotu, no kuŗa dzeŗ visi Kalevalas tēli. Ne jau tādēļ šī zeme somu varoņim visdārgākā, ka tā ir visbagātākā vai visskaistākā, bet gan tādēļ, ka tā ir dzimtene. Kalevalā Somija nav ideālizēta, tā saukta par smilšu zemi, par purvu zemi, par aukstu, nemīlīgu vientuļu zemes gabalu. Soms ir pietiekoši stiprs, lai par spīti zemes nabadzībai to mīlētu. Kalevalā ir teikts, ka varoņi

dočas „Prom uz tumšo ziemeļzemi, Prom uz drūmo Sariolu.“ Bet drūmā un tumšā zeme var būt arī zelta zeme, ja tur varoni gaida māte un dzimtā māja. Somi bieži citē alliterācijas birdinātāju sakāmvārdu: „*Ma maa mansikka, Muu maa mustikka*“ — mana zeme ir zemene, tava zeme ir mellene, citiem vārdiem: tādēļ vien, ka tā ir mana zeme, tā ir zemene, tādēļ vien, ka tā nav mana zeme, tā ir mellene.

Visdižākais Kalevalas varonis ir Veinemeinens, vecos ticējumos viņš pat pielīdzināts Dievam: Lenkvists*) stāsta, ka kāds Karelijas burvis, jautāts, kurš esot augstākais Dievs, atbildējis: „Vecais Veinemeinens un Jaunava Marija, Māmuļa.“ Un šis visdižākais varonis, atšķirts no dzimtenes raud rūgtas asaras, ir, it kā viņa dzimtenes ilgu lielums tieši apliecina viņa personības lielumu.

Svešumā noguris un izmocīts viņš žēlojas:

Savā zemē biju labāks,

Savās mājās biju augstāks.

(VII, 201—202).

Savā zemē varonis jūtas labāks, savās mājās augstāks, kaut arī ūdens jādzer no vecas vižes. Jo vairāk viņš jūt, ka dzimtenei nepieciešams, jo vairāk tā viņu pie sevis sien.

*) Lenqvist 1782.

VII
VARONI

Z. Mauriņa, Ziemeļu temas.

8

Veinemeinens

Tikpat noslēpumaina kā dziesmu rašanās ir arī varoņu piedzimšana. Arī tā ar prātu nav izskaidrojama un ar gudru ziņu nav aplēšama.

Dziesmu var dziedāt korī, bet to nevar korī resp. kopā izdomāt, tāpat arī cilvēka dzīve pāriet kopā ar citiem, bet cilvēkam vienam jāpiedzimst un vienam tam jāmirst. Kalevalas pirmā rūnā lasām: „Zinu ar’, kā rodas dziesmas: Vienas šurp mums atnāk naktis, Vienas atnāk baltās dienas; Viens ir dzimis Veinemeinens.“ (I, 104—106).

Veinemeinens, līdumnieks, pirmais auglīgo graudu sējējs, kam ērglis dāvā uguni, attālais grieķu Prometeja radnieks, jaunu zvēru uzvarētājs, slimības dziedinātājs, somu Orfejs, dzimst no šķīstās gaisa meitas Kaves, kas viņu zem savas sirds nesusi 700 gadu. Un tā ir pirmā varoņa pazīme: ir vajadzīgs garš laiks, lai rastos varonis, lai cilvēku masā rastos dižgars, kas savā dzīvē piepilda to, ko masa latentī sevī nesusi. Veinemeinens piedzimst aukstos jūras vilņos, ledains ūdens viņu šūpo sešus septiņus ga-

duš, tad viņš pats izkāpj krastā, lai noraudzītos saules gaismā un apbrīnotu zvaigznes.

Varonis ir tas, kas var. Kas pats sev var izcirst ceļu, pats izkāpt no ledainas jūras, lai veiktu to, ko citi nav spējuši veikt.

Veinemeinena raksturojums ir tverts skaistā, latviešu valodā nepārtulkojamā trīskārtīgā alliterācijā: *Vanha, vaka Väinemoinen* — vecais, uzticīgais Veinemeinens.

Varonis ir uzticīgs sev, savai dziesmai, savai dzimtenei, savai misijai. Viņš apzinās savu spēku un tādēļ arī spēj izturēt to, kas sīkcilvēku salauztu. Varoņa pašapziņu apliecina Veinemeinena vārdi: „Es vis neesmu kaut kādais. Vīrs es neesmu bez spēka.“ Līdzīgus lepni pašapzinīgus vārdus saka arī pārējie Kalevalas varoņi. Anonimitāte ar varonību nesader. Cilvēks top par varoni, apzinādamies veicamo darbu nepieciešamību, viņu spēcina apziņa: tas man un nevienam citam ir jāveic.

Veinemeinena pašapziņa cilvēku priekšā ir vienota ar pazemību Dieva priekšā. Viņš zina, ka savu gribu nevar pildīt zemes virsū, jāiet Dieva iezīmētais ceļš:

Neeju es savā miesā,
Eju radītāja miesā.

Nerunāju savu muti,
Runāju ar Dieva muti.

Gan ir manā rokā jaukums,
Bet visjauka radītājam.

(IX, 507—516)

Devītās rūnas noslēgums izraisa pazemīgu atziņu: bez Dieva arī varoņi ir bezspēcīgi, pāri visspēcīgākajam varonim vēl sniedzas Dieva roka. Somu varoņi nav līdzīgi grieķu prometejiskiem dumpiniekiem, kas ne tikai neatzīst nevienu varu par sevi, bet vēl uzdrīkstas papildināt Dieva uzsākto darbu.

Šķēršļu lielums liecina par varoņu lielumu. Varonis sevi apliecina cīņā. Varoņu gaišums uzmirz kontrastā ar tumsas spēku.

Tādēļ arī mūsu Lāčplēsim nepieciešams Kangars, un katram Faustam ir savs Mefistofelis. Veinemeinena dižums tēlojas cīņā ar Joukahainenu, kas raksturots diviem epitētiem: sīks un mazs, jo lai ienīstu lielumu, jābūt sīkam. Joukahainens grib iznīcināt Veinemeinenu tikai tādēļ, ka nevar panest viņa dziesmas pilnību. Šeit simbolā slēpjas iemesls, kādēļ kultūra neiet pārtrauktu augšupceļu. Katram Veinemeinam ir klāt savs Joukahainens, katram izdāvātājam tuvumā ir kāds skauģis, kas kavē aug-

šanu, kas dzīvības kausā pilina nāves indi. Pat Kristus tuvumā bija Jūdass, un visa cilvēce cēlusies no Kaina, kas aiz skaudības nosita savu Dievam patīkamo brāli.

Kad Joukahainens aizkrusto Veinemeinenam ceļu un to aizkaŗ nepieklājīgiem vārdiem, Veinemeinens neuzsāk tūlīt ar viņu cīņu. Varonis zina, ka spēks ir jātaupa, ne jau ar katru sīku gaŗāmgājēju ir jāuzsāk cīņa. Varonis nevis meklē ķildas, bet apzinādamies savu spēku svarīgumu un spēju dārgumu, glabā tos, lai neatvairāmā cīņā uzvarētu. Varonis savā varonīgumā spēj ieslēgties kā bruņās, nejudams knišļu dūrienus, nedzirdēdams suņu rejas. Cik Joukahainenam, sīko skauģu ciltstēvam, raksturīga ķildu meklēšana (viņš taču tikai tādēļ dodas ceļā, lai kaitētu sirmajam dziedonim), tik Veinemeinenam, varoņu paraugam, raksturīga neaizkaramība.

Kad Joukahainens aizšķēršļo Veinemeinenam ceļu, neļaudams tam turpināt savu gaitu, un neatkāpjas, Veinemeinena vairākkārt sarāts, sirmais dziedonis viņu pārmāca nevis ar pātagu, šķēpu vai dūri, bet to iznīcina ar savu gara pārākumu, ar savu, kā mēs šodien teiktu, gara suverēnitāti. Viņš Joukahainenu iznīcina ar

dziesmas varenumu, kuras pilnīgums Joukahainenam sāpēja kā fiziska vāts.

Dižgariem nepilnība sagādā sāpes, sīkgarus nospiež katra pilnība.

Veinemeinena dziesma Joukahainenu iedzen purvā. Kad ūdens tam sniedzas jau līdz mutei, viņš dziesminiekam ir ar mieru atdot savus lokus, savas drošākās laivas, savus labākos ērzeļus, lai tikai Veinemeinens atņemtu atpakaļ „svētos vārdus“, bet ne jau ar mantu varonis pielabināms.

Tāpat kā dziesmas nevar izgatavot ar prātu vien, tāpat kā varoņa dzimšanu nevar aplēst, tāpat arī varonis savu dzīvi nevar izlocīt pēc iepriekš sakārtota plāna, savu vientulību viņš nevar pārgriezt kā žņaudzēju cilpu. Vislielākais somu varonis ir visvientuļākais. Pārējie Kalevalas varoņi, Ilmarinens, Leminkeinens, pat drūmais Kullervo — visi pazīst sievas mīlu un glāstu. Mūsu ētiskās taisnības izjūta prasa, lai visvērtīgākais varonis Veinemeinens iegūtu visvērtīgāko sievieti Aino, bet mūsu ētiskās prasības parasti zemes virsū netiek piepildītas: Veinemeinens, kas ne pirkstu nekustinādams spēja pārvarēt savu pretinieku, Veinemeinens, klinšu tricīnātājs, saules un zvaigžņu apbūrējs, tomēr to, kas viņa paša sirdij visdārgāks, to, bez kā dzi-

vot viņam nozīmē ciest, nevar iegūt. Skaistā Aino izslīd no viņa rokām, un viņu pārņem izmisums: „Nevaru vairs tagad saprast, Kā man būt un ko man darīt, Kā šai pasaulē man dzīvot... Kā lai bēdās nenogrimtu, Kā lai sērās nenomirtu.“ (V, 211 u. t.)

Kalevalas dziesminieks sapratis varoņa misiju, labi viņš pazinis cilvēku dabu: Dieva izredzētajam līdzīgi pašam Dievam jāpaliek vienam. Veinemeinens sev nevar iegūt sievu, viņa trīs precību braucieni beidzas neveiksmīgi. Kas sarunājas ar sauli, tam pavarda uguns neklausā.

Bet ar šīm sāpēm vēl nepietiek. Lai viņa dziesma iegūtu vēl lielāku mirdzumu, viņam tiek uzlikta gaŗa pārbaudījumu rinda. Joukahainens, kas atklātā cīņā viņu nevarēja uzvarēt, viņam uzbrūk slepeni. Nevarēdams nogalināt pašu Veinemeinenu, viņš vismaz nošauj tā zirgu, kad sirmais dziesminieks jāšus dodas pāri jūrai. Kad jūras vilņi Veinemeinenu dauza pret klintīm un akmeņiem, Joukahainens līksmo, ka aiziet bojā tas, kas varēja vairāk nekā viņš pats.

Lai iet bojā un lai beidzas
Pasaulē it visi prieki,
Un lai iznīkst visas dziesmas.

(VI, 137—139).

Katru reizi, pārlasot sesto rūnu, tur izteiktās domas mani dziļi satrauc. Vareno Veinemeinenu spēj iegūrēt postā sīkais skauģis Joukahainens. Kā kosma likumi to pielaiž, ka neķītrais nešpetnis tik lielā mērā spēj kaitēt cēlajam varonim? Lasot šo rūnu, mani pārņem šausmas par launuma spēku pasaulē.

Pamestība svešās jūras aukstos viļņos Veinemeinenu gan attālina pašu no sevis — „Šai nelaimē un postā Tikko sajauzu pats sevi“ (VII, 217—218), bet varonis ir tas, kas iztur. Beidzot no jūras viļņiem viņu izglābj ērglis. Lieliska aina: cilvēku varoni izglābj putnu karalis. Reiz, līzdams mežu, Veinemeinens bija sargājies koku ar ērgļa lizdu, un tagad ērglis aiz pateicības viņu glābj. Karalis, vienalga vai putnu vai cilvēku valstī, pazīst pateicības jūtas, skrandinieks dvēselē dāvanas saņem kā nodokli, kas viņam pienākas. Dīvainā kārtā visās tautās sastopam teikas, kas liecina, ka dzīvnieki pateicīgāki par cilvēkiem. Vai tas ir dibināts pārmetums, vai arī pārāk augsta prasība cilvēkam?

Savā spējā izturēt ar Veinemeinenu var līdzināties vienīgi Kullervo, kas sārtā iemests nesadeg un ozolā pakārts vēl kokā iegriež skaislus, mākslīgus rakstus.

Dziesmas Veinemeinenā nav ielijušas kā lietus ielīst zemē. Sīvi viņam jācīnās, lai iegūtu vārdu burvību. Viņa izmisīgā, neatlaidīgā „treju drošu vārdu“ meklēšana ir tēlota gan naīvā, gan fantastiskā veidā. Liela atbildības izjūta vārda priekšā apliecina lielu mākslinieku. Nav vienalga, kuriem vārdiem izsakām savu domu. Briesmīgs ir brīdis, kas doma, atziņa, jūtas savēlušās nevienam neredzamā, tikai pašam nesējam apjaušamā žņaudzēja kamolā. Bet kad pārdzīvojumu var ietvert vārdā, iestājas atpestīšanas mirklis, tad spiedējā kamolā samezglojušies pavedieni saaužas par skaistu paklāju, kas nepieder vairs pašam audējam, bet visiem, kas to pamana un redz.

Veinemeinens „trejus drošus vārdus“ meklē bezdelīgu galvās, gulbju kaklos, zosu plecos, „ziemeļbriežiem apakš mēles“, „baltām vāverītēm mutē“. „Daudzus dabūja viņš vārdus, Bet tie visi nelīdzēja.“ Liels dziesminieks saka jaunu vārdu, ko zemes virsū vēl neviens nav dzirdējis. Kad Veinemeinens zemes virsū nav atradis meklējamos vārdus, viņš nokāpj Nāves valstī, no kurienes viņu Manalas meita grib izraidīt vārdiem, kas atgādina ierakstu Dantes elles vārtos.

Daudzi te ir ienākuši,
Atpakaļ neviens nav gājis.

(XVI, 271—272).

Bet Manalas meitas brīdinājums nesabiedē Veinemeinenu. Pašapzinīgi viņš atbild, ka tikai sievas atpakaļ griežas, vīri turpina reiz uzsāktu ceļu. Veinemeinena ceļojumā uz pazemi izpaužas gandrīz visos varoņos sastopamā tieksme uzzināt vairāk, nekā mēs pieciem jutekļiem spējam tvert, izpētīt tūkstoš gadiem ilgi krāto gudrību. Arī nepiesātināmība dižgaru atšķir no sīkgara. Un ja rimtība var būt ļoti pozitīva īpašība, tad varoņa rakstura struktūrā tai gan nav vietas. Meklētos vārdus Veinemeinens neatrod Tuonā un šaisaulē atgriežas ar smagām, mocošām atmiņām. Bet apstājas nav, meklētie vārdi ir jāatrod un kaut par tiem būtu jāaizmaksā ar dzīvību: varonis nepazīst atkāpšanās. Viduvējs cilvēks teiktu: vai tad ir vērts triju niecīgu vārdu dēļ uztraukties, vai tad Veinemeinens nevarēja izlietot kādus citus vārdus? Nē, to viņš nevarēja. Izvēlēties, no pelēkās masas kaut ko vienu izraudzīt un to tad pacelt saules gaismā, to dara varonis, turpretī viduvējs cilvēks lieto pirmo vārdu, kas pagadās, apmierinās ar pirmo darbu, kas nejauši tiek uz-

likts, pierod pie cilvēka, ko gadījuma vilnis tam atskalo. Jo vairāk kāds izraugās, jo augstāk tas stāv.

Lai atrastu nepieciešamos vārdus, Veinemeinens uzmeklē Vipunenu, kas sevī iesūcis visu zemes gudrību; visu dzejnieku sirmvecais ciltstēvs Kalevalā tā raksturots:

Vipunens, pats vecais dzejnieks,
Vecais vīrs, kam bagāts krājums,
Gulēja ar savām dziesmām,
Izstiepies ar burvju vārdiem,
Apses auga tam uz pleciem,
Uzacīs tam bija bērzi,
Alkšņi auga zoda galā,
Kārklu krūmi bārdas vietā,
Pierē tam bija milzu egles,
Vecas priedes bija zobos.

(XVII, 57—66).

Te pirmatnējs spēks sastopas ar vēl pirmatnējāku spēku. Vipunens negrib šķirties no saviem vārdu dārgumiem. Sīksto, neatlaidīgo Veinemeinenu viņš aprij, bet tas, pat ieslēgts burvja vēderā, nepiekāpjas, kamēr beidzot Vipunens viņam pasaka savas dziesmas, kas tik dīvainas, ka pat mēness par viņām brīnās, viņi apstājas selgā un viņi — jūras līcī.

Grāmatu grāmatā rakstīts, ka sākumā bija vārds, ko varētu arī tulkot, ka sākumā bija prāts, un ko Gēte pārveidojis par atziņu, ka sākumā bija darbs, bet kas Kalevalas pasaulē dzīvojis, tam liekas — sākumā bija dziesma.

Veinemeinens ir tas, kam visdārgākais arvien jāzaudē: zaudējis apbrīnoto Aino, zaudējis savu uzticamo kara biedru-zirgu, zaudējis reiz pat ceļu uz dzimteni, viņam kara gājumā, vētras negaisā vēl zūd dārgā kokle, kantele. Viņam uz mācās skumjas — „Aizgājis mans prieks uz mūžiem.“ Bet Veinemeinens piedzimis ar kokli dvēselē, un tādēļ faktiskās kokles pazušana izraisa gan sāpes, bet nespēj apturēt radītāja plūsmu. Jūras viļņos zudušo kokli viņš reiz bija pagatavojis no līdakas galvas, tagad viņš jauno kokli sev izgatavo no bērza, jo šā koka jūtīgos zaros vēji atpūš sāpes. Kad bērzs žēlojas, ka „Salna atnes grūtas moka, Vēji aiznes zaļos svārkus, Salna apgērbu ņem skaistu“, Veinemeinens viņu mierina, ka drīz tas raudās no prieka. Un tad Veinemeinens, kas nevienu sievieti nebija varējis sev iegūt, lūdz gaŗāmgājēju meiteni, lai tā savas maigās sprogas iedotu kanteles stīgām.

Es tik labi varu iedomāties, kā kantele, gatavota no visliriskākā meža koka un skaistas

sievietes matiem, skanējusi vientuļā varoņa varējās rokās, kas plēsīgo lāci spēja nosist, no launās burves atgūt brīnumdzirnaviņas Sampo, bet nespēja atveldzēt savu sirdi.

Veinemeinens savā dziesmā tuvs kosmiskiem pirmspēkiem, gaišajam Dievam debesīs. Ne velti viņš pats sevi jūt kā Dieva muti, un pārbaudījumos tvirtināts viņš pārvēršas Dieva koklē.

Viņa dziesmu spēks Pohjolu iegremdē dziļā miegā, dziesmu spēks palīdz atgūt brīnumdzirnaviņas Sampo. Meža zvēri, ūdens iemītnieki, gaisa lidotāji, tāpat saule, mēness un visi laudis sanāk, lai klausītos viņa dziesmas. Viņa vātis, paliek citiem neredzamas, nenozīmīga šķiet neiegūtā sieva, pavards un omulība.

No Veinemeinena dziesmas dreb kalni, klinčis sagraujas, akmeņi saplaisājas un celmi dejo pa laukumu. Laudis satek pie viņa kā ūdens upē, vīri noņem cepures (jādomā par latviešu tautas dziesmu: „Tautu dēli klausījās, Cepurīti noņēmuši“), sieviešu acīs mirdz asaras, daudzi no metas ceļos. Jumts dun no skaņām, grīdas dēļi lēkā, griesti un durvis dzied, logi gaviļē. Kad viņš dziedādams staigā caur mežu, priedes viņam palokās, ciekuri, viņu godinādami, nokrīt pie kājām. „Birzis jautri skandināja, Krūmu

priekam nebij beigu“. Tā arī noslēdzas Veinemeinena dziesmas slavinājums, bet nav teikts, vai viņa paša vientuļā, vātīm pārbagātā sirds rada mierinājuma. Un labi, ka dziesminieks par to nekā nesaka, jo ir lietas, par kurām nav jārunā, un sevišķi par tām, kas pārāk sāp, ir jācieš klusu.

Kad daudzi varoņdarbi veikti, Veinemeinens aiziet no Kalevalas zemes „Prom, kur zeme augšup ceļas Un kur debess zemu laižas.“ (L, 505—506). Tā ir vieta, par kuru dziesminieks nekā nezina stāstīt. Te neviļus jādomā par Dimantkalnu Pumpura Lāčplēsī: kas tai kalnā uzrāpjas, izsaucas: „Ak, tu, Dieviņ, cik te jauks!“ un tad it kā vēja spārnēm nozūd. Bet kas, valgā piesiets, tika atvilkts atpakaļ, lai pastāstītu, ko redzējis, neviena vārda nevarēja izrunāt: viņš bija kļuvis mēms.

Neparasta un noslēpumaina ir varoņa ienākšana dzīvē, neparasta un noslēpumaina ir viņa aiziešana no dzīves, bet visneaptveramāka ir pati viņa dzīve.

Ilmarinens

Otram Kalevalas varonim, ētiski tīrskanīgajam Ilmarinenam, darītājam un varētājam tautas dziesminieks veltījis vismazāk uzmanības. Par Veinemeinenu vēstī 23 rūnas, par Leminkeinenu — 10 rūnas, par Ilmarinenu, turpretim, tikai 4—5. Raksturīga ir Ilmarinena melnās krāsās ievīstītā piedzimšana. Viņš piedzimst melnā ogļu zemē, naktī, viņš uzaug ogļu kalnā, rokā tam vara veseris. Aukstums un drūmums pavada somu varoņa piedzimšanu, kosmisks baigums ir viņa pirmajā dzīves stundā, un vai tas nav simbolisks cilvēku dzīves pirmsākumam vispār? Katrā ziņā tas simboliski somu tautai, kurai dzīve jāceļ uz kailas klints, bet tas arī ir somu tautas skaistums: no nekā kaut ko radīt, skaudro nabadzību pārvērst jēgpilnā dzīvē, tumsā iekarot vietu sev un saulei.

Kā visiem Kalevalas varoņiem, arī Ilmarinenam ir veselīga pašapziņa. Kad ziemeļu saimniece Louhi, „vecene ar retiem zobiem“ viņu izjautā, kas viņš tāds, viņš lepni atbild: „Jā, es

pats tas Ilmarinens, Pats es labs un mākslots kalējs.“

Ilmarinens, „šitais kalvis mūžam mūžīgs“, grieķu Hefaista radnieks, ir pirmais amatnieks un reizē pirmais mākslinieks. Viņš atbrīvo dzelzi no tumšām alām, tā paklausa viņa varenajai rokai, caur viņa gribu tā iegūst vērtību cilvēka dzīvē: „Būsi vīriem tu par šķēpu Un par sprādzi būsi sievietēm.“ (IX, 151—152). Viņš ne tikai grib, viņš arī piepilda to, ko grib. Viņš, visgodīgākais no Kalevalas varoņiem, nekad nemelo, kā to reizēm dara vecais Veinemeinens [kaut gan tautas eposs reizēm nešķir gudrību no viltības], viņš nevilina un nekrāpj, viņš pilda doto solījumu, bet nav nekur teikts, ka viņš dziedātu. Bet toties viņš izkaļ brīnumdzirnaviņas Sampo no gulbja spārnu galiem, no govju pirmā piena, „Klāt vēl liekot mieža graudus, Pavasara jēra vilnu.“ (X, 263—265).

Ir vajadzīga ticība brīnumam, ilga pacietība, liela māka un apķērība, lai izkaltu dzirnaviņas, pēc kurām ilgojas visa tauta. Pēc brīnuma alkst cilvēku nabaga sirdīm. Kā somi ilgojušies Sampo, tā latvieši ilgojušies noslēpumainā, praktiskā ziņā nevienam nevajadzīgā Saules koka, kurū daudzi, jaunekļi būdami, izgājuši meklēt un, viņu neatraduši, atgriezušies sirmi

matiem, ar to savādo mirdzumu acīs, kas piemīt cilvēkiem, kas zina vairāk, nekā vārdos var izteikt:

Ik rītiņa Saule lēca
Sarkanāi kociņā,
Jauni kungi veci tapa,
To kociņu meklēdami.
Tāli gāju, daudz redzēju,
Tādu koku neredzēju:
Zelta zari, vara saknes,
Sudrabiņa lapiņām.

Dzejnieks, kas nepazīst brīnumu, ir tikai vārdu savirknētājs, bet dzejnieks, radīdams brīnumu, top līdzīgs Dievam. Un vai viens no lielākiem brīnumiem nav mazā tautā radīt ticību, ka tā spēj turēties pretī pārspēkam?

Ziemeļzemes saimniece Louhi nepilda doto vārdu. Ilmarinens, izkalis Sampo, tomēr nedabū Louhi meitu. Bet viņam kā īstam somam piemīt gaŗa pacietība, viņš nav varmācīgs kā Leminkeinens, viņš dārgāko grib nopelnīt un nevis aizvest ar varu, viņš pats grib izraudzīties sievieti, bet grib arī, lai tā pati būtu ar mieru pie viņa nākt. Viņš necenšas no sava ceļa nobīdīt Veinemeinenu, kad uzzina, ka arī tas brauc pēc skaistās Pohjolas meitas. Abi vīri

kā draugi — un tāda draudzība laikam tikai vīru starpā iespējama — brauc uz Pohjolu, sevī nolēmdami, ka Ziemeļzemes skaistulei pašai jāizšķir, kuram viņa sekos. Pohjolas meita negrib veco Veinemeinenu, viņa grib to, kas radījis brīnumu. Bet lai vēl vairāk pasvītrotu viņas vērtīgumu, lai pasvītrotu, ka ētiski vērtīgais varonis dabū skaistu un vērtīgu sievu, Ilmarine nam viņas dēļ jāveic daudzi varoņdarbi. Viņam jāuzaŗ čūsku lauks, viņam jānoķer drausms lācis un vilks, kā arī līdaka Miroņu upē. Varoņdarbus viņš veic, uzklausot Pohjolas meitas padomus. Un tie viņai ir jādod, lai lasītājs saprastu, ka viņa ir ne tikai skaista, bet arī gudra. Es labi saprotu Pohjolas meitu: sievietei vislabāk patīk neiespējamā veicējs. Nevis to vīrieti viņa izraugās, kas piepilda viņas sapņus, bet to, kas izraisa jaunus sapņus, kas atsedz plīvuru no agrāk neredzētām kalnu gālēm.

Leminkeinens – Don Huans jeb mūžīgās virišķības problēma.

Trešais galvenais Kalevalas varonis ir jautrais, draiskais Leminkeinens. Viņa vārds ir arī Ahti un Kauko, un tautas dziesminieks saka: „Patīkams tas bij no galvas, Patīkamāks vēl no sāniem“ (XI, 13—14), ar to viņam apliecinādam savas simpatijas. Leminkeinens ir varens Don Huans, kuŗa kaisles svelme nav vēsāka par viņa dienvīdus brāļa asins šalkām.

Spānijā un Somijā ir radies pavedēja tēls, daudzkrāsains, bezbailīgs, aistētiskā ziņā ļoti jūtīgs, vītāla spēka piesātināts varonis. Spāņu Don Huanam ir kaut kas traģisks, viņš gaida un nevar sagaidīt atpestījumu, viņa ilgām nav piepildījuma šais zemes robežās. Bet Leminkeinam ir ne tikai saulaini blondi mati, visa viņa būtība pārgalvīgi gaiša. No nāves uzmostoties, viņa pirmais jautājums ir: kuŗā ciemā deĶo? Leminkeinens, jautrais mednieks un kareivis, medī ne tikai ātrkāĶajinos meĶa zvērus, bet arī jaukas sievietes, un visas neiegūtas tam šķiet

jaukas, bet iegūtas novīst viņa rokās. Viņš
kaŗo un kāro, un kad liksmībā var izsaukties:
„Pēc kā braucu, tā nu rokā, ieguvu, ko iekā-
roju,“ tad iekārotā jau pārvēršas atmetamā.
Tā, kas pati viņam nāk pretī, viņam, kā vi-
siem Don Huaniem, nepatīk, viņam vajag iekā-
rot un iekarot, viņam vajag medīt un vajāt,
gūstīt un pārspēt, viņam, primitīvi vīrišķīgam,
vajag justies kā uzvarētājam. Tautas dziesmi-
nieks, viņu raksturojot, saka, ka viņš, „vien-
mēr dzīvojis starp sievietēm“, viens pats pali-
cis, viņš nezinātu, ko ar sevi iesākt, viņam vien-
mēr vajadzīgs kāds, kas viņu vai nu apbrīno,
vai arī viņam pretojas. Viņš neprot bēdāties
un skumt, pat izsmiekls viņu nenospiež, jo kaut
kā zemapzinīgi viņš zina, ka tās, kas sākumā
viņu izsmej, agri vai vēlu padosies viņa varai.
Kad lepnā Kiliki viņu atraida, viņš varmācīgi
sagrābj to, iemet savās ragavās, apsedz ar ādu
un piesien ar siksnām. Bet kad Kiliki, tapusi
viņa sieva, saimnieko viņa mājās, viņš aizbēg
no tās un savas mīlās mātes, savu aiziešanu pa-
skaidrodams:

Ienāca man prātā doma
Iet un iedzert kara alu,
Kara medu nomēģināt.

(XI, 61—63).

Māja viņam pārāk šaura, kara kreklis viņam mīļāks par siltiem svārkiem, ne mātes lūgšanas viņu var aizturēt, ne arī sievai dotais solījums, ka vairs neiešot kara laukā. Briesmas un uzvaras viņu vilina, svešas zemes, nezināmi ceļi, neredzētas sievietes. Nopietni skan gudrās mātes biedinājums: „Briesmīgas ir divas sievas Viena vīra guļas vietā.“ Bet ētiskus aizliegumus Leminkeinens nepazīst, viņš pazīst tikai savas iegribas, un kur viņš tām seko, viņš ir varonīgs, drosmīgs, viņš ir kā pavasara negaiss, kuŗa neprātības nākas grūti tiesāt. Leminkeinens, kā visi don Huani, ir lokans, vijīgs un daudzveidīgs. Ja vara, lūgšanas un glaimi nepalīdz, lai iekļūtu kādā mājā, viņš lieto viltības, viņš pārvēršas par gluži maziņu vīru, kas pa šķirbiņu ielien istabā, lai tur ar savām burvju dziesmām aizdzītu no mājām visus vīrus, lai būtu vienvaldnieks to būtņu vidū, kas viņu labprāt atzīst par savu valdnieku.

Kā zibens padebešos viņš jūtas sievu barā, kas viņam labprāt veŗ sirds un istabas durvis. Mājā pametis savu pielaulāto sievu, skaisto Kili, viņš prasa Pohjolas meitas roku, bet Ziemeļzemes saimniece no viņa prasa varoņdarbus, viņam jānometī burvju alnis Hisi, jārāmīna ugunssplāvējs zirgs. Jo vairāk briesmu kādā

uzdevumā, jo vairāk tas viņu vilina. Abus varoņdarbus veicis, viņš tomēr neiegūst Ziemeļzemes skaistuli, viņam vēl jānošauj gulbis Nāves upē. Arī to viņš veic, un pat nāve nevar apbirdināt pelniem viņa prieku dzīvot: tikko iznācis ārā no Nāves valsts, Leminkeinens jau meklē jaunas dēkas. Viņu visur labprāt ieredz, jo kā lai nemīl to, kas prot smieties un smieklus raisīt, kas prot tā dziedāt, ka no viņa dziesmas rodas ezeri, kur peld nevis parastas pelēki brūnas, bet zilas pīles, zelta sāniem, sudrabgalvām:

Dziedāja vēl Leminkeinens,
Dziedāja un zintināja,
Zvirgzdus dziedāja par pērlēm,
Visus akmeņus dzied spožus,
Kokus visus pasarkanus,
Puķes skaisti apzeltītas.

(XXIX, 165—170)

Visur Leminkeinenu labprāt ielūdz, tikai ne kāzās, jo pat līgava baltās drēbēs, nupat pie altāra salaulāta, viņu neattur no iekārojumiem un iekārojumiem. Un kad viņš neaicināts dodas uz Pohjolas kāzām un viņam pārmet, kā viņš drīkstējis šeit ierasties, viņš, savu skaistumu un varu apzinādamies, lepni atbild: „Viesis jauks, ja ieaicināts, Bet vēl jaukāks neaicināts.“ (XXVI,

199—200). Viņš sevi nemaz nesalīdzina ar citiem, būdams pārliecināts, ka drīkst un spēj to, ko citi nevar. Viņš neaiziet no kāzu dzīrām, kaut viņu tur sarāj un pat nolamā — nekas viņu neskar. Kad bīstamā un nelūgtā viesā saniknotais Pohjolas saimnieks ķer pēc zobena, lai izraidītu uzticības irdinātāju, Leminkeinens nesabīstas un divcīņā nogalina savu pretinieku. Sirdsapziņas pārmetumi Leminkeinam, kā visiem Don Huaniem sveši, viņš pazīst tikai savu iegribu, bez morāliskiem iegrožojumiem. Kā cilvēki, kas neatšķir krāsas vai toņu augstumus, tā Don Huani neatšķir atļauto no neatļautā. Nevis lai nožēlotu savus grēkus, bet lai būtu drošs no atriebējiem, viņš bēg uz kādu vientuļīgu salu: „Skrēja viņš kā viesuls ārā, Nesās pagalmā kā dūmi.“ (XXVIII, 7—8). Piecus gadus viņš slēpjas salā, būdams tur par prieku visām sievietēm, par bēdām visiem vīriem.

Kaut gan viņš šai salā svešinieks, viņš neatmet savu lepnumu, tā, piemēram, viņš iesāk ēst tikai tad, kad viņam nolikts sudrabnāzis: viņš grib, lai viņu pamanītu un godinātu.

Viņa dziesma, viņa jaunība, viņa bezbēdība un bezbailība tik ātri uzvar, ka tautas dziesminieks saka:

Tikko pagrieza viņš galvu,
Jau tam mute pretim metās,
Tikko pastiepa viņš roku,
Jau tam plauksta plaukstā sitās.

(XXIX, 227—230).

„Tūkstoš līgavas tam tika, Simtu atraitņu viņš guva“ (cik ļoti tas atgādina Leporello lieļigos vārdus: *mille e tre!*) Beidzot vīri, nevarēdami panest viņa bezkaunīgo spožumu, to taisās nogalināt. Leminkeinens bēg, vīru šķēpu, sievu asaru pavadīts. Bet Leminkeinens ir ne tikai vējš un uguns, ir viņā arī cilvēciski simpātiskas īpašības, viņš ilgojas dzimtenes un, dzimtenē atgriezies, redzēdams to izpostītu, neatrazdams savu māti, viņš raud. Viņš nebēdā par sievu, bet mātei viņš ir piekēries, viņas klātie ne tam nepieciešama kā gaiss, bez kuŗa nevar elpot.

Salīdzinot ar spāņu Don Huanu, Leminkeinens ir primitīvs. Kalevalā trūkst sodītāja komandora baigā akmens tēla: personificētā sirdsapziņa, kas Don Huanu ierauj elles ugunīs, Spāņu Don Huans ir traģisks bojāgājējs, viņš apzinās savu rīcību un tomēr nevar no tās atteikties. Leminkeinens savu rīcību nemaz nepaceļ apziņā, spāņu Don Huans ir kultūrālāks,

(kultūra vienmēr saistīta ar apzinātību), un tādēļ viņš plašajā pasaulē vairāk pazīstams nekā viņa dvīņu brālis ziemeļos, kuŗa vārds par sugas vārdu nav kļuvis, kaut gan viņa iekšējā struktūra uzrāda tos pašus elementus.

Tirso de Molina*), Lope de Vegas laika biedrs un sāncensis pirmais ietvēris spāņu tautas tradīcijās populāro Don Huana tēlu grāmatas lapaspusēs. Savā Don Huanam veltītās drāmas sākumā — *Le Burlador de Sevilla***), viņš rāda ļoti iespaidīgu, donhuanisma plašajā literātūrā nepārspētu ainu: vīrs un sieva iznāk no laulības istabas, un pēkšņi sievieti pārņem šaubas, vai šis vīrs tiešām arī ir viņas līgavainis, viņa taisās meklēt kādu sveci, bet vīrietis varmācīgi saka: „*Mataréte la luz yo* (un es nogalināšu gaismu).“ „Bet kas tu esi?“ iesaucas sieviete. — „Kas es esmu? Vīrietis bez vārda!“ Šai brīdī ienāk karalis un jautā: „Kas tur stāigā?“ un vīrietis nīrgādāties atbild: „Vīrs un sieva.“ Tāda ir pirmā Don Huana parādīšanās universālajā drāmaturģijā. Tā ļoti raksturīga aina, te visu sarežģījumu pirmmezgls: sieviete nepazīst vīrieti, kam atdodas, un šis vīrietis ir bez vārda, proti, bez individuālītātes, viņš iznirst

*) (1571.—1648.).

***) Seviljas krāpnieks.

no tumsas, viņš draud nogalināt gaismu. Kas tā ir par gaismu? Saprāta gaisma, apziņas gaisma. Un kas tā par tumsu, kurā viņš valda? Tā ir kaislību un instinktu tumsa, kuŗas naidinieks ir saule, kuŗa naidinieks ir individuālā izvēle. „*Un hombre y una mujer*“ — vīrietis un sieviete, tas ir pasaules sākums, tas ir grēka un donhuanisma, bet, varbūt, arī laimes jeb vismaz baudas sākums. Ja paliekam vienīgi vīrietības plāksnē, ja vīrietim blakus nenostādām sievieti, kas ļauj, ka izdzeš gaismu, kas tumsā atdodas svešniekam, tad donhuanisms top nesaprotams. Don Huans pats sevi nosauc par vīrieti bez vārda — tas ļoti zīmīgi, viņam nav individuālītātes, viņš mūžīgi vīrišķīgais vispār, viņš — pretējais dzimums, viņš — elementārais spēks.

Kultūras vēsturē kā cilvēcīgi, pārāk cilvēcīgi pieminekļi paceļas atsevišķas figūras, kas sevī iemieso dažas visai raksturīgas, visās tautās sastopamas cilvēku pamatīpašības, ko viena tauta sevišķi asi uztvērusi un iemūžinājusi kādā tēlā, to paceldama pāri laika un telpas robežām. Spāņi cilvēcei dāvājuši Don Kichotu un Don Huanu, tā paceldami cilvēces apziņā mūžīgas donkichotiskās un donhuaniskās īpašības. Don Kichotu ir radījis Servantes, un viņa dzimtene ir tuksnesīgie Kastīļas kalni. Don Huanu

ir radījusi visa spāņu tauta, viņš ir radies svelmīgajā Sevilā, kur reliģiozās ekstazes sajaucas ar kaislības virpuļiem, pilsētā, kas slavena skaisziem klosteriem un skaistām sievietēm. Don Kichotam un Don Huanam kopīga ir pārmērība, nekādu robežu neatzišana, tas vispār raksturīgs Spānijai un to padara radniecīgu Krievijai, kā to jau pierādījis mūsu spāņu kultūras labākais pazinējs Konstantīns Raudīve.*)

Kultūras vēsturē reizēm asas ēnas mijas ar spilgtu gaismu, jo lielāki žņaugi, jo kvēlākas brīvības alkas. Don Kichots, bruņniecības nežēlīgā satīra, radies zemē, kur bruņniecībai bija vislielākā nozīme, Don Huans, mīlestības anarchists, arī radies Spānijā, un tur mīlestība vēl līdz lielās revolūcijas laikmetam bijusi ieslēgta visciešākās žņaugās: sieviete, reiz apprecējusies, gandrīz nekad viena nedrīkstēja iziet uz ielas, viena nedrīkstēja parādīties atklātībā, par nepieciešamu tika uzskatīts garš sadzināšanās laiks. Mīlēt un iegūt spānieti bija visai sarežģīta lieta, jo Spānija ir zeme, kur Eiropas sieviete visilgāk dzīvojusi aizslēgta aiz trim atslēgām un kur laulības konvencijas līdz

*) Don-Kichots un mūsdienu cilvēks, Zemnieku Domas izd. 1938.

pat lielajai revolūcijai glabājušās gandrīz smieklīgā stingrībā.

No Seviļas Don Huans izgāja meklēt piedzīvojumus un drīzi vien iekaŗoja visu pasauli tik lielā mērā, kā laikam gan neviens cits literātūras tēls. Viņam sekojušas un viņa scepteri atzinušas ne tikai sievietes, bet arī daudz ievērojamu vīru: Puškins viņam cēlis pieminekli savā *Каменный гость*, Anglijā — Bairons, Francijā — Moljērs, Bodlērs, Misē, Vācijā — E. T. A. Hofmanis, pie mums — Akuraters, Pēteris Ērmanis; no gleznotājiem viņa seja nav devusi miera Delakruā, skaņās viņa būtību mēģinājis izteikt Mocarts — lai tikai minētu viņa savaldzināto vīru spožākos vārdus.

Agresīvais, mūžam neapmierināmais Spānijas gars izpaužas kā Don Kichotā, tā Don Huanā. Abi viņi ir revolūcionāri, kas sasienas pret stingriem dievišķiem un cilvēcīgiem likumiem.

Daudz kopīga ir spāņu Don Huanam ar savu ziemeļu brāli Leminkeinenu, ko arī nav radījis atsevišķs dzejnieks, bet visas tautas fantazija, tikai Leminkeinens nav ieguvis un nekad neiegūs tik plašas valstības kā Don Huans. Un tas ir tādēļ, ka spāniešu mīlētāja kaislība sakņojas vairāk garā, bet somu — vairāk asinīs. Spāņu

Don Huans ir komplicētāks un liecina par vecāku, jau drusku dekadentu kultūru.

Melnais un gaišmatainais donhuans, spānietis un soms — abi viņi pazīstami kā nenogurdināmi, baudkāriģi sieviešu pavedēji. Bet ne jau tik vienkāršs ir viņu nemirstības slavas atrisinājums. Nekad tauta pavedēju vien nebūtu cēlusi pjeDESTālā, te jāmeklē dziļākas saknes, te slēpjas kāda vispārcilvēciska īpašība, kas Don Huana — Leminkeinena tēlā sākusi patstāvīgu dzīvi. Tikai nedrīkst katru lipīgu provinciālu mīlētāju, bez sirdsapziņas nelieti saukt Migela de Maņaras vai arī Kalevalas varoņa vārdā.

Atzīmēsim vēl vienu otru īpašību, kas kopīga abos tēlos. Viņi abi dzīvo tikai acumirklim, nepazīdami ne pagātnes, ne nākotnes. Viņi abi ir ateisti, jo nepazīst svētuma. Viņu sirdī plosās pastāvīgs nemiers, viņiem ir dzeguzes daba, kas prot saukt un meža dziļumos ievilināt, bet neprot novīt savu ligzdu. Viņi neprot savas jūtas koncentrēt, viņi tās izsviež kā staru kūļus uz visām pusēm, nevis ieguvums viņus priecina, bet pati gūšana, nevis laupījums, bet pašas medības. Viņi līdzinās tiem ļoti daudziem kaislīgajiem medniekiem, kas paši nekad neēd samedīto zvēru.

Don Huanu — Leminkeinenu reizēm mēdz arī saukt par mīlas avantūristiem, bet man šķiet,

ka viņi abi nemaz nav zinājuši, kas ir mīlestība. Kas mīl, izrauga vienu cilvēku pāri visiem, taisni tā ir mīlas būtība, ka viņa vienam un tikai vienam izredzētam cilvēkam dāvā to, ko nespēj dot nevienam citam. Spēja mīlēt varbūt ir spēja izraudzīties un reiz izraudzīto sīksti glabāt. Don Huani — Leminkeineni nemīl sievieti, bet mīl jūtu maiņu, viņus vilina šķēršļu pārvarēšana.

Varbūt derētu reiz revidēt veco un novecojušos uzskatu, kas Don Huanu — Leminkeinenu sauc par mīlestības virtuōzu: ko viņi jūt, tā nav mīlestība, bet iekāre bez veldzes, bez mierinājuma. Un tādēļ Don Huanu — Leminkeinenu derētu saukt nevis par mīlētāju, bet par iekārotāju.

Ir divējādi vīrišķības veidi: ir vīrieši, kas savu spēku un savas spējas apliecina cīņā par ideju, tie ir brandiski vai arī donkichotiski vīrieši (vismaz latentā veidā), un ir vīrieši, kas savu spēku un savas spējas izpauž, saskaroties ar sievieti — tie ir donhuaniski vīrieši. Leminkeinena izteiciens: „Pēc kā braucu, tā nu rokā, ieguvu, ko iekāroju“ — atgādina pazīstamus, ļoti vīrišķīgus, kaut gan citā plāksnē teiktos vārdus: *Veni, vidi, vici*.

Varētu jautāt, kur meklējama Don Huanu — Leminkeinenu panākumu atslēga. Viņu uzvarās

slēpjas ne tikai mūžīgi vīrišķīgā tieksme (iegūt un uzvarēt), bet arī mūžīgi sievišķīgā tieksme (atdoties un piederēt). Ne jau ētiski vērtīgajam Veinemeinenam lido pretim sievietes, bet amorālajam Leminkeinenam, un ja spāņu Don Huans varēja saskaitīt 1003 uzvarētas sievietes, tad tas vairāk nekā pašu Don Huanu raksturo sievieti. Kādēļ sieviete pieņem Don Huanu? Tas ir jautājums, kuŗam es galīgu atbildi neesmu atradusi un kuŗam, manuprāt, piegriezta pārāk maza vērība. Don Huana panākumus pa daļai, varbūt, varētu izskaidrot tā: Don Huanam pa priekšu iet slava. Tas vien, ka viņš tik daudz uzvarējis, viņam pašķir ceļu. Vīrietis iegūst slavu, un sieviete ļaujas iegūties no slavas vajāgotā. Un otrs iemesls — sievietes ziņkārība, neapslēpjamā dziņa pašai izbaudīt to, kas tik daudzas citas sievietes mulsinājis. Un trešais iemesls varētu būt: sievietei žēl Don Huana, kā mātei žēl nerātnā bērna, viņa nesavaldāmo cer savaldīt, nemierīgajam — dāvāt mieru. Vai arī viņu kairina grūtais uzdevums: saistīt to, ko neviena viņas māsa nav spējusi saistīt. Don Huana — Leminkeinena uzvaras atvieglo vēl tas, ka viņš pats nemīl, viņš pats nekad neapreibst, bet tikai citus reibina, viņa galva arvien auksta, viņš rafinēti labi pār-

zina visus cīņas paņēmienu, viņš nekad nepārskatās. Didrō reiz ir teicis, ka labākie kōmiķi paši nekad nejut tēlojamās jūtas. To pašu arī varētu teikt par Don Huanu. Patiesi iemilējies cilvēks ir vienmēr mazliet apreibis, viņš zaudē pareizo acumēru, viņš novirzās vai nu par daudz pa kreisi, vai par daudz pa labi, viņš vai nu pārāk šaubās, vai arī pārāk tic. Iemilējies neredz lietas tādas, kādas tās ir patiesībā: Šekspira Titanija, vasaras nakts apskurbusi, pat ēzelī varēja iemilēties! Bet Dons Huans — Leminkeinens visu redz, visu zina un vai nu instinktīvi, vai arī skaidri apzināti apleš katru soli. Don Huans — Leminkeinens nemaldās, viņa gaita ir droša, katra viņa kustība ir mērķtiecīga.

Don Huans un Leminkeinens ir daudz tiesāti kā sievietes pavedēji. Bet ja nu vajag tiesāt, tad varbūt pareizi būtu — tiesāt ne tikai pavedēju, bet arī pavesto. Ja sieviete tik viegli nesekotu Don Huanam — Leminkeinenam, tad tāds vīriešu tips nemaz neeksistētu, tad tas izzustu, kā, saulei kāpjot, izzūd rasa. Ja ar visu sievišķības šarmu apbalvota sieviete spētu atvairīt Don Huana kara mākslu, tad viņš būtu piespiests atmet savu donhuanismu. Bet viduvējā sieviete, proti tā, kas sastāda masu, kas nepaceļas pāri ikdienības līmenim un padota savu instinktu va-

rai, vairāk cieš, ja Don Huans — Leminkeinens tai paiet garām, nekā, jo tas to paved.

Kas Don Huanu — Leminkeinenu grib notiesāt, varētu skaitīt viņa dēļ lietās asaras, bet kas viņu grib attaisnot, varētu skaitīt viņa izraisīto mīlas liksmi un gaviles. Un kurš svara kauss tad būtu smagāks? Kalevalas dziesmiņieks visai gudrs, viņš nenosoda Leminkeinenu. Gluži otrādi: Leminkeinena burvība var sacensties ar Veinemeinena dziesmu spēku.

Don Huani — Leminkeinieni dzenā un medī sievietes, jo paši neapvaldāma nemiera trenkāti. Ja viņiem pārmet, ka neviena sieviete viņus nesaista, tad sievietēm varētu pārmet, kādēļ viņas nespēj donhuanus ne saistīt, ne arī tiem pretoties.

Kā jau teikts, spāņu Don Huans ir nesalīdzināmi garīgāks, viņa nemiers ir spirituālizēts. Tādēļ viņš arī pazīst šķīstīšanos, kas Leminkeinenam bija tikpat sveša kā dienvīdus kvēle ziemeļu sniegainiem laukiem. Don Huans aiziet klosterī kopt spītālīgos. Un visu dvēseļu dienā, mirušo piemiņas dienā, spāņu tauta bijīgi piemin Don Huanu, kas nebūtu kļuvis par spāņu nacionālo varoni, ja pašā tautā un visā cilvēcē nekvēlotu viņa īpašības.

Kādā spāņu klosterī, sliekšņa akmenī ir ie-

rakstīts Don Huana vārds. Zem šā akmens atrodas viņa kaps. Leģenda stāsta, ka viņš pats gribējis, lai viņu tur apraktu un visi nācēji viņu mītu kājām. Viņš pats ir arī gribējis, lai šai akmenī būtu ierakstīts: šeit dus pasaules ļaunākā cilvēka kauli un pelni. — Pat šai grēku nožēlā vēl jūtams viņa lepnums, viņa tieksme būt pārākam pār visiem, ja ne citādi, tad vismaz ļaunumā un grēkā.

VIII

MUŽĪGI SIEVIŠKAIS

Somu sieviete

Lai iepazītos ar tautas intimo dvēseli, ar tās kultūras vienreizīgām vērtībām, nepieciešami zināt, kāda sieviete šai tautā visvairāk cienīta, kāda sieviete šai tautai raksturīga.

Sieviete ir ģimenes celtnes arhitekts, tādēļ arī Kalevalas dziesminieks kāzu dienā vispirms un galvenām kārtām pamāca viņu un nevis jauno vīru.

No sievas ir atkarīgs ģimenes kultūrālais līmenis, ētiskā atmosfāra, sieva daudz vairāk nekā vīrs veido bērnus par nākotnes cilvēkiem. Ja sieviete ir tikai dzemdētāja, tad viņas māja daudz neatšķiras no dzīvnieku migas, kas silta un droša glabā bioloģisko dzīvību.

Somu sieviete nav madonnīgi maiga, neapziņīgi veģetātīva kā italiete, tā nelīdzinās francuzietei, kurai Bodlērs ir dāvājis epitētu „nežēlīgā“ un kurai nosaucis par grēku karalieni, tās vieglumu un pieglaudīgumu pielīdzinādams dzīvnieku īpašībām.

Somiem sveša Bovarī kundze, kas grēko aiz gaŗa laika, nezinādama, ko ar sevi iesākt —

ir labs vīrs, ir bērns, ir nodrošināta dzīve un tomēr jādzeļ arsenikas inde; somiem nav *Madame Pompadour*'u, kas prot vilināt un vilt un savu grāciju pat nāves stundā, jau bendes skarta, nezaudē.

Somietes solī ir cieti, viņas rokas vēju ap-
pūstas, jo akmeņains un stāvs ir viņas dzīves
ceļš un nav viegli pašas rokās turēt dzīves gro-
žus. Somu sieviete ir radniecīga latvieteī, ti-
kai tā ir cietāka, neatlaidīgāka, iekšēji brīvāka,
tā vairāk pieradusi patstāvīgi rīkoties. Lai no-
jaustu latviešu un somu sievietes atšķirību, var-
būt der atcerēties, ko Jānis Zālīte ir teicis, sa-
līdzinādams somu dziesmas ar latviešu, jo sie-
vietes dvēselē dus dziesma, ko tas, kas prot dzir-
dēt, ietveļ skaņās, krāsās vai vārdos, un to tad
ļaudis sauc par lielu mākslinieku. Bet atgriezī-
simies pie Jāņa Zālīša sprieduma par mūsu un
somu dziesmām: „Somu dziesmas darinātas cie-
tākos ritmos, šķautnainākas, tās raisās stingrā-
kās kontūrās; mūsējās — ritmiski vijīgākas,
trauslākas, pieglaudīgākas.“ Tālāk viņš runā
par somu dziesmas skaudro varenību, dzestro
dinamiku¹). Mēs zinām, ka 77% no visām mūsu
daiņām ir sacerējusi sieviete. Un to mums ta-

¹) Jaunākās Ziņas 1938. 11. X.

gad, kur mēs gribam celt nacionālu kultūru, derētu biežāk atcerēties.

Kalevalu, kā jau teikts, sacerējuši vīri, bet sievietei tur ierādīta izcila vieta. Vīri dzied spēcīgas dziesmas par godu sievietei, kas vīrus mierina, kas susina viņu asaras, nogurušos atpūtina, slimos izārstē, izsalkušos pabarō.

Kam patīk studēt somu tautas ierašas, tam visinteresantākās būs rūnas ar kāzu aprakstu (20—25). Te jūtam to, ko arī ceļotājs vēro, ceļodams pa Somiju: somi ir tauta ar vecām tradīcijām, cilvēkam pret cilvēku ir dažādi un reizēm ļoti sarežģīti pienākumi. Skaistas ir tradīcijas, ja tās pauž vairāk nekā ārējo čaulu, ja tās katru pašreiz dzīvoto dienu saista ar iepriekš pārdzīvotām, tā katram notikumam piešķirot dziļuma perspektīvu.

Sadzīves kultūra ir tur, kur cilvēks pret cilvēku nedrīkst izturēties iegribas untuma un nejaušības vadīts. Sadzīves kultūra ir tur, kur cilvēks apzinās attiecību saistības un par godīgu cilvēku sauc tikai to, kas pilda savus pienākumus.

Somu sieviete ir lepna un daudzprasīga. Louhis meita no Veinemeinena prasa, lai tas pāršķeltu astru ar neiztrītu nazi, lai tas olu sasetu mezglā, — runājot mūsu valodā: lai viņš

veiktu neiespējamo, veiktu, ko vēl neviens nav veicis.

Kiliki atraida Leminkeinenu, pārmezdama tam slinkumu, nevīžīgumu, viņa, apzinādamās savu skaistumu, grib, lai tas, kas viņai līdzās dzīvē cīnīsies, būtu ne mazāk skaists un veikls kā viņa pati:

Vajaga man gaŗa, slaika,
Jo es pati slaika augu,
Vajaga man iznesīgu,
Jo es pati iznesīga,
Gribu, lai tas daiļi audzis,
Jo es pati augu daiļa. (XI, 181—186).

Laulība ir cildināta. Kāzas ir visgreznākie, visizšķērdīgākie svētki. Bet ne jau laulība ar katru vīru, tikai laulība ar ētiski vērtīgu vīru ir vērtīga. Kad vīrs pārvēršas par vilku, tad Kalevalas dziesminieks sievai ieteic nevis paciest vīra zvērības, bet aiziet no tā, sev meklēt labāku dzīvi.

Somu sievietē pati sev izraugās dzīves biedru. Viņa nav ar naudu, zeltu un dāvanām pērkama. Cik lepni Louhi atbild: „Zelts ir puķīte priekš bērniem, Sudrabs zirgu izgreznojums.“ (VII, 309—310). Nevis rotas un tukšus grābekļus viņa prasa no vīrieša, bet varon-

darbu un brīnumu. Lieliska ir tā aina, kur pie Pochjolas meitas atbrauc abi varenākie somu zemes varoņi — Veinemeinens un Ilmarinens, un viņa kā karaliene izraugās un atraida. Viņa drīkst izraudzīties, drīkst leņņi atraidīt, jo viņā jau ir dzīvības sākums, viņa sien un raisa dzīvības mezglu, varmācība viņu neuzvar, arī fiziskais spēks viņu nepārspēj kā Ibsena Jordisu Ziemeļu varoņos. Viņa nav vīra kalpone, kuŗai jācieš klusu un jāpanes pāridarījumi. Ja vīrs ir netīkams, tad jāatrod iespēja no viņa atbrīvoties. Kad Ilmarinens aizbrauc pēc otras Pochjolas meitas un tā labprātīgi nenāk, viņš to aizved varmācīgi, bet tautas dziesminieks neapbrīno viņa rīcību kā varoņdarbu — viņš to nosoda un jaunajai sievietei dod iespēju atriebties. Un laikam gan tā arī ir, kā Kalevalā tiek dziedāts, ka sievietei arvien ir kāda vara pār vīrieti, pat arī tad, ja viņa sasieta guļ nemīlamā vīra kamanās: viņa spēj savu pretinieku garīgi iznīcināt. To arī dara Pochjolas jaunākā meita, bez žēlastības viņa izsmej Ilmarinenu, raidīdama savas bultas viņa vājākās vietās, un kur tās slēpjas, to katra sievišķīga sieviete ātri atmin: mīlamo cilvēku saudzēdama, viņa tām nepieskārsies, nīstamā viņa tās bez žēlastības atklās.

Somu sieviete nav kalpone vai mātīte, viņa

nav pērkama, pārdodama, ar varu ņemama. Joukahainens Veinemeinenam gan kā izpirkšanu par savu brīvību sola māsu Aino, viņš dara to, it kā māsa būtu dārga, bet dāvājama lieta, bez pašas apziņas, bez pašas gribas. Bet Joukahainens ir Kalevalas tumsas spēks, īsts nešpetnis, gaismas varoņa pretstats. Viņa nodoms neizdodas — ja tas izdotos, tas pārāk pazemotu somu sievietes cieņu. No visām Kalevalā tēlotām sievietēm Aino visskaistākā, viņai Kalevalā piekrīt tā pati loma kā Brunhildai un Krimhildai Nibelungu dziesmā, kā Spīdolai un Laimdotai mūsu Lāčplēsī. Viņas izturēšanās ir somu sievietes patstāvīgā lepnuma apliecinājums, viņa ir saule, pret kuŗu tiecas somu sievišķība. Kad Veinemeinens viņu vienu sastop mežā un prasa, vai viņa Veinemeinena dēļ greznojusies tik spožām rotām, Aino dzedri un lepni atbild, jau iepriekš atraidīdama Veinemeinena labi pazīstamās bagātības: „Man ar garoziņu diezgan.“ (IV, 28.) Un lai pierādītu, ka tie nav vārdi vien, viņa novelk no pirkstiem gredzenus, no met zīles, izrauj no bizēm sārtās lentas. Šī skaudri skarbā rīcība lielā mērā atšķir somu sievieti no bērnišķīgi lētticīgās, spožiem niekiem valdzināmās vācu Grietiņas. Ne mātes lūgumi, ne bezrūpīgas dzīves tēlojumi, ne Veinemeinena

glaimi un solījumi, nedz arī viņa neatlaidība negroza viņas lepnās sirds lēmumu, kas novēršas no tā, kas viņai iekšķīgi svešs. Aino, ko varētu uzskatīt par reprezentatīvāko somu sievieti, labāk guļ ūdens dzelmē, labāk sīgām kļūst par māsu, nekā aiziet pie nemīlama vīra, un kaut arī tas būtu tik slavens, varens un bagāts kā Veinemeinens. Dziedādama Aino uzmeklē vienu tuļu jūras malu — „Sirds man pilna grūtu bēdu, Galva tumšu sāpju smaga“ (IV, 73—74). Nevarēdama savas bēdas tāpat nomest kā nometusi savas zīles, krelles un gredzenus, viņa ielec ūdenī. Tautas dziesminieks ne tikai attaisno, bet pat apbrīno viņas rīcību, paceldams viņu augsti pāri visām pārējām Kalevalas sievietēm. Viņai tautas dziesminieks neko nepārmet, bet gan neprātīgajai mātei, kas meitu pierunāja iet aplēses ceļu. Viņai tautas dziesminieks liek raudāt asaras, lielas kā zirņus, kā pupas, no šīm asarām izveidodams veselu upi, kurā satek visu neprātīgo māšu vaimanas:

It nekad jūs, bēdu mātes,
It nekad jūs savā mūžā
Nepiespiediet savu meitu,
Nedzeniet jūs tās pie vīra
Pretī viņu pašu prātam,

Kā es, māte nelaimīgā,
Dzinu savu mīlo meitu,
Savu visticīņu un bērnu.

(IV, 439—446).

Kalevala noslēdzas ar sievietes cildinājumu: kad varoņi kļuvuši veci un taisās aiziet no šīs pasaules, Marjata, pastarīte, lepna, tikumīga, kautra un šķīsta dzemdē jaunu varoņi. Šeit vecās somu teikas sajaukušās ar Bībeles leģendu — Marjatas vārda saknē ir „oga“ (Marja — oga), bet nenoliedzama ir arī Marijas ietekme. Zīmīgi, ka tā, kas dzemdē jauno varoņi ir šķīsta, tāpat kā Veinemeinena māte Kave, viņa vīrieša rokas neskarta. Viņa apzinās savu šķīstību kā spēku, viņa, sārtvaidszīte, līdzīga brūklenei, pati par sevi saka — „bet neviens nav mani skāris, norāvis nav nelaimīgās“. Viņa apēd brūkleni un viņai piedzimst dēls. Tēvs viņu, saukdams par netikli, aizdzen no mājām. Ciema ļaudis, viņu izsmiedami, apbeŗ rupjiem vārdiem:

Ko tu teiksi, nelietīgā,
Kā tu, maita, atvazājies.

(50, 43—44).

Marjata neģūtas kā grēciniece, savā sirdī viņa jūt, ka katra māte Dieva aizsardzībā, Dievs

to nepametīs arī tad, kad visi cilvēki pametuši,
pie Dieva viņa griežas ar kvēlu lūgšanu:

Radītājs, nāc pats par sargu,
Nāc par palīgu man, labais,
Šinī manā grūtā darbā,
Šinī smagā bēdu brīdī.

(50, 7—10).

Savu bērnu viņa dzemdē stallī. Jaunpiedzimušo noguldina sienā, līdzās zirgam, siles galā — aina ļoti atgādina Bībeles leģendu. Un kad bērns viņai pēkšņi pazūd, viņa to meklē ar tikpat lieliem sirdsēstiem, kā Leminkeinena māte savu dēlu un kā visu māšu Māte meklējusi pazudušo Jēzu. Kad Veinemeinens bargi un nežēlīgi taisās tiesāt meitas bērnu — viņš zēnu liek aizvest purvā, pavēlēdams saviem kalpiem tam pārsist ar koku galvu, — „brūkļenpuika“ atgādina Veinemeinenam, ka viņš pats taču arī piedzimis no jaunavīgās mātes. Marjatas dēls uzvar un top par Karjatas karali, „Visiem sargātājs un valdons“.

Tā vecā un jaunā varoņa likteni saista mātes šķīstība, citiem vārdiem: viņas neizdibināmais, prātā neizskaidrojama, dabas robežās neietilpināmais spēks.

Kalevala sākas un noslēdzas ar sievietes glo-

rifikāciju. Pirmā rūnā Veinemeinena mātei, Kavei, kas „šķīsti pavadīja mūžu“, kas dzemdējusi pa priekšu pasauli un tad varoni, veltīti daudz cildenu vārdu bet varoņa tēvs nemaz nav pieminēts Tāpat arī par Ilmarinena un Leminkeinena tēvu mēs nekā nezinām. Bet Marjatu, jaunā varoņa māti, Kalevalas ilustrātors Gallen-Kallela gleznojis Madonnas veidā. Bez varoņiem pasaule nedrīkst palikt, un sievietē ir tā, kas gādā, lai varoņu cilts neiznīktu. Grūti teikt, kas Kalevalā vairāk cildināts: varonis vai tā, kas varoni rada.

Somu māte jeb mīlestības irracionālitate.

Māte ne tikai lielās sāpēs dzemdē varoni, viņa, vēl kapā gulēdama, dod dēlam padomu grūtā brīdī.

Māte nekur nesvētī ļaunumu. Pat tādām neģēlim kā Joukahainenam ir mīļa un taisnīga māte, viņa dēlu grib aizturēt no skauģa nedarba un, kad to nevar, tad bargi tam pārmet, ka viņš uzdrīkstējies uzbrukt lielākajam dziesminiekam.

Māte ir tā, kas mīl bez iemesla, kas mīl pāri visiem iemesliem, kaut arī viņas dēls grēku pilns, viņa to mīl tāpat kā varonis dzimteni, viņa to nemīl nevis tādēļ, ka viņš labs vai ļauns, bet tādēļ, ka viņš viņas bērns. Leminkeinena māte savu donhuanisko dēlu jaunajai vedeklai tā raksturo:

Tīra sniedzīte ir sniegā,
Bet tavs vīrs par to vēl tīrāks,
Baltas jūras ūdens putas,
Bet tavs vīrs par tām ir baltāks;
.
Skaidras ir pie debess zvaigznes,
Bet tavs laulātais vēl skaidrāks.

Par nomirušo dēlu māte ilgāk skumst nekā tēvs, par labi izaudzinātu bērnu mātei vairāk jāpateicas nekā tēvam, meita, aizejot tautās, ziņa, ka visilgāk viņu pieminēs māte. Kad pēc ilgiem gadiem dēls atgriežas dzimtenē, pirmā viņu pazīst māte. Kā Leminkeinena māte meklē savu pazudušo dēlu, tā Kullervo māte meklē savu pazudušo meitu:

Kas gan ilgojas pēc meitas?
Kas gan cits, kā tikai māte.
Māte viņu visur meklē,
Māte meklē, māte sēro.

(XXXIV, 219—222.)

No visām mātēm visskaistākais Mātes tēls savā neaptveramā spēkā un nebeidzamā maigumā ne tikai Kalevalā, bet varbūt visā klasiskajā literātūrā ir Leminkeinena māte.

Kā somu nemīlīgajās pelēkajās klintīs aug bērzi mirdzoši baltiem stumbriem un lapām, kas pavasarī viz kā smalki caurspīdīgs zīds, tā somu sievietē savas sirds klinšainajā zemē liek plaukt maigām, bet sūksti izturīgām jūtām. Ja tas zīmējas uz visām somu sievietēm, tad sevišķi uz Leminkeinena Māti. Mēģināsim zīmēt viņas portreju. Atcerēsimies: saulainais mednieks, kareivis un iekārotājs Leminkeinens ir nogrimis

Tuonelā — Nāves upē. Tumsas spēks viņu uzvarējis. Gans ar pūžņojošām acīm, proti, tāds, kas nevar panest tīr- un pilnskanīgu dziesmu, viņu uzvarējis un sacirtis gabalos. Kad Leminkeinens neatgriežas mājās, viņu iet meklēt nevis sieva, bet māte. Kādas sāpes ir viņas vārdos:

Aizgājis mans puisīts postā,
Bojā jautrais Leminkeinens.

(XV, 45—46.)

Viņa iet meklēt savu pazudušo dēlu, ne reizes pat nepadomādama par to, ka viņš bija viegls un vieglprātīgs, ka viņš nepaklausīja viņas padomam, ka viņš spītēja viņas ļaunajām nojasmām. Viņa zina tikai vienu — viņš nav atgriezies mājās, tā tad viņam kaut kas ļauns gadījies, jāiet viņu glābt. Leminkeinena māte nepazīst baiļu, pat ar nāvi viņa draud tiem, kas, kā viņai liekas, zina, kur viņas dēls, bet viņai to slēpj. Mīlestības spēks tai izlauž ceļu cauri mežam, cauri purvam. Tautas dziesmiņeks viņu salīdzina ar vilku, ar lāci, ar ūdri. Viņa nesēž mājās un neraud, viņa nepadodas savam liktenim un tas, manuprāt, ļoti raksturīgi somu sievietei. Tas, kas sirdij dārgs, jāglābj un jāglābj pašai, jāglābj tūlīt, nav grūtu un vieglu

ceļu, jāizstaigā visi, kas aizved pie mērķa. Sa-
sprindzinātā aktīvitātē, nesaudzējot to, kas viņai
ceļā stājas, viņa meklē savu dēlu, viņa:

Akmeņus pie malas grūda,
Kokus nogāza uz sāniem,
Žagarus no ceļa svieda,
Zarus aizspēra ar kāju.

(XIV, 115 u. t.)

Viņas neatlaidība atgādina Somijas ceļoju-
mos bieži redzētu ainu: priedes saknes milzī-
giem, kaulainiem pirkstiem iecērtas kailajā klintī,
apskauj to un ieaug tajā tik spēcīgi, ka spēj spī-
tēt vētrai un negaisam. — Nonākusi tik tuksne-
sīgā vietā, kur nesastop vairs neviena cilvēka,
Leminkeinena Māte jautā kokiem, vai tie nav
redzējuši viņas zelta āboliņu, sudrabaino atva-
sīti. Bet koks viņai atbild:

Rūpju diezgan man par sevi,
Kur nu vēl par tavu dēlu,
Jo man pašam grūts ir liktens,
Uzliktas man ļaunas dienas.

(XV, 133—135.)

Un kad apgabals kļūst vēl tuksnesīgāks,
pat koku vairs nav, ir tikai vēl ceļš zem kājām,
tad viņa jautā ceļam, kur ir viņas dēls. Ceļš at-

bild to pašu ko koks. Bet viņa meklē tālāk. Tumsa un vienpatība ir ap viņu. Tikai mēness spīd pie debesīm. Bet arī mēness viņai nedod atbildi. Tad viņa gaida sauli uzlēcam, un saule viņai pasaka, ka dēls ir noslīcis Nāves upē. Ar šo atbildi būtu jāapmierinās, bet mātes sirds neatkāpjas arī Nāves priekšā. XV rūnā mīlestības irracionālitate tēlota tik īsi, koncentrēti un vienreizīgi, ka to var salīdzināt vienīgi ar piekto dziesmu Dantes Dievišķā komēdijā, kur pat elles ugunis nevar šķirt Frančesku no Paolo. Dantes poemā tā ir vīrieša un sievietes mīlestība savā kosmiskajā pirmspēkā, somu nacionālajā epā tā ir mātes mīlestība uz savu bērnu.

Nonākusi līdz Nāves upei, māte ar milzīgu grābekli izkasa upes dibenu, gribēdama izvilkt ārā savu dēlu. Bet viņa izvelk tikai kreklu, un tautas dziesminieks tik raksturīgi saka: „Kreklu izvilka ar sāpēm“, nekā tālāk nemotivēdams un neizklāstīdams. Bet tā jau tas ir — ja mēs brīdī, kad nav vairs paša drēbju valkātāja, ieraugām kādu viņa apavu vai ģērbu, tad tas izraisa neizturamas sāpes. Palikusi kurpe, palicis kreklis, palikusi cepure, bet paša cilvēka vairs nav. Kalevalā vairākkārt atkārtojas mātes liele sirdsēsti, atrodot dēla piederumus. Un šai

viņas noguruma un sāpju brīdī krauklis krāc tu-
vējā kokā:

Tur vis neiznāks vairs vīra,
Nepavisam nevar iznākt,
Izēdušas sīgas acis.

(XV, 287—289.)

Tā noguruma brīdī mūsos krāc šaubu balss, kad pirmo, otro un trešo reizi, kad dienas un naktis velti esam cīnījušies, lai gūtu ilgoto. Šķēršļi veido, bet neveiksmes cilvēku notrulina un padara vienaldzīgu. Ir vajadzīgs Leminkeinena mātes spēks, kas Nāves upes krastā grābj un grābj, nepiegriezdama vērības šaubu kraukļa ķērcieniem. Beidzot viņa tomēr ar savu gaŗo grābekli izgrābj dēla vienu, tad otru roku, un tā pamazītnēji salasa visus ķermeņa gabaliņus, kuŗus rūpīgi un pacietīgi saliek kopā. Tā māte otru reizi rada Leminkeinenu, un vai sievietes gara un sirds spēks allaž neglābj vīrieti no Nāves tumsas? Un reizēm garīgā nāve šausmīgāka par miesīgo. — Leminkeinena māte piesauc visus labos garus, pat pašam Dievam jānāk palīgā, lai atdzīvinātu viņas dēlu. Kā bērnu viņa dēlu, vēl stingu un stīvu, paņem klēpī un auklē. Neaizmirstama aina — varonis sievietes rokās pārvēršas par bērnu. Lai varonis būtu cik liels bū-

dams, reiz viņš bija mazs puisītis, un māte viņu auklējama turēja savā klēpī. Viņš bija mazs un nevarīgs, viņam bija vajadzīgs mātes siltums un piens. Lielam izaugušam, cīnoties dzīves un militārā karā, viņam kāja reizēm paklūp, viņš iekrīt Nāves upē, un tikai sievietes roka viņu spēj glābt. Vīrietim, pat varonim, pat tādām, kas tik pārgalvīgi drošs kā Leminkeinens, vajadzīgs gādīgas, sapratējas sievietes tuvums. Bite mātei atnes medu, ar ko aizlīmēt sakapātā ķermeņa šķirbas un plaisas. Tas nav vienkāršs medus, bet tāds, ar ko „Dievs pats svaids, Radītājs pats rētas dziedē.“ Kalevalas dziesmiņi nebaidās sievieti dziedinātāju, sievieti sājpu remdinātāju salīdzināt ar pašu Dievu. Nav šaubu, ka dvēselei sistās rētas asāk sūrst un grūtāk dzīst nekā miesā sistās. Bet dziedināt tās var tikai tas, kam Leminkeinena Mātes mīļā, drošā un gudrā roka. Viņa bites atnesto medu nepilina dēlam tūlīt mutē, bet pa priekšu to pārbauda savām lūpām — tik apdomīga un piesardzīga ir viņas rīcība.

Viņas trīs — saule, bite un māte — labi sader kopā, jo visas trīs ir nenogurstošas devējas. Viņas nepazīst rūgtuma un nepazīst noguruma — tas viņu spēks. Saule nebēdā, kur viņas stari krīt, bite, medu krādama, nezina, kas

to ēdīs, un māte nedomā par to, vai bērns viņas
mīlestības cienīgs.

Kad visas Leminkeinena vātis dziedētas,
kad arī mazākā šķirbiņa aizlipināta, Māte uz-
liek roku savam dēlam un sauc:

Uzmosties no gulēšanas,
Celies augšā jel no miega,
Piecēlies no ļaunās vietas
Un no nežēlīgām briesmām.

(XV, 551—554.)

Dēls atmostas, un te jādomā, kā Kristus
cilvēkus ir modinājis no nāves, un tādā garā
arī Gallen-Kallela gleznojis šo ainu.

Dzīves dārgakmeņi – izturība un uzticība

Īpašības, kas sievietē slavinātas un apbrīnotas Kalevalā, staro arī jaunākā somu literatūrā. Garā skatot man pazīstamos somu literatūras tēlus, bez jau minētiem rakstniekiem domājot arī par lietišķi skarbo Mariju Jatumi, par plaši kultūrālo Arvīdu Jernefeldu, neaizmirstot arī pēdējā laikā Somijā slavināto Auni Nuolivaru un brīnišķo, kuces uzticībai veltīto Jolla Lehtonenā romānu Rai, liekas, ka no visām īpašībām visbiežāk godā celta ir uzticība. Dažādā veidā tā tēlota sievietē, un somu literatūrā Solveigai sarodas vesela māsu virkne. Tikai somietes ir lietišķākas par lielo norvēģieti: viņas zina, ko viņas gaida, kādēļ gaida. Viņas pieķeras nevis fantastiskam Pēram Gintam, bet vīram, kas spēj uzvarēt.

Reizēm šī uzticība gluži sīkiem tēliem piešķir lielumu. Daudzu piemēru vietā minēšu vienu un minēsim to galvenām kārtām tādēļ, ka šis piemērs latviešiem pazīstams. Tumma Falcka²⁾ ir maza šuvēja. Vairākkārt atkārtojas tei-

²⁾ Mailas Talvio romānā Zvani.

kums: „Tumma Falka sēd un min šujammašīnu“ un liekas, visa viņas dzīve šūta sīkiem, vienmuļiem dūrieniem. Viņas vīrs, tāpat kā Arvo romānā Dzērvēs, aizbēdzis uz Vāciju, lai tur iemācītos kara mākslu un vēlāk cīnītos pret dzimtenes varmākām. Divdesmit gadu viņa gaida savu vīru atgriežamies. Viņa izaudzina dēlu un māsas dēlu vīra brīvības garā, un tad viņa kamanās pavasaļa naktī, kad visapkārt plosās karš un ledus upē vairs nav drošs, brauc, lai savējiem paziņotu, ka lielinieki taisās uzspridzināt Palajervas baznīcu. Viņa ir cieta, viņa neželē māti, kas viena baidās palikt ienaidnieku ielenktajā mājiņā, viņa aizsteidzas, pat neapglabājusi pašnāvībā mirušo māsu Sorju. Ienaidnieku rindai izmānījusies cauri, viņa atrod savu vīru, dēlu un audžu dēlu, un romāna beigās šī mazā šuvēja, kuŗas dzīve bija pelēka un nenozīmīga, mums tēlojas kā varone. Nevīlus te kā par pretstatu jādodomā par mūsu Mažu Zariņa romānā Kaugurieši, kas ir viens no asākiem jebkad izteiktiem pārmetumiem latviešu sievietei. Viņas vīrs Pēteris Vītelis ir Kauguriešu dumpja idejiskais vadītājs, rāmais, klusais un tomēr nesalaužamais latviešu varonis. Viņu ieslēdz cietumā, viņu spīdzina, kad viņu Valmieras tirgus laukumā peŗ, sieva Maža ar mazo bērniņu ir

klāt. Kad viņu aizsūta uz Sibīriju spaidu darbos, viņš lūdz, lai sieva viņu gaidītu pārnākam. Bet Maža jau pēc trim gadiem apprecas: mājai vajadzīgs saimnieks! Kad Pēteris Vītelis, atgriezdamies no Sibīrijas, lielus ceļa gabalus kājām nostaigājis, smeldamies spēku domā, ka sieva un dēls viņu gaida, bet savās mājās ienākot redz, ka sieva apprecējusi citu vīru — ne jau kādu vērtīgu, bet pirmo, kas pagadījies, — šis brīdis viņam ir rūgtāks nekā Sibīrijas aukstums un spaidu darbi. Der atcerēties, ka Mažas glēvā neuzticība nav Zariņa izgudrojums, bet vecās baznīcas grāmatās apstiprināts fakts. Un vai šis fakts, ka par māju vairāk domā nekā par cilvēku, ir tipiska vai arī tikai nejauša parādība mūsu zemnieku dzīvē, to šeit neiztirzāsim, jo šīs visai sarežģītās domu gaitas mūs aizvestu pārāk tālu prom no Somijas. Šai sakarā es tikai vēl citēšu kādu latviešu tautas dziesmu, kas man sevišķi dārga, kaut gan lāgā nezinu, vai tā apliecina kādu vēl arī šodien latviešu sievietei raksturīgu īpašību:

Kas varēja priedi vērpt?

Kas ozolu šķeterēt?

Kas varēja mani šķirt

No tīkama tēva dēla.

Somu sievietes būtiskās īpašības, kas izkaištas dažādos tēlos, manuprāt, skaidri apvienojas Katrinā (Salijas Salminenes romānā). 1937.—1938. g. grāmatas, kas lielā mērā saistīja Eiropas uzmanību dailliterātūrā, bija Di Gara romāns Vasara 1914. un Salijas Salminenes Katrina. Pirmo romānu rakstījis vecās franču kultūras pārstāvis, otru — vienkārša zvejnieka meita, kurai nav daudz vairāk par pamatskolas izglītību un kas, glābdamās no savas nabadzības Olandu salās, Amerikā strādājusi par virtuvniecei. Di Gara grāmatas sižets ir Eiropas liktenis pasaules kara priekšvasarā, Salija Salminene tēlo mazu zvejnieku ģimeni maz pazīstamajās Olandu salās. Di Gars romāna labākās lapas pusēs ir stila virtuozs, Salijas Salminenes tēlojumi ir vienkārši, rimtīgi, reizēm pat drusku vientiesīgi. Un tomēr — šīm grāmatām ir kaut kas kopīgs: pār abām spīd cilvēcības saule. Di Gars raksta par cilvēka tiesībām dzīvot mazo, viņam dāvāto laiku zemes virsū bez nevajadzīgām, asiņainām mokām. Un Salijas Salminenes romānā arī nabaga zvejnieks Arvids, viens no vispelēkākajiem radījumiem, kas iebrūk ledū un noslikst, ir cilvēks ar tiesībām uz laimi. Kad viņa ģindeni izskalo ūdens, zvejnieki uz brīdi pārtrauc darbu.

„Saulainā diena šķita aptumšojusies. Kaut kas liels, baigs, cilvēku dzīves ciešanu gaita, izstiepās pasaulē, nosmacēja smieklus.“ Uzplūst jautājums, kas bija šī Arvida dzīve un kam bija vajadzīgs viņa posts un nabadzība? Es minēju tikai vienu piemēru, bet tāds varētu daudzus sameklēt. Un viņos ir tas zemzemes siltais strāvojums, kas Di Garam piešķīra Nobela prēmiju un Salijai Salminenei lasītājus visā kultūrālajā pasaulē*) — sirds veras sirdij. Pāri vārdu akrobatikai, pāri laikmetu maiņām tas, ko prasa cilvēka sirds šodien savā būtībā lielā mērā līdzinās tam, ko tā prasījusi Kalevalas laikā, kad cilvēki vēl neprata rakstīt, un zirgs, laiva un sapnis bija vienīgie satiksmes līdzekļi.

Es tādēļ apstājos pie Salijas Salminenes, ka dzīve un cilvēks viņai ir kaut kas ļoti nopietns, jā, pat svēts. Bet daudzi šodien dzīvi uzskata par viesnīcu, kur lēse nav jāaizmaksā, par iebraucamu vietu, kur pa vieniem vārtiem var iebraukt un pa otriem izbraukt, nepildot nekādas saistības. Tā uz dzīvi skatās klaidoņi un ubagi, un mūsdienu ubagi reizēm ir tērpušies

*) Pie mums šī grāmata neilgā laikā iznākusi piecos izdevumos. Zviedru valodā šī grāmata iznāca 50.000 eksemplāros.

zīdā un samtā, bet kultūras krīze iestājas, ja šie ubagi sāk rakstīt un publicēt grāmatas.

Neizzūdošos dzīves dārgakmeņus iegūst tikai tas, kas spēj būt uzticīgs un kas spēj izturēt. Kas to spēj, tam arī vispelēkākā dzīve brīnumaini iemirdzas. Šie dārgakmeņi pieder Saliļai Salminenei. Viņa pati spēja nabadzību izturēt, viņa bija uzticīga savam iekšējam aicinājumam, un tāda arī ir viņas galvenā varone Katrīna, ko varētu raksturot ar somu nepārtulkojamo skarbo vārdu *sisu*, kas varbūt pa daļai atbilst mūsu vārdam „spīts“.

Kam šie dārgakmeņi pieder, tā acis mirdz un tai balsij piemīt tik īpatnēja skaņa, ka tajā klausoties, nevilus jāapstājas un jāsaka: skaists cilvēks.

Kad pareizi sapratīs šo dārgakmeņu nozīmi, tad cilvēku attiecībās zudīs putekļu kārtā, tad atkal dvēsele iemirdzēsies, un cilvēks zemes virsū jutīsies kā savās mājās.

Saliļa Salminene savu dzīves uzskatu tik vienkārši raksturojusi kādā radio runā: „Dzīve jāņem tāda, kāda tā ir, un jācenšas to veidot cīnoties un nevis padodoties liktenim.“ Cīņa pret likteni arī pelēkam un mazam cilvēkam var piešķirt to diženumu, kas piemīt Salminenes Katrīnai.

Romāna jēgu varētu izteikt vārdos: laime spēj ziedēt arī kailās klintīs. Šos vārdus pilnīgi, varbūt, saprot tikai tas, kas pats bijis Somijā, kas redzējis, cik nežēlīgi kailas tur rēgojas klintis un ka tomēr arī uz viņām šur tur aug koki, Somijas cilvēki līdzinās šiem kokiem, kas ar savām saknēm, pāršķeldami klinti, spēkā un izturībā mērojas ar akmeni.

Katrinai bija 23 gadi, kad jūrnieks Juhans viņu aizveda prom uz Olandes salām. Viņa bija vecākā no trim zemnieka meitām, skaistākā, visjautrākā un arī vislepnākā. Darbs viņai bija rotaļa. Juhans stāsta par Olandu salu bagātību: pat kvieši un saknes tur padodas, un āboli ienākas katru gadu. Katrina notic šiem stāstiem, jo kā lai pavasarī netic brīnumiem? Lepnas, sevī noslēgtas sievietes kā Katrina nespēj pa pusei ticēt un pa pusei atdoties, ja viņas tic un atdodas, viņas to dara ar visu savu būtni. Un viņām arī pietiek spēka izturēt savas rīcības konsekvences. Kaut kas brandisks ir šais sievietēs, tikai, ja viņas ir nežēlīgas, tad šis nežēlīgums vērsts pret viņām pašām.

Juhans Katrinai bija solījis baltu māju ar balkonu un ābeļu dārzu, bet Katrina atrod tikai būdiņu klintī, kur logs aizbāzts ar lupatām un vienīgais zaļums — nātras. „Viņa atradās kai-

las, nežēlīgas patiesības priekšā.“ Postu pavairoja vēl tas, ka vīram tūlīt bija jāaizbrauc. Tas bija agrā vasarā, un viņš viņu mierināja, ka „jau“ Ziemsvētkos atgriezīšoties. „Klusi kā pēc saules rieta krāsas izdziest debesīs, tā norietēja viņas jaunība, iegrima kapā, lai nekad vairs neceltos augšā.“

Kamēr vīrs brauc pa jūru, viņai jāpelnī dieņišķā maize, jāstrādā pie bagātiem kapteiņiem gan virtuvē, gan druvā par visniecīgāko atalgojumu. Sociālais fons zīmēts drošu roku: no vienas puses izšķērdīgi bagātas kapteiņu ģimenes, no otras — kapteiņu kalpotāji, matroži, stūrmaņi, kurinātāji, kam nekas cits nepieder kā jūras vilņu mūžam apdraudētā kailā dzīvība. Katrina tā strādā, ka pat neatliek laika rokas salikt lūgšanai. Viņa neļauj sevi izmantot, ne savu sievišķību, ne arī savu darba spēku, vienmēr nomodā par sevi un savējiem, viņa kā liels, plēsīgs jūras putns aizstāvas arī tad, kad uzbrucējs spēcīgāks.

Ka Katrina nebrauc atpakaļ uz mājām, tas ir saprotams. Viņa ir pārāk lepna, viņas spītīgais raksturs pametumā nespēj atzīties. Bet nesaprotami, ka viņa neilgojas pēc vecākiem, pēc mājām. Šai ziņā Salija Salminene psiholoģiskā risinājumā ir atstājusi tukšu vietu. Šķiet,

ka Katrīna nemaz nevarēja neilgoties pēc mājām, tikai autore pie šā viņas pārdzīvojuma nekavējas, protams, tā ir kļūda, bet nepārmētīsim to autorei, jo ir taču zināms, ka jau Horācs teicis: „*Quandoque dormitat bonus Homerus*,“¹⁾ tādēļ aplam prasīt, lai jaunā somu rakstniece nekad neiemigtu.

Bet atgriezīsimies pie Katrīnas rakstura. Lai-
mes vietā viņa atrada nelaimi, bagātības vietā
— postu. Šai stāvoklī bija iespējami trīs ceļi:
1) atgriezties mājās, citiem vārdiem, atzīt sevi
par uzvarētu, bēgt no cīņas lauka, to Katrīnas
lepnums neatļāva; 2) palikt un izsamist vai arī
reznēt, to viņas vītālais spēks neatļāva; 3) pa-
likt cīņas laukā un katru dienu dzīvot tā, it kā
vakaru vaiņagotu uzvara. Tas bija Katrīnas
ceļš, un tas ir visu spēcīgu, neatkarīgu raksturu
ceļš. Ja aiz paša pārskatīšanās pārāk smaga
nasta piesprādzēta pleciem, tad tā jānes paceltu
galvu un bez kurnēšanas, nevienu nevainojot
un ne no viena nelūdzot žēlastības dāvanu. Šai
izturēšanās veidā slēpjas tas pats nevaldāmi
skaistais spēks kā somu ūdenskritumos, ko ne-
redzama roka iežņaugusi šaurā, stāvā klinšu
gultnē un neapturami dzen uz priekšu. Vīrs vi-

¹⁾ Reizēm pat labais Homers gul.

ņai nav palīgs. Ko viņš nopelnī jūras braucienos, to arī iztērē, viņai vienai jāgādā par sevi un bērniem. Nomestai kailajā klintī viņai tur jāuzceļ dzīve, un viņa to arī uzceļ.

Katrina ir tā, kas uzdrīkstas. Kad viņai gaidāms bērns, viņas vīrs skrien no viena kapteiņa pie otra, velti lūgdams zirgu, ar ko varētu atvest ārstu. Kad Katrina vēlāk par to dzird stāstām, viņa ir sašutusi: ja vīrs būtu gulējis slimš un viņai būtu bijis vajadzīgs zirgs, lai glābtu vīra dzīvību, viņa būtu iegājusi kādā stallī un vienkārši . . . paņēmusi zirgu. „Tas ir zagts. Kas zogs, ir nolādēts,“ saka Juhans, bet viņa lepni atbild: „Lai ir nolādēts. Un vienreiz zagts nenozīmē būt par zagli.“ Tādā gadījumā „paņemt zirgu“ Katrinai nozīmē pareizi rīkoties. Viņa pati sevī nes labā un ļaunā mērauklas, un tas viņu atšķir no pelēkās masas, kur nedomājot pilda priekšrakstus.

Viņa ir spītīga un lepna. Kad viņas vienīgā govš ir nosprāgusi, viņa atraida bagātā kapteiņa savākto naudu, jauzdama, ka viņas darba devējs no viņas grib vairāk nekā tikai viņas darbu un vārdiem izteikto pateicību. Viņas sūrajā dzīvē rodas salds mirklis, kad viņa liecina, ka arī nabags reizēm bagātņiekam kaut ko var liegt.

Viņa ir skarba kā ziemeļu vējš. Viņas vecākais dēls, žēlodams mātes slikti apautās kājas, par pašnopelnītu naudu viņai nopircis kurpes, bet nolīcis tās kā nožēlojamai kalponei, neteikdams neviena mīla vārda. Aizvainota māte nevalkā dēla dāvētās kurpes, kaut gan viņas kājas mirkst un salst sniegā.

Savā sirdī viņa ir maiga kā tie trauslie zilie ziedi, kas uzzied klintīs. Viskvēlāk viņa mīl savu meitenīti Sandru, likām kājām, kas tik tikko var paskriet un ko citi bērni izsmej. Kad vārgā meitenīte mirst un tēvs savā neveiklībā pat zārku tai neprot uztaisīt, Katrīna paslēpjas mežā no ļaužu acīm un pati savam bērnam sataisa gultiņu mūžīgam miegam. Viņa neraud un varētu likties, ka viņa ir cieta. Bet tā tas nav. Dzīve tik sūra un nežēlīga, ka apstāties un izraudāties jau būtu liels lukss. Kad viņa īsu mirkli ar mazo mironi paliek viena, viņa pieiet nemākulīgi uztaisītam zārcīnam, paceļ drēbīti, ar ko rūpīgi apsegusi bērna likās kājiņas un noskūpst tās. Šeit viņa līdzīga Leminkeinena Mātei. Ap tās sievietes galvu, kas skūpst ciešanas, mirdz ērkšķu vainags asākiem un mirdzošākiem dzeloņiem nekā ap Kristus galvu.

Savā sūrajā un nabadzīgajā dzīvē Katrīna tomēr uzglabā prieka alkas. Dzimtenē vēl Ju-

hans viņai bija teicis, ka Olandu salās augot ābeles. Viņai tas bija licies kā paradīzes dārzs, kur var iet pa rasoto zāli un uzlasīt smaržīgus, svaiļus augļus. Šī aina viņai nedod miera. Bagātnieku mājā viņai bija iedāvāts kāds ābols, kuŗa sēkliņas viņa rūpīgi bija uzglabājusi, tagad viņa tās iedēstī mazā kastītē, istabā uz loga, pacietīgi gaidīdama, kamēr sēkliņa dīgs. Uz kailo klinti, kuŗā atrodas viņas mājiņa, viņa nes zemi priekšautā, vēlāk viņai kāds iedāvā tačku, un tad zemes slānis jau ātrāk pieaug. Gaŗāmgājēji viņu izsmej, vai viņa stādīšot kartupeļus? Viņa cieš klusu, labi zinādama, ka tik nabaga jūrnieka sievai vēlme stādīt ābeles ir gluži grēcīga tiekšme, bet viņa no šīs ieceres tomēr nevar atteikties, un kā lai arī cilvēks atteiktos no prieka — ja tā vairs nav, tad arī dzīvei vairs nav vērtības. Šī aina raksturīga visai somu kultūrai: uz kailās klints sieviete grib izaudzināt ābeli un ilgos, pacietīgos gados to arī panāk. Šīs ainas dēļ es esmu iemīlējusi Salijas Salminenes grāmatu, jo arī manā dzīvē visgaišākā stunda bija tad, kad kailajā klintī ne tikai ieauga ābelīte, bet arī nesa augļus.

Pirmos laulības gados Katrina ienīda savu vīru, bet pamazītnēji viņa iemācās to mīlēt. Trīs vareni vienotāji spēki vīru un sievu sakala kopā:

nabadzība, darbs un bērni. „Dzīves kvēlojošā ēze viņus bija sakalusi kopā kā divus dažāda veida metalus.“

Savu slinko, pļāpīgo, bet sirdsšķīsto, aizkustinoši vientiesīgo vīru viņa kopj klusi un pacietīgi. Viņa pati pārskatījusies, pati uzņēmusies šo nastu un tādēļ arī zina, ka jāiztur, nevienam neko nepārmetot. Jo pacietīgāk Katrīna iztur, jo skaistāka viņa top.

Bērni izaug lieli un katrs aiziet savu ceļu, bet vīru viņa ar katru gadu jūt arvienu tuvāku. Ir divējādas sievietes, tādas, kas vairāk ir saistītas pie bērna, un tādas, kas vairāk saistītas pie vīra, Katrīna, tāpat kā Ibsena Agnese, pieder pēdējai grupai.

Kad arī vīrs miris, Katrīna paliek gluži viena savā mazajā būdiņā. Pat vīra kapu kopu viņa zaudē. Nekas viņai vairs nepieder, nekā viņai arī vairs nevajag, pietiek ar mīlas kvēli sirdī, piena krūzi un maizes gabalu, ko atnes labā kaimiņiene. Viena pati viņa mirst savā būdā aukstā rudens naktī, mocartiski gaiši murgu tēli viņu aizved aizsaulē. Viņa redz savus vecākus, savu vīru, savus bērnus, visus tos cilvēkus, ar kuriem kopā strādājusi, un jūt, ka viņa visus mīl, visus bez izšķirības var spiest pie krūts. Tas ir Salijas Salminenes grāmatas noslēpums,

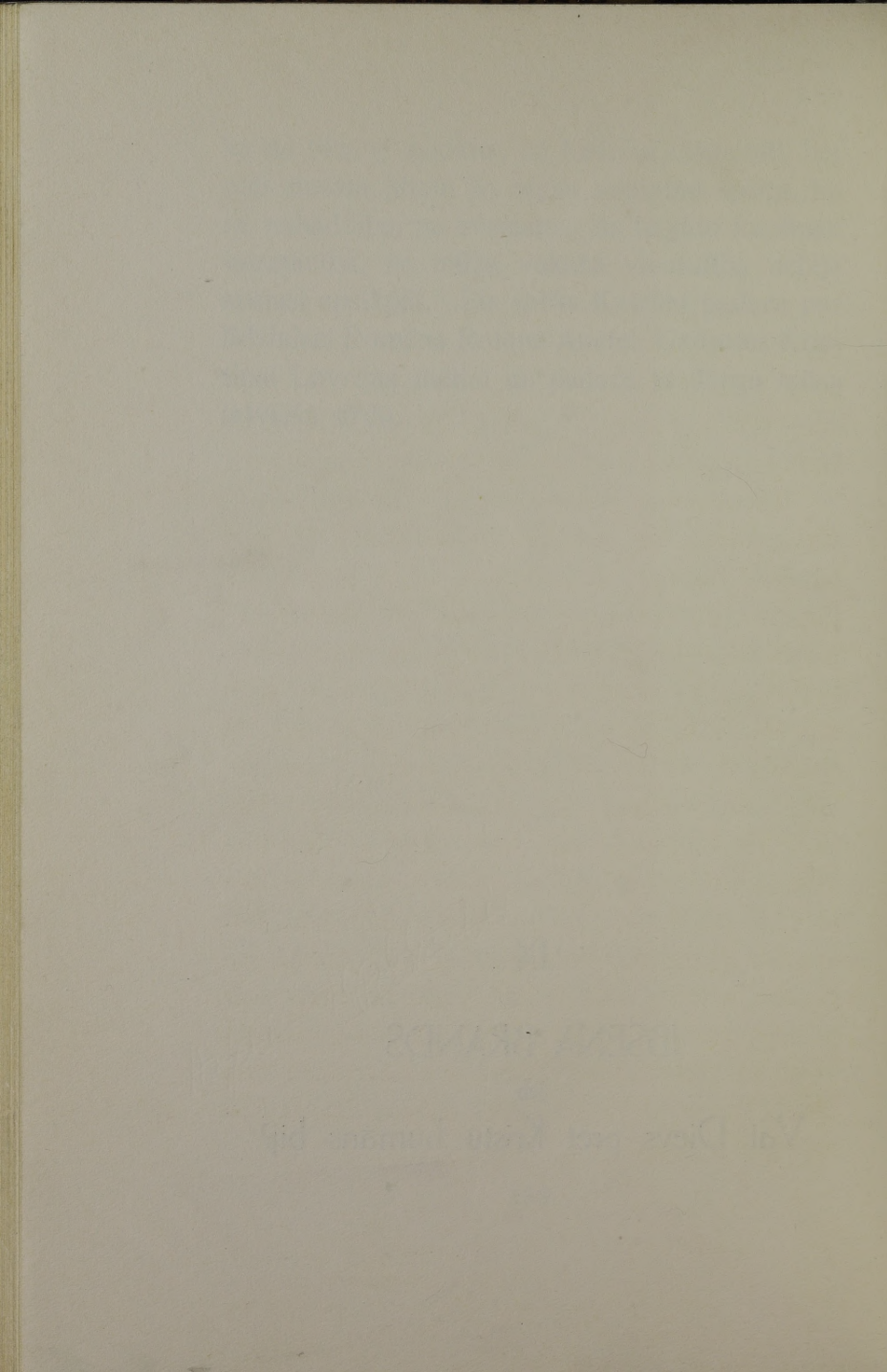
ka ne tikai ir rakstīts, ka Katrīna visus mīl, bet mēs tiešām jūtam šo viņas avotaino spēku, ko ne nabadzība, ne svešums, ne bagāto kapteiņu varmācība, ne mūža vakara vientulība nebija spējusi apslāpēt. Šis spēks Katrīnu padara par līdzinieci Romēna Rolana Anetei, Undsetes Kristīnai Lavrāna meitai un padara to dārgu mūsu latviešu sirdij.

IX

IBSENA BRANDS

jeb

Vai Dievs pret Kristu humāns bij?

Ibsens gan liek Brandam jautāt: „Ak mēs, mazā, nobīdītā tauta, kāpēc krustu mums uzņemt būtu pienākums?“ — bet viņš pats uzņēmis krustu un savu tautu pacēlis vairāk nekā diplomati un kara vadoņi to spējuši gadu simtos.

Ibsens nekad nenovecosies. Viņš radījis mūžīgus tēlus, kas sevī palielinātā veidā iemieso cilvēkos nekad neiznikstošas īpašības. Kā Fausts ir pilnīgās atziņas meklētājs, Dostojevskā Idiots pilnīgās mīlestības meklētājs, Hamlets — šaubītājs līdz traģismam, Don Kichots — ticētājs līdz kōmismam, Don Huans iekārotājs, tā Brands ir rigorōzais ideālists, pusības apkarotājs, visa prasītājs, un viņa pretstats — Pērs Gints, mīksts sapņotājs, kam visur ar pusi pietiek, kas nevienu lietu neizdara līdz galam. Kamēr cilvēki dzīvos, viņi meklēs atziņu, viņi pašizliedzīgi mīlēs, viņi šaubīsies, viņi ticēs, viņi grēkos iekārē, viņi prasīs visu, ne pret sevi, ne pret citiem nepazīdami žēlastību, viņi darbus veiks pa pusei, dzīvi atstādami fragmentā, un tādēļ, kamēr dzīvos cilvēki, dzīvos arī šie tēli un viņu radītāji.

Viena no drūmākām drāmām pasaules literatūrā ir Ibsena Brands. Galvenais varonis saka, un drāmā arī jūtam piepildāmies izteicienu: „Cik daudz tumsas vārdā dzīvot.“ Tas skan it kā atbalss pazīstamajam Ibsena dzejolim:

Dzīvot ir karot pret tumsas spoku,
Kas mums sirdī un asinīs mīt.

Ar krēslainu sniega peizažu, tītu biezā miglā un aukstā lietū, sākas drāmatiskā poēma. Par otru cēlienu drāžas negaisa mākoņi. Ceturtais cēliens norisinās Ziemsvētku vakarā, kad nakts visgaŗākā un diena visīsākā, un piektais noslēdzas ar brūkoŗas lavīnas troksni, kas sajaucas ar izmisīgas, ārprātīgas sievietes smiekliem.

Spoŗi saulainajā Romā Ibsens, kad viņam bija 38 gadi, sacerējis ņo traŗēdiju, gara acīm redzēdams savu sniegaino, klinŗaino dzimteni, kur naktis ir tik gaŗas, ka vajadzīga ibsenīga griba, lai cilvēku glābtu no izmisuma.

Kontrasti poēmu padara drāmatisku: Branda neŗēlīgais tvirtums un Agneses maigums, Branda gara plaŗums un Fogta aprobeŗotība, Agneses melōdiskā iejūta un Branda mātes nedzīvais stingrums.

Pirmajā cēlienā Brands parādās melnā ap-

ģērbā ar spieķi un ceļa somu. Viņš kāpj pret kalnu — šķiet šai ainā un tēlā simbolizējas Ibsena māksla: melns, sīks cilvēks kāpj kalnā, jo cilvēks ir tas, kas bez saules nevar dzīvot.

Brands atzīst pār sevi tikai vienu kungu — Dievu, bet cilvēks Dievu rada pēc savas sejas. Viņš zemes virsū grib veikt neiespējamo, un tādēļ arī viņa Dievs no cilvēkiem prasa neiespējamo. Brands saka vārdus, ko varētu teikt pats Radītājs:

Veidot cilvēkus man tīkas
Jaunus, lielus skaidrībā,
Še tik pazušana, nīkas —
Kur te Dieva līdzība?
Prom, kur plašums, griba, brīve,
Varoņiem kur atmirdz dzīve!*)

Branda Dievs tāpat kā viņš pats ir nežēlīgs tiesātājs. Atcerēsimies tikai, kādiem vārdiem Brands sevi uzmodina: „Nu kaujā, dvēs'le, iedezies, līdz Dieva gars pār zemi ies.“ Drāmatiskā poēma tik bagāta spožiem vārdu zibšņojumiem, ka daudzus no tiem gribētos iemācīties no galvas, lai rastos spēks, ar ko aizdzīt bulo nogurumu un trulo vienaldzību.

*) Branda citējumi — Akuratera tulkojumā, Univers. bibliot. izd.

Brands grib iezārkot veco kalpu Dievu, omulīgo vecīti ar naktscepuri un sirmo bārdu. Viņa Dievs ir vētru pavēlnieks, jauns un spēcīgs kā Herkules, „tā vārds kā zibens dedzinošs.“

Brands izjūt dziļo plaisu „Starp lietām, kādas viņas ir Un kādām vaj'dzētu tām būt“, un kas to izjūt, ir ideālists šā vārda labākajā nozīmē. Viņš nicina pūli, nicina skudrai līdzīgu cilvēku, raugoties ikdienas dzīvē, viņu pārņem riebums, jo „Katrs no jūras dzelmes baidās, Gar krasta sēkļiem vienmēr svaidās“. Branda dzimtene ir klintis, jūras viļņi un kailās kalnu galotnes.

Kad Ibsens mums kontūrējis Branda tēlu, kad Brands visvairāk aizraujas no savas idejas, parādās Einars un Agnese. Cik Brands drūms un nopietns, tik šis mīlētāju pāri gaišs un rotaļīgs. Kalnā stāvēdams, Brands noraugās viņu skūpstos, klausās viņu dziesmās un smieklos. Agnese, daiļa un smalka, līdzīga mirdzošam taurenītim, bezbēdīgā mīlestībā saderinājusies ar gleznotāju Einaru. Noklausījies viņu mīlestības svētku stāstā, kas līdzīgs visiem mīlētāju stāstiem, un ko Ibsēna roka pratusi gleznot aprbrīnojami nedaudz vārdiem, Brands taisās aiziet, jo ko lai ledus kalns iesāktu ar taurenīti? Agnese ne tikai ar savām ausīm, bet ar savu

smalko sirdi, kas prot atšķirt izcilo no ikdienišķā, lielo no mazā, ir dzirdējusi Branda vārdus:

Jūs gribat tikai jokoties;
Pusticēt un pusbrīnīties;

Viņa dzirdējusi, ka viņš grib:

No zemes rūsu notīrīt,
Lai jauna atziņa mums spīd.

Viņa dzirdējusi brandisko prasību:

Kāds esi, paliec vienmēr tāds,
Tik neesi šaubīgs niedras kāts,
Kas gribi būt, tas esi viss,
Ne šodien putns, rīt rāpulis!
Ir Bakchus dižens ideāls,
Bet smieklīgs nelga krogus brāl's.

Viņa dzirdējusi viņa tiesu par cilvēkiem, ar kuriem kopā dzīvo. Arī viņai, varbūt, zemapziņā nebija pieņemami šie puscilvēki, par kuriem Brands izmet klinšu blūkiem līdzīgus vārdus:

Pusnopietns pa svētku laiku,
Pusdievbijīgs ar liekuļvaigu,
Pusstrādīgs — tā kā tēva tēvs —
Pa pusei karsts, pa pusei glēvs.

Kad Brands ir aizgājis, Agnese zaudējusi tuivības izjūtu pret Einaru. Viņā ir iesēta nemiera

sēkla, lieluma ilgas. Agnese ir viena no visbrīnišķīgākām Ibsena sievietēm, pietiek ar nedaudzām situācijām, nedaudziem vārdiem, lai viņas tēlu uzgleznotu kā vecmeistara gleznu, kur krāsas jau mazliet tumšojas, bet no gleznas vēl staro gaisma. Viena no vissievīšķīgākām īpašībām varbūt ir — uzminēt dižumu. Redzējusi un dzirdējusi vai, pareizāk sakot, jutusi Brandā kalna strauta spēku un skaistumu, viņa vairs nevar ar Einaru peldēties mazajā, drošajā diķītī. Viņa novēršas no Einara, viņas sirds ilgojas pēc Branda, gara acīm viņa to arvien vēl redz, un pirmie vārdi, ko viņa par Brandu saka, apliecina viņas apbrīnu: „Kā runādams viņš izauga!“

Otrā cēlienā, kur tiek tēlots nabadzīgo zemnieku posts un bads, krāsas vēl vairāk tumšojas. Te Brands tiek zīmēts kontrastā ar Fogtu, kas tautai dāvā savu žēlošanu un cita nekā, viņš sevi ieslēdz šaurā apvārsnītī: kas notiek aiz viņa novada robežām, par to viņam nav nekādas daļas. Brands turpretī bada cietējus māca, ka bads ir jāiztur. Bads viņam liekas kā Dieva uzlikts pārbaudījums tautai, kurai pa ciešanu kāpnēm jākāpj augšā:

Ik īstu tautu, kaut tā vāja,
To nelaime tik stiprināja;

Tās gars kā ērglis paceļas
No putekļainas ikdienas.

Ja viņa asinis varētu tautu pabarot, viņš tās dotu tautai. Viņa vārdos milzīgs spēks, jo viņš tos apliecina ar savu dzīvi. Kāda nabaga sieviņa stāsta, ka viņas mazulim nebijis ko ēst un viņas vīrs to nobeidzis, bet tagad tas savā izmisumā pats sev grib darīt galu. Bērna līķīti rokās turēdams, viņš, ar nāvi cīnīdamies, baidās, ka viņa dvēseli paņems sātāns, un nu sieva lūdz, lai mācītājs izmisušo mirēju samierinātu ar Dievu. Fogts, noklausījies šai stāstā, sevi un citus mierina vārdiem, kas izpauž viņa probežotību: „Šis vīrs nav manā novadā.“ Bet Brands zina tikai vienu: tur ir cilvēks, kam jāpalīdz, vienalga, kā novadā tas dzīvo. Tūdaļ viņš arī taisās braukt pāri vētras satrakotajam fjordam un apkārtnes laudīs meklē kādu, kas varētu sēdēt pie stūres, bet visi atsakās, jo, dīvainā kārtā, pat tie cilvēki, kas nezina, kam dzīvo, baidās no nāves. Agnese gribētu, lai Einars brauktu. Viņa, īsta ziemeļu sieviete, no vīra prasa varoņdarbus. Ja Einars brauktu, viņa savā sirdī, varbūt, atgrieztos pie tā, bet Einars baidās. Un tad Agnese pati kāpj laivā, lai palīdzētu Brandam, šai mirklī izaugdama par

Brandam līdzīgu varoni, kas zina, ka ir vēl augstākas vērtības par dzīvību. Ļaudis noskatās aizbraucējos un spriež:

Šis vīrs bij visuvarētājs!

Tam spītība, spēks, drosme — viss.

Einars paliek viens, bet Agnese negaisa vētrā zina, kur viņas vieta, un viņai un visām viņai līdzīgām sievietēm no reiz uzsāktā, pašgribētā ceļa atgriešanās nava.

Brands aizbrauc vēl laikā un samierina mirēju ar Dievu, bet pats savu dvēseli nespēj samierināt. Sēdēdams būdas priekšā, viņš drūmi jautā jautājumus, kas mocījuši arī pašu Ibsenu:

Kas lai visu izskaidro?

Kas lai atrod patieso?

Tomēr pūlis tikai dej,

Bezdzibena malā smeļ.

Viens darbs daudz vairāk spēj nekā tūkstoš vārdu. Zemnieki, noraudzījušies Branda bezbailīgajā braucienā pāri fjordam, atzīst viņa pārākumu un aicina viņu par savas draudzes mācītāju. Brandam, kas savā būtībā līdzinās viesulim, sākumā negribas pieņemt šo aicinājumu, jo viņam negribas ieslēgties tik mazā draudzē, bet tad viņš apzinās:

Ja gribam to, kas nava grūt' —
Tad mūžam vergi paliekam.

Šais vārdos, kas Ibsena traģēdijai tikpat zīmīgi kā Šekspira traģēdijai Hamleta jautājums: *be or not to be?* slēpjas ne tikai Branda un paša Ibsena, bet visas norvēģu — un vēl vairāk — visas ziemeļu literatūras (arī mūsu latviešu) ētiskais spēks: nevis samierināties, panest, paciest, bet saslieties, spītēt, gribēt neiespējamo. Kā citētajos Šekspira vārdos elš Hamleta nāvētājas šaubas, tā Branda vārdos dārd varoņa griba. Varonis ir tas, kas no visiem ceļiem izraugās visgrūtāko. Grūtais ir jāgrib. Vergam nastu uzliek vergotājs, kalpam to uzliek kungs, bet varonis pats izraugās nastu un, kaut arī sabrūk zem tās kā Brands zem savu pārmērīgo prasību lavīnas, tad tomēr neatsakās no tās, nežēlojas par to.

Maigu, bet tvirtu spēku sevī nesdama, Agnese pamudina Brandu palikt un strādāt šai šaurajā aizā, jo viņai šķiet, ka taisni šai draudzē viņš visvairāk ir vajadzīgs.

Viņa sevī jūt jaunas dzīves sākumu, viņa zina, ka viņai jāpaliek pie Branda, lai viņš iespētu neiespējamo. Un ja dižās sievišķības pirmā pazīme ir saskatīt lielumu tur, kur citi nekā vēl

nesaskata vai pat saskata grēku, tad dižās sievišķības otra pazīme ir: kurināt vīra gribu uz varoņdarbiem.

Agnese Brandā modina to labāko, kas viņā ir. Varbūt kāds zelta grauds dus katrā cilvēkā, bet ir vajadzīga kāda Agnese, kas to saskata, kas nāk un aicina izsēt šo graudu un nebēdāt, vai zeme auglīga vai klinšaina.

Ja Agnese Branda soļus spārno, ja tā ar savu saulaino smaidu liecina, ka arī šaurajā, tumšajā spraugā, kur vasara ilgst tikai trīs nedēļas, var dzīvot, ka arī uz klintīm sēkla jāsēj, tad Branda māte ir viņa dzīves klinšainais smagums. Māte dzemdējusi Brandu, bet viņa tam ir vissvešākais cilvēks. Un viens no sāpīgākiem šīs poēmas brīžiem ir Branda satikšanās ar savu māti: viņa tam bijusi tikai dzemdētāja, viņa ir sava dēla nesapratēja, viņa to grib siet pie smagas materijas, pie naudas, pie mantas, pie visa tā, no kā Brands grib brīvoties. Viņa tikpat cieta kā Brands, viņas griba tikpat nelokāma, tikai viņai cits mērķis: viņas mērķis ir paša Es, un Branda mērķis ir Dievs.

Rūgti ir Branda pret māti vērstie vārdi: „Nekad tev dēls es nebiju, Nekad tu nebiji man māte — Kā vīram sveša tu man pati.“ Māte ne tikai ar savu cieto gribu, bet vēl arī citā ziņā

līdzīga savam dēlam: viņa neprot mīlēt. Viņa sīkstī pieķērusies savai mantai, nejaudzama, ka ir vēl dārgākas lietas: tā Brands pieķēries savai idejai. Brands ir ar mieru dot mātei vakarēdienu un būt klāt viņas pēdējā stundā, ja tā atteiksies no savas grēcīgām rokām sakasītās mantas, atbrīvosies no elka, kam visu mūžu kalpojusi. Bet māte to nespēj. Viņas nostādījums skaidri izpaužas vārdos: „Liec badu man un sāpes ciest, Tik mantu neliec projām sviest.“ Brands, neprazdams savas prasības mazināt, aiziet no savas mātes, ap kuŗu ir smags un sadudzis gaiss, lai būtu kopā ar Agnesi, ar kuŗu viegli elpot.

Viņš paliek mazajā, nabadzīgajā draudzē: „Kaut te gaida liktens skarbs, Pienākums mums — darbs un darbs.“ Ar savu gribu viņš tiecas pārveidot visu pasauli, kā lauva ceļas viņa griba pret pusību, meliem, salkanību, pret dubļiem aptraipīto cilvēka dvēseli. Bet Agnesei viņš vēlreiz atgādina, lai tā nepārsteigtos, atgādina, ka dzīve šai klinšainajā spraugā būs „bez prieka pavediena“, ka vajadzēs, varbūt, pat dzīvību upurēt. Šie Branda brīdinājumi ir jāpasvīturo, jo tie pa daļai attaisno viņa nežēlību pret Agnesi vēlākajā kopdzīvē. Brandā nav nekā humāna. Vairāk nekā Branda bieži citētais vārds: „Visu vai neko“, viņu raksturo jautājums, ar kuŗu viņš

pats it kā attaisno savu cietību: „Vai Dievs pret Kristu humāns bij?“ Savā drosmē Agnese ir Brandam līdzīga, grūtumi to neiebidē. Kad viņa Brandam atbild, viņas vārdi staro: „Tikai dziļā tumsībā Atmirdz zvaigznes augstumā.“ Viņā ir spēks, kas piemīt tiem cilvēkiem, kas paši zina savu ceļu un tikai savai sirdij prasa padomu.

Viņa saprot Branda dzīves pamatu: „Tiks piedots — ja tu neiespēji, Bet mūžam nē — ja negribēji.“ Agnese apbrīno Brandu, bet ar to kopdzīvē vēl nepietiek, viņa mīl to, un tas vīrieša un sievietes kopdzīvē nozīmē vairāk, bet arī ar to vēl nepietiek, viņa saprot Brandu, un tā ir saite, kas sien ciešāk par apbrīnu un mīlu. Cilvēka lielums nav kaut kas absolūts, tas izpaužas mijiedarbībā ar otru cilvēku: Brandu mēs vispareizāk sapratīsim, ja to vērosim attiecībās ar Agnesi, un Agnesi — attiecībās ar Brandu. Laulībā ar Brandu Agnesei bezgala daudz jāupurē, turpretī Branda dzīve skaidrojas atziņā: „Papriekšu viens ir jāmīlē, tad mīļa kļūst vispasaule.“ Viņam liekas, ka viņš Agnesi mīl. Agnese viņam visdārgākā, vispilnīgākā būtne pasaulē, bet viņas iekšiene, viņas intimākās prasības Brandam nepazīstami kontinenti, kuŗu vārdu pat viņš nepazīst, it kā dzelzīs viņš ieslēdz

sievas dzīvi. Brands netaupa ne sevi, ne citus, un pati dzīve viņu netaupa. Alfs, viņa un Agneses vienīgais bērns, saslimst, un ārsts tikai tad cer to glābt, ja vecāki pārceļ dzīvi vairāk uz dienvidiem. Pirmā jūtu uzplūdumā abi vecāki arī nolemj pamest šo nemīlīgo klinšu spraugu, bet tad Brandā atmostas apziņa, ka no citiem drīkst prasīt visu pienākumu pildīšanu tikai tas, kas pats spēj atdot visu. Viņa klātie šiem pakļidušajiem cilvēkiem vajadzīga, un tādēļ viņš nedrīkst aiziet. Agnesei tīri līdz ārprātam sāp sirds, bet viņa nestājas vīra lēmumam ceļā.

Vai Agnese darīja labi, ka palika pie sava vīra? Vai nebūtu bijis pareizāk, ja viņa ar savu bērnu būtu aizgājusi uz dienvidiem? Ibsens šiem jautājumiem neatbild, bet Agneses rīcība liecina, ka viņa vairāk sieviete-sieva nekā sieviete-māte.

Agnese pati nekad nelemtu tā kā Brands, bet tā jau ir vīra un sievas mūžam nepārmaināmā atšķirība: vīrietis redz ideju un iemīl to tik kvēli, ka tās dēļ spēj upurēt cilvēku; sievietei, arī visinteliģentākai, tuvāka nekā ideja ir dzīvais cilvēks. Viņa zina vai, pareizāk sakot, organiski jūt, ka neviena ideja, lai tā būtu diez cik cēla, nespēj atdzīvināt, nespēj aizstāt cilvēku. Branda ideja ir

grandiōza, bet ja paša cilvēka vairs nav, kam tad der šī ideja?

Ziemeļu literātūrā sievietei ir ierādīta izcila vieta, un ne tikai ziemeļu literātūrā, bet vispār pasaules literātūrā Agnese ir, varbūt, viscēlākā sieviete-sieva. Bezgala skaistiem vārdu vainagiem ir pušķota sieviete-māsa (lai domājam tikai par mūsu tautas dziesmām vai arī par Unamuno rakstiem), vēl smaržīgāki ziedi apvij līgavu un mīlāko. Svētuma aureols apmirdz mātes galvu, bet vīra sieva, pelēkās ikdienas varone, reti celta piedestālā. Mūsu Pēteris Ērmanis viņai gan veltījis dziedājumu, bet tas nepieder viņa labākajiem, un tādu dziedājumu pasaules literātūrā nav daudz. Citēšu Pēterā Ērmaņa dažas rindas no Dievišķām verdzenēm:

Kanonizējat viņas, mākslinieku sievas,
vijat himnas, ditirambus muziķu, dzejnieku,
aktieŗu, gleznotāju pavadonēm no pilsētas uz
pilsētu!

— — — — —
Visu aizmirst! Atteikties! Priesteriene būt vienam
tik dievam, vienam vien elkam!

— — — — —
Piedodošās! Zelta rasa laistās jūsu ik gaitā!
Un tiktos jūs pielūgt kā svētas un tiktos vie-

nus svētkus („Dievišķo Verdzeņu dienu“) gadā jums svinēt par godu.

Ja sapulcētu vispasaules „dievišķās verdzenes“, laulātās draudzenes, tad visdižākā no viņām būtu Agnese. Cik laba sieva viņa ir Brandam, liecina kaut tas, ka viņa pat tik lielās sāpēs kā dienās pēc bērna nāves vīrā spēj iededzināt jaunu domu: uzcelt lielāku, gaišāku baznīcu. Viņa spēj ne tikai panest dzīves tumsu un šaurību, bet vislielākā tumsā viņa spēj aizdegt jaunu darba idejas lāpu.

Par viņas garīgo patstāvību, par viņas inteligenci (un inteliģence izpaužas spējā patstāvīgi izraudzīties un vērtēt) es jau runāju. Viņa prot ziedot, ja ar šo vārdu apzīmē spēju tam, ko mīlam vairāk nekā sevi pašu, atdot dārgāko. Kad viņas vienīgais puisītis miris, viņas maigā un reizē kvēlā mātes sirds dzīvo atmiņās par zudušo, bet pat to vīra bargums viņai aizliedz. Ibsena lieliskās psihologa spējas izpaužas Branda un Agneses dialogā pēc bērna nāves. Lielās skumjās nepalīdz prāta mierinājumi, ja vispār lielās skumjās kaut kas var palīdzēt, tad tas ir tuvcilvēka mīlums un maigums. Un kad Brands pēc bērna nāves argumentē aukstiem prāta slēdzieniem, tie Agnesi moka kā spīdzinā-

šanas rīki. Aizlūzušā balsī viņa lūdz: „Saudzi manu dvēseli . . .“ „Ja tu maigāk runātu, varbūt mani mierinātu.“ Agneses sāpes vīrietis Brands nevar izjust. Lielu dienas daļu viņš vada ārpus mājas draudzes darbā, un Agneses vārdos: „Nav man cīņas, nava darba, Ikdiena tik gaŗa, skarba“ skan tūkstoš šaurā mājas lokā ieslēgtu sieviešu balss un atbalss. Kad pārtrūkst saskaršanās ar ārpasauli, tad katrai sāpei ir laiks ilgi un lēni ieurbties sirdī. Brands zina, ka Agnese nes smagāko nastu, bet viņš to zina ar galvu, nevis ar sirdi, un tādēļ viņa mierinājumi ir auksti, tie nevar Agnesi spēcināt. Agneses kvēlā sirds nevar nemīlēt, un tādēļ viņa ar mazo aizgājušo Alfu runā, it kā viņš vēl būtu dzīvs. Viņa tam dedzina eglīti, viņa atver slēģus, lai viņš kapsētā varētu redzēt sveču mirdzumu. Viņas acis pildās asarām, domājot, ka mazais puisītis tur sniegā gul bez siltām drēbītēm. Branda vārdi to skaŗ kā pātagas cirtieni: „Tur tik viņa ģindens dus — Pats tas — saules augstumos!“ Viņas prāts zina, ka Brandam taisnība, bet viņas mātes sirds, viņas kvēlā, sievišķīgā sirds negrib šo patiesību, tā to atraida kā neaptveramu naidinieku. Kā svētumam viņa pieķeras mirušā puisīša drēbītēm, kad pašu puisīti vairs nevar mīļot un glāstīt,

viņa mīlo un glāsta viņa drēbītes. Kad Brands viņu piespiež šīs drēbītes atdot nabaga čigānietei, kurās bērni salst aukstajā ziemas laikā, tad Agnese vīra prasību izjūt kā varmācību. Te atkal saduras prāta un sirds taisnība, vīrieša un sievietes patiesība. Ar prātu spriežot, Brandam taisnība: kam Agnesei ir vajadzīgas mirušā dēla drēbes, tās aizgājēju nespēj ne sildīt, ne atgriezt. Turpretī čigānietes bērni vēl ir dzīvi, viņai pat nav lupatiņas, ar ko ietīt savu jaunpiedzimušo. Agnesei, atdodot bērna drēbes, liekas, ka kāds viņas sirdi lauztu pušu. Šai skatā izpaužas Branda teorētiskais, dzīvei svešais ideālisms; ir taču vienalga, cik drēbīšu čigāniete saņem, bet nepielūdzama ir Branda sastingušā, nehumānā prasība: visu vai neko! Un tā viņš Agnesi piespiež atdot pat bērna nāves sviedriem mērcēto cepurīti, ko Agnese glabāja kā relikviju. Tagad Agnesei vairs nepieder nekas, viņas sirds ir izgusi. Bet ar tuksnesi sirdī sieviete nespēj dzīvot.

Branda skarbajā dzīvē Agnese bija gaismas aizdedzinātāja, viņa izstaroja siltumu un gaismu aukstajā un tumšajā, klintīm norobežotajā vīra mājā.

Agnese ir mirusi. Mazais Alfs ir miris. Brands, ledus klints, ir palicis viens, viņa tuvumā iznīkst dzīvība. Uzceldams baznīcu un

tur ielikdams visu mātes mantojumu, kuru savā labā nebija izlietojis, viņš piepildījis Agneses ierosināto domu, bet viņa balsij tukšumā trūkst skanīguma.

Lielie iesvētīšanas svētki, ko jaunajai baznīcai un mācītājam par godu rīko draudze, viņu neiepriecina. Jaunā baznīca viņam izliekas tukša, iedomās viņam dievnams bija tēlojies daudz skaistāks, — sapnī skatītais tēls parasti skaistāks par īstenībā realizēto. Un svētki sevišķi tukši viņam liekas tādēļ, ka nav vairs tās, kas viņa dzīvei piešķīra gaismu, tās, kuņas klātiene visbargāko lietu tāpat kā vissīkāko nieciņu apdvesa ar Dieva tuvumu. Tagad, kur viņa aizgājusi aizsaulē, Brands, viņas gaismas spēku aptverdams, par viņu saka vizīmīgākos vārdus: „Šaubas klīdināt tā prata, Debesi un zemi sēja kopā.“ Kur sievietē ir vislielāka, viņa arvienu ir debess un zemes vienotāja, tā vīru pārmērības ienes mēru, tā vīru domām neļauj kā raķetēm aizdrāzties tukšumā, tās uzmanīgā un gudrā roka gan sargā uguni, gan uzpūš to liesmās, gan prot to lietot zemes vajadzībām. Uguni cilvēkiem atnesa vīrietis, (grieķiem — Prometējs, somi to saņēma no Veinemeinena, kas savukārt to dabūja no ērgļa), bet uguns sargātājas ir sievietes — vestālienes, vaidelotes, un šai teikā

slēpjas dziļā viscilvēces jēga. Kad Agnese aizgājusi, Brands daudz lielākā mērā jūt naidnieku asumus. Svētki viņam liekas kā kumēdiņi, viņš atraida Fogta pasniegto ordeni, nepieņemama viņam ir doma, ka cēlumu un svētumu var aizmaksāt ar naudu. Nekad Brands nav juties tik vientuļš un pamests kā šai ļaužu burzmā. Ko cilvēkiem līdzēs viņa uzceltais jaunais dievnams, ja viņš nav spējis atjaunot cilvēku garu? Viņam riebjas prāvesta vārdi un uzslavas, bagātīgi klātais galds ar trekniem ēdieniem. Viņš labi sadzird prāvesta apslēpto pārmetumu, ka viņš esot cilvēku samaitātājs, ka viņš draudzē audzinājis dumpiniekus, ka, kopš viņš apkalpo draudzi, tur esot izzudusi pazemība, paklausība un stingra disciplīna, Brands tikai tad baznīcai un valstij būšot pieņemams, ja līdzināsies pārējiem mācītājiem. Tā ir tā pati prasība, ko brāļi uzstāda Raiņa Jāzepam un ko līdz pasterdienai pūlis uzstādīs izcilajam cilvēkam. Tā ir tā pati prasība, ko vācu tauta uzstādīja Nīcšēm, ar savu aprobežotību to ieslēgdama sākumā ledus vientuļībā un vēlāk — ārprātā.

Savu ļoti cilvēcīgo atstātības izmisumu Brands izsaka vārdos:

Cik vienam būt ir skumji baigi —
Mans skats tik nāvi visur rod.

Ak, šausmas: dvēslei maizes vaj'ga
Un viņi — akmeņus man dod.

Ak, vienu sirdi kaut sev gūtu,
Cik stiprs, bagāts, liels es būtu!

Te lielo ideālistu traģisms: ideja viņiem dārgāka par cilvēku, to apkārtējie cilvēki jūt un aiziet, bet ideju bruņinieks, par spīti savam lielumam, būdams cilvēks, šo atstātību nevar izturēt.

Atstātībā — kas nav jāsajauc ar vientulību — arī visstiprākajam zūd spēki. Kad Agnese bija pie Branda, darbs viņu aizrāva kā šļūdonis. Tagad ne tikai draudze un draudzes priekšnieki viņam ir sveši, bet pat ceļā uz savu Dievu viņš apmaldās.

Neprazdams piekāpties un pielāgoties ne priekšniecībai, ne tautai, Brands svētku dienā paliek gluži viens. Viņš neiegriežas kopā ar procesiju jaunceltajā baznīcā, savas nepiepildītās pilnības idejas aizrauts, viņš garā redz nevainojami skaidru ledus baznīcu un visu draudzi aicina turpu. Atkal atskan viņa pērkona sauciens: „Visu vai neko!“ Tas visām lietām uzmet baigu gaismu, tas neaptverams savā gigantiskajā skaistumā, pie kuŗa šad tad, kad mērauklas kļuvušas pārāk sīkas, jāatgriežas, bet cil-

vēku dzīvē šī prasība vairāk grauj, nekā ceļ. Līdzīgi krusas gaudiem viņa vārdi kapā cilvēkus, kas, sešas dienas bagātīgi grēkojuši, septītā dienā aiziet baznīcā, domādami, ka pilda savu pienākumu pret Dievu. Draudze jūt Branda pārspēku un pirmajā pacilātības mirklī seko viņa aicinājumam: „Nāciet visi godībā dzīves skaistā dievnamā!“ Vēl svētku burzmas reibināta, tauta tic viņa vārdam, ka Dievs nav ieslēdzams akmeņu celtnē, ka Dievs mīt zaļā pļavā, fjordā, visur tur, kur cilvēka tīrā un bezbailīgā sirds tam tuvojas. Vīru, sievu un bērnu pavadībā Brands lietūs šļakatās kāpj kalnā. Fogts un prāvests paliek lejā, par ārprātīgu saukdami cilvēku, kas atteicies no ordeņa un paredzamā bīskapa amata. Zūd reālītātes un vīzijas robežas. Kāpdams kalnā, Brands saka monologu, ko varētu uzskatīt par ikkatra pilnības cīnītāja ticības apliecinājumu:

Cik ilgi jācīnās, jūs prasat?
Ak, līdz pat jūsu mūža galam,
Līdz katra verdzība pagalam,
Līdz sevi pašus dedzināsiet
Kā upurus.

Šai monologā viņš arī atbild tiem, kas prasa algu:

Ko iegūsiet? Ak, gara brīvi,
Ar gribas spēku jaunu dzīvi!

Būs ērkšķu kronis katram galvā,
Tas jūsu ieguvums un balva!

Te izpaužas Ibsena rigorōzais, kristiānisma atalgošanas morālei svešais ideālisms: jākāpj ledus kalnā pašā galotnē, kaut arī algā ērkšķu kronis, jo šī kāpšana ir vienīgā cilvēka cienīgā dzīve. Bet protams, tā ir atsevišķu izcilu indivīdu morāle, plašajai tautai prasības, kam nav robežu, nepieņemamas, un ērkšķu kronis viduvējo cilvēku atbaida. — Draudzei Brands pārāk liels, pārāk neērts, sekotāji noguruši viņu drīzi vien vairs neuzlūko ne par skolotāju, ne par pravieti, bet par viltnieku un krāpnieku. Saviem sekotājiem Brands nesola kristīgās dogmās nodrošināto mūžīgo dzīvi, aizkapa svētlaimi, viņš zina tikai nežēlīgo patiesību: kalnā jākāpj, lai gūtu ērkšķu kroni. Ideālisma augstākais izpaudums ir sekojošās rindās:

Un kas vispirmās rindās stājas,
Tam jākrīt, tā tas kaujā klājas.

Un ja tā runātu un, kas vēl svarīgāki ja tā dzīvotu visi kaņotāji — un nav lielas izšķirības starp dzīves un militāro karu —, tad pa-

metumā un uzvarā būtu vairāk skaistuma, patiesības un taisnības. Prāvests, piederēdams pūlim, izmanto tautas nogurumu un vilina to lejā ar sīkcilvēkiem tik tīkamu aicinājumu:

Tik sargiet savu būdiņu
Un atstājiēt šo neprātu.

Brands, savā garā jauzdams Dieva tuvumu, aicina uz pilnību, bet zemes pārvaldniekam ir spēcīgāks aicinājums: „Mums fjordā siļķes piedzītas!“ Tie ir vārdi, kas droši uzvar. Cilvēces kultūras vēsturē Fogta aicinājums ar Branda aicinājumu mijas kā nakts ar dienu. Ja nebūtu Fogta siļķu aicinājuma, tad varbūt arī nerastos Branda ilgas celt pilnīgu dievnamu sniegainās kalnu gālēs. Tumsas spēki ir lieli, bet viņos nepieciešami dzimst gaisma. Pretī Fogta smirdošajai siļķu ikdienībai Ibsens nostādījis Branda sniegaini šķīsto pilnības prasījumu.

Kam taisnība — Brandam? Fogtam? Agnesei? Branda mātei? — kur slēpjas vaina, to Ibsens nepasaka, kā vispār nemēdz atrisināt problēmu mezglus, bet gluži otrādi — vēl ciešāk sasiet tos, lai mēs nojaustu, cik daudz tumsas vārdā dzīvot.

Pūlis aiziet ar Fogtu, kā vienmēr sekojis tam, kas sola visērtāko dzīvi. Netīriem vār-

diem atkritēji notiesā Brandu, to saukdami par negantu vīru, tēvu un dēlu. Viņi Brandu apmētā akmeņiem pārliecībā, ka dara labu darbu, jo pūlim noziedzīgs šķiet katrs, kas nav mērojams ar mazu ikdienības mērauklu. Pūļa dievīnāšana viegli pārvēršas vienaldzībā vai arī pat zaimos, un tādēļ tai nav piešķirama lielāka nozīme kā skaisti mirdzošām, bet ātri irstošām viļņu putām.

Traģēdija noslēdzas negaisa dārdoņā. Kā pirmajā ainā Brands kāpj kalnā, tikai tagad viņš ir asiņains miesā un dvēselē.

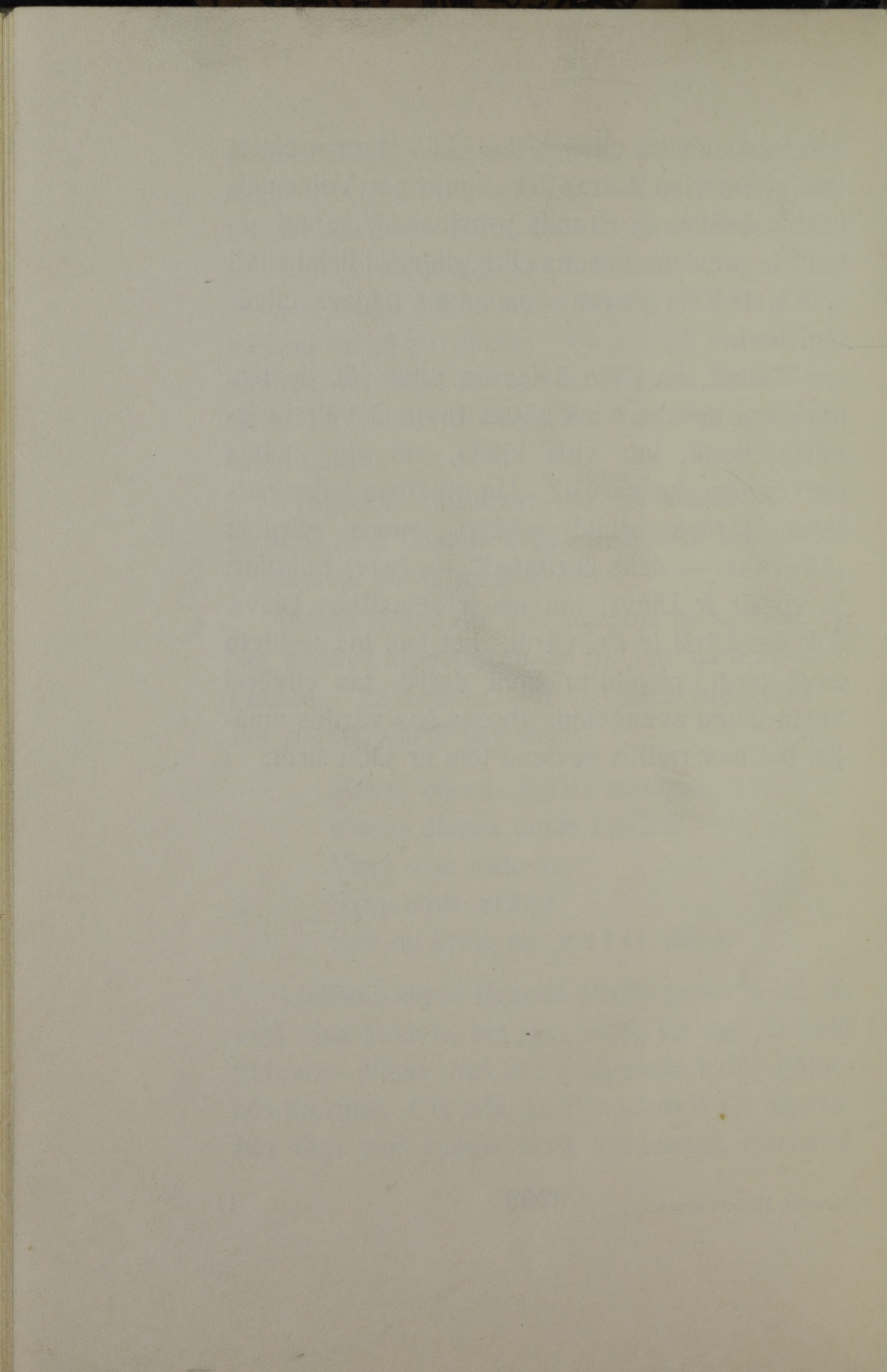
Ibsens Brandam, kas nežēloja ne sevi, ne citus, nedāvā atpestīšanu, kā to Ģēte dara ar savu Faustu. Es nezinu, vai pasaules literātūrā ir vēl rūgtāki vārdi par šiem:

Sievu, bērnu, dienas spodras,
Manas dienas cīņās modras —
Visu, visu atdevu,
Savu sirdi izrāvu
Sev no krūts un velti devu.

Lielākās sāpes Brandā plosās nevis tādēļ, ka viņš visu atdevis, bet gan tādēļ, ka viņš to veltī atdevis. Viens viņš sēž sniegainās kalnu galotnēs un raud. Cik labi, ka Brandam ir šīs asaras, bez tām viņš mums savā klinšainajā tvirtumā

izliktos nevis kā cilvēks, bet kā akmenī cirsts tēls. Šīs viņa asaras liek domāt par Veinemeinena asarām. Ja Branda prasība: „Visu vai neko!“ to pievieno varoņu ciltij, dievišķi lielai savā spēkā, tad šīs asaras viņu mums padara cilvēcīgi tuvu.

Redzot, ka slīdošā lavīna viņu pēc dažiem mirkliem apraks, viņš nāves tuvumā vēlreiz izmisīgi jautā, kur viņa kļūda, vai viņš nebija darījis visu, ko varēja? Un mūžības balss pērkona dārdos atbild mūžīgi jaunos vārdus: „Dievs ir — deus caritatis!“ — brīvi tulkojot: ja vispār ir Dievs, tad tas ir žēlastības Dievs. Tik vienkārši ir šie vārdi, bet kas tos ieslēgtu savā sirdī, piepildītu savā dzīvē, tas cilvēcei nestu jaunu evaņģeliju. Ibsens šos vārdus zinājis, bet nav radījis nevienu tēlu ar tādu sirdi.

X

PĒRS GINTS UN SOLVEIGA

„Es gaidīšu tevi, kā solīju“

Katrā cilvēkā ir kaut kas vai nu no Pēra Ginta, vai arī no Branda. Brandi ar savu pārāk lielo, ikdienas dzīvē neiederīgo mērauklu ir bojā gājēji, paši viņi aiziet bojā un arī citus aizdzen postā, viņu stiprajās rokās viss sadrūp. Un Pēru Gintu līdzība ir sīpols, kā to jau pats Ibsens tik lieliski parādījis: var nolobīt čaulu pēc čaulas, bet kodola nevar atrast.

Brands ir savas mātes dēls. Daudzas un dažādas mātes ir tēlojis Ibsens: mātes, kas upurējās, mātes, kas grēko, mātes, kas savus bērnus aizdzen postā. Alvinga kundzei Spokos nav nemaz savas dzīves, visu sevi viņa upurējusi, lai savam dēlam Osvaldam sagādātu „laimīgu“ jaunību. Bet viņa izdarījusi to grēku, ko laikam gan bērns mātei visgrūtāk var piedot: viņa savam vēl nepiedzimušajam bērnam izraudzījusies nepareizu tēvu — plēguri, izvirtuli. Un ja tēva grēki jānes dēlam, ja dēlam par tēva grēkiem jāmaksā, vai tāds dēls savai mātei var būt pateicīgs par viņas doto dzīvību, kas viņam ir tikai nepārtrauktu moku virkne? Un vai dēlam tad nav tiesība no mātes prasīt visgrūtāko: lai tā, kas viņam dzīvību devusi, no tās arī atbrīvotu,

kad moku nasta tapusi pārāk smaga? Ibsens uz šo jautājumu, kā jau parasti, neatbild, viņš tikai drausmā nežēlībā sievietes sirdī iededzina atbildības izjūtu vēl nepiedzimušu bērnu priekšā, un viena otra viņa drāmu lasītāja, kas jutusies kā bioloģisko pienākumu pildītāja, Ibsena cietās rokas sakratīta, sevi uzskatīs par smagu grēcinieci.

Ibsena pasaulē sieviete pati sev nepieder. Viņa drīkst mīlēt tikai to vīrieti, ko vēlētos par sava bērna tēvu. Arī Pēra Ginta nederīgumu dzīvē Ibsens pa daļai izskaidro ar vecāku vainu. Oze bija pieļāvusi, ka viņas bērnu tēvs ir dzērājs, melis, sliņķis. Oze, Pēra Ginta māte, ir Branda mātes pretstats, kaut gan vienā ziņā viņas abas ir līdzīgas: viņas nepareizi ir audzinājušas savus dēlus. Branda māte savu dēlu nemīl, un tā arī viņš izaug par vīrieti, kas neprot mīlēt. Mīkstā, vientiesīgā, sirdsšķīstā Oze savu dēlu mīl, bet grēko, to pārāk lutinādama. Bet iesēdama sava dēla sirdī mīlestību, viņa tam visam mūžam iedevusi līdz dārgu, košu, rūsas un skauģu neiznīcināmu mantu. Mīlēt spēj tikai tas, kas pats kādu reizi ir mīlēts, un no visām mācām māka mīlēt ir visgrūtākā, tā jāmacās sūrā dzīves skolā vēl ilgāk nekā klavieru spēle vai svešvaloda, bet kam nav iedzimta

talanta, tas to nekad neiemācīsies. Mīlestības diletanti no visiem diletantiem visnesimpatiskāki. Brands gribēja, bet neprata mīlēt. Nabaga Brands! Turpretī Pērs Gints daudz sirdis iekarojis gan savā dzimtenē, gan ārzemēs, viņš tās ir iekarojis gadu desmitiem un vēl iekaros gadu simtiem, jo viņš ir tas, kas prot mīlēt, un šī spēja cilvēkam piešķir mirdzumu, visām kustībām tā piešķir mūzikalitāti, un pat driskās un lupatās tāds cilvēks līdzinās princim. Viena no gaišākām nāves ainām pasaules literātūrā ir Grīga mūzikas skaidrotā Ozes nāve. Parādnieki izūtrupējuši Ginta dzimtas mantu. Aukstā, tukšā istabā guļ Oze. Ne nabadzība, ne nāves tuvums viņu tā nemoka kā rūpes par dēlu, kā apziņa, ka pēc viņas aiziešanas vairs nebūs neviena, kas dēlu aizstāvēs. Un kad šai nabadzības un slimības izpostītā, nāves aukstuma apdvestā telpā ierodas dēls, viņa nedomā par sevi, viņas pirmais jautājums ir: vai dēla atnākšana viņam nesagādās nepatikšanas? Vai viņam, šeit ierodoties, nenāksies sadurties ar kārtības sargiem? Pēra Ginta atbildē skan viņa dvēseles lielums un skaistums:

Ja nāve man draudētu arī,
Man vajadzēja te būt.*)

*) Pēra Ginta citējumi pa lielākam daļai Akuratera tulkojumā.

Ja Pēram Gintam līdzīgi cilvēki zina, ka kāds viņus gaida, ka ir kāds, kam ir jāpalīdz, tad nevienas briesmas tos nevar atturēt. Te ir visu Pēru Gintu cilvēcīgums, te meklējams iemesls, kādēļ Pēri Ginti, kaut arī viņu dvēsele grēkiem pilna, arvienu atrod mīlotāju sirdis.

Kad Pērs Gints bija mazs puisītis, viņam bija bail no tumsas, un māte, viņu auklējama, stāstīja pasakas, atgaidīdama tumsas spokus. Un tagad, kur viņš ir izaudzis liels, viņš apsēžas uz mātes gultas, kur neredzama jau sēž Nāve, un stāsta pasakas, lai atgaidītu visdrausmākās, mūžīgās tumsas bailes. Maigā Grīga meļodijā ievijas viņa vārdi:

Tā, māmiņ, nu parunāsim
Par to, kas mums patīkams,
Un sāpes vairs nekustināsim, —
Kas drūms, lai ir atmetams.

Turēdams mātes novītušo roku savējā, viņš stāsta fantastiskus, pašizdomātus nostāstus. Mīlestība apdvēseļo un spārno katru viņa vārdu, viņa stāstījumā tāds spēks, ka māte aizmirst izūtrupēto māju, savas dzīves nožēlojamību un pat nāves stindzinošo tuvumu. Ar savām pasakām viņš māti aizved līdz mūžīgās tumsas vārtiem, ko viņa mīlestības spēks pārvērš par

atvērtām paradīzes durvīm. Slimības un nabadzības izkaltēta, Oze, ieglaudusies dēla siltajā tuvumā, mirst ar laimīgu smaidu uz lūpām. Šai brīdī mēs Pēram Gintam piedodam visus viņa grēkus. Ko nozīmē viņa grēki, ja viņā mīt spēks, kas spēj aizdzīt visšausmīgāko rēgu?

Ir divējādi cilvēki: tādi, kam nav grēku un nav arī varoņdarbu, un, otrkārt, tādi, kam ir grēki, bet tie nobāl dažu spilgtu darbu gaismā. Pie pēdējiem pieder Pērs Gints, kuŗa mīlestības dedze pārvērš pelnos viņa grēkus. Un grēku viņam ir daudz.

Pēram Gintam ir daudzstīgaina dvēsele. Dzīves cīņā sevi vairākkārt zaudēdams, viņš tomēr sevi nekad nezaudē galīgi. Saskaroties ar māti un Solveigu, dzidri skan viņa dvēseles sudraba stīgas, bet saskaroties ar pārējo pasauli — raustās parupjas, sarūsējušas, noskaņojušās stīgas. Cilvēks pret māti un vismīlo, viņš ir trollis attiecībās ar pārējo pasauli. Cik Pērs Gints ir cēls pret Ozi un Solveigu, tik egoistīgi, gļēvi un pavirši viņš reizēm izturas pret citiem. Dovres vecim ar savu Zaļo meitu Pērā Gintā piekrīt apmēram tā pati loma, kas Fogtam ar saviem silķu bariem Brandā, atšķirība tikai tā, ka Pērā Gintā darbība norisinās nevis reālā, bet fantastiskā plāksnē, tēli un fons zīmēti

ķēmīgām, ķekataini izlauzītām līnijām. Ibsena pasaulē trollis ir tas, kam — runājot mums, latviešiem, pazīstamiem izteicieniem — patīk, ka karotes var mākoņos aizbāzt, un kas labprāt gribētu, ka saule būtu sviesta ciba. Atšķirība starp trolli un cilvēku ir tā, ka ibseniskā cilvēkā pirmais bauslis skan: Esi tu pats! — bet troļļa pirmais bauslis: esi pats ar sevi apmierināts. Troļļu tēlojumos Ibsens pauž savu riebumu pret savas dzimtenes mietpilsonību. Trollis ir tas, kas pie visa — un kaut tā arī būtu visnejēdzīgākā lieta — ar laiku pierod. Ibsena sarkasms nevairās pārspīlējuma: troļļa cilvēks pierastu pat pie astes, ja viņam ilgāku laiku tā būtu jānēsā, un tad visai grūti būtu atšķirt cilvēku no lopa. Cilvēku dzīvē vada ticība, trolli — bailes. Šai fanatiski spurainajā valstī Pērs Gints kādu laiku ir sagūstīts, tas viņa nespēks, viņu kārdina lēti gardumi un vilinājumi, bet viņš izraujas no šīs valsts — un te viņa spēks. Bēgdams no troļļu bara, viņš piesauc māti: arī izvirtības brīdī viņu glābj tā, kas viņu mīlējusi.

Ibsena neiegrožotā fantazija izgudro arvienu jaunus tēlus, lai uzskatāmi rādītu Pēra Ginta iekšēji nesaskaņotās, daudzstīgainās dabas cīņu, lai rādītu, kā viņā plosās pretstatīgi spēki.

Dziļā tumsā viņš grimst, satiekoties ar Lielo

Līko, ilgu laiku nevarēdams izrauties no burvja loka:

Šurp vai turp, bet ceļš ir tas pats;
Ārā vai iekšā — tik garš, tik plats.

Lielais Līkais ir pelēkā ikdienība, kas uzvar bez kaujas daudz lielākas masas, nekā to spēj ložmetēju baterijas. Lielais Līkais māca cilvēku, ka visiem sarežģījumiem jāapiet ar likumu, ka nekad nav jāpeld pret straumi. Bet arī šai pelēkajā ikdienībā Pērs Gints neiestieg galīgi — tātūmā, tikai gara acīm tverams, pavīd Solveigas tēls.

Tāds pats fantastisks tēls kā Lielais Līkais ir arī Pogulējējs, pilnības prasītājs šaržētā veidā: nav jau cilvēks nekāds radības kronis, bet tikai nenoīmīga poga pie lielā Meistara vestes. Un katrai pogai jārupējas, lai tai būtu savs āķītis, un kam āķīša nav, tā nederīga. Šeit Ibsens savu prasību — visu vai neko — samazinājis līdz niecīgai, viegli pārkausējamai alvas pogai.

Pēra Ginta piedzīvojumi un maldi Marokā, viņa aušīgās sarunas ar sīngu, viņa dēkas Amerikā, bagātības iegūšana un zaudēšana — šīs ainas mākslinieciskā ziņā tēlotas tik vājas, ka neko jaunu nedod ne fantazijas iztēlei, ne psiholoģiskajai izpratnei. Toties spēcīgu cīņu Pēra

iekšienē jūtam piektajā cēlienā, kur viņš, būdams sirms vīrs, atgriežas dzimtenē.

Te parādās viņa trolliskās bailes no nāves un viņa ļoti cilvēcīgās bailes — atgriezties tukšās mājās.

Visnabagākajam matrozim mājās ir kāds, kas viņu gaida. Un jo vairāk kuģis tuvojas dzimtenei, jo vairāk šī apziņa matrožus pilda ar priecīgu nepacietību, bet Pērā Gintā pamostas skaudība, vājo cilvēku pastāvīgais pavadonis, žults pilinātājs dzīves kausā, ja šis kauss tiek turēts netīrās un glēvās rokās.

Tik neciešama Pēram Gintam ir līdzbraucēju doma par mājās gaidāmo silto omulību, ka viņš nolemj kuģa laudis piedzirdīt, lai tie tad plēsoņiem līdzīgi izkāptu krastā.

Attiecībā pret dzīvību-nāvi ir divējādi cilvēki: tādi, kas visu savu dzīvi vēš uz vienu mērķi un nāvei mierīgi iziet pretim — tāds ir Brands; viņa pretstats Pērs Gints baidās no nāves, kaut gan dzīvi nelietīgi izsvaidījis uz visām pusēm.

Fantastisks, simbolistisks tēls ir svešais ceļotājs, Nāve, kas Pēram Gintam atgādina, ka neviens dzīves ceļu bez gala nevar turpināt. Pēru Gintu pārņem šausmas. Viņš nekad nav zinājis, kam dzīve viņam dota, bet vētrainajā

jūrā, nāves apdraudēts, viņš dreb, it kā viņam jāsargā svēts dārgums.

Kad bālais svešinieks viņam tuvojas, Pērs Gints izmisīgi kliež: „Man jāmirst nav, man jādzīvo!“ Jādzīvo, — jādzīvo — bet kam? kāpēc? kādēļ? Ibsens atkal neatbild.

Pērs Gints ir nepareizi dzīvotās, fragmentos sadrumstalotās dzīves simbols, to cilvēku simbols, kas savu āķīti pazaudējuši un tādēļ nekur lāgā neder. Šai drāmatiskajā poēmā slēpjas jautājums: vai tik nepareizi dzīvota dzīve var izskanēt mierīgā nāvē? Tas, ka viņa dzīve bijusi tik drumstalaina, ka viņš nepratis dzīvi ieliet v i e n ā traukā, viņu pilda ar baigu nemieru. Atskatoties uz savu dzīvi, tā viņam šķiet kā izdegums mežā: „Pelni, ēnas, pīšļu kvelme...“ Viņam nākas grūti nostaiģāt pēdējo dzīves ceļa gabalu, līdz beigām neizdomātās domas kā kamoli veļas pie viņa kājām. Nepiepildītie sapņi rudens savītušās lapās viņam sitas sejā. Līdz beigām neizdziedātās dziesmas sīc gaisā griezīgām, netīkamām skaņām. Neraudātās asaras pil no koku zariem. Nedarīti darbi kā nolauzti stiebri guļ ceļmalā. Vēl dzīvam, viņam jāizcieš viena no šausmīgākajām ellēm — nedzīvotās dzīves elle. Tā ir viena no bagātākajām ainām Ibsena poēmā, tik ļoti raksturīga viņam pašam,

kas sev nekad neatvēlēja nevienu atpūtas stundu, jo savu talantu uzskatīja nevis kā privilēģiju, bet kā smagu pienākumu. Šī pati nedzīvotās dzīves elle savu pilnīgo izpausmi atradusi Ibsena pēdējā tragēdijā „Kad mēs miroņi atmostamies“.

Pēram Gintam nav lielu grēku, jo arī grēkam, ja tas ir liels, „vajag spēka un nopietnības“. Arī savā grēkā viņš aiziet tikai līdz pusceļam: nekad viņš nevienu nav nogalinājis, bet kad pēc kuģa grimšanas ar pavāru jācīnās uz laivas atliekām, kas divus nevar noturēt, viņš bez sirdsapziņas mokām to nogrūž dzelmē.

Dzīves vakarā Pērs Gints ir tas pats, kāds bijis visu savu mūžu. Ibsena cilvēki neveidojas, nemainās un netop. Drūma likteņa roka nosaka viņu dzīves gaitu, kas reizēm pret paša gribu jāiet līdz galam. Ibsens saistīts dabas zinātnes valgos, viņš netic cilvēka brīvai gribai, cilvēka gara radītājam spēkam, kas pats sev uzstāda mērķus un pārrauj dabas aklo kauzālītātes ķēdi, nevis turpinādams tēvu un sentēvu grēcīgo gaitu, bet pats sev izcirzdams grēku biezokni jaunu stīgu.

Pērs Gints sirmiemiem matiem ir gluži tas pats simpatiskais puscilvēks, kāds bijis jaunībā. Viņš nespēj mainīties, bet ieskata savu nožēlojamību:

Tik nabadzīgam ir jāaiziet
Reiz cilvēkam turp, kur gaisma riet.
Tu skaistā zeme, jel piedod man to,
Ka tavu zāli es mīdīju.

Par postu bija mana dzimšana!
Es augšup gribu, kur kalni zil,
Vēl saules ripu vienureiz vērot.

Un kāds rūgtums viņa domās, ka uz viņa
kapa akmenī būs rakstīts: „Te Nevieni ir rakts.“

Pērs Gints pieder tai pašai Purva bridēju cil-
tij kā Blaumaņa Edgars, Sigridas Undsetes Er-
lens, Zelmas Lagerlefas Gesta Berlings, šai cil-
tij trūkst stingra rakstura, bet tā prot mīlēt, un
tādēļ arī šīs cilts locekļiem tāda vara pār cil-
vēkiem. Tāpat kā saules gaismai stiepjas pretī
stāds, ja tikai tas nav sakaltis un sažuvis, tāpat
katra dzīva cilvēka sirds atveras mīlestības
saulei, kaut arī mīlestības izstarotājs tā drusku
melo un palaidņo kā Pērs Gints, ir kauslis, bez-
godis un slinks. Sverot ētiski, Branda svaru
kauss sver smagāk, bet Brandi ir vienmēr vieni.
Turpretī Pēri Ginti pat tuksnesī atradīs kādu
Anitru, kas viņiem dejos, un Solveigu, kas uz vi-
ņiem gadiem ilgi gaidīs. Ja Pēra Ginta skaistākā
īpašība ir tā, ka viņš prot mīlēt, tad tikpat aug-

sti viņā vērtējama viņa spēja saskatīt un atklāt dvēselē slēpto skaistumu. Viņš līdzinās ar nenosaucamu īpašību apbalvotiem cilvēkiem, kas, mazu rīksti rokā turēdami, jūt dziļi zemē apslēpto ūdens dzidri. Lielā ļaužu pulkā Pērs Gints tūdaļ ierauga Solveigu. Mirdzēt ir skaista dvēseles īpašība, bet vai tikpat skaista nav spēja šo mirdzumu saskatīt? Nenoliedzami Pērs Gints ir drusku varmācīgs, pret lēto Ingridu viņš neizturas bruņiniecišķi, bet viņš spēj atšķirt, spēj vērtēt. No pārāk vēlīgās Ingridas atkratīdāmies un sacīdams: „Visas sievas velna varā“, viņš sevī glabā uzticību Solveigai. Ingridas solītā manta viņu nevilina, viņš iekšķīgi uzticīgs tai, kas ar acu uzmetienu viņu spēj šķīstīt.

Kā jau teikts, gaišas stīgas Pēra Ginta dvēselē skan, saskaņoties ar diviem cilvēkiem, ar māti un Solveigu. — Agnese izraudzījās Brandu, un tas apliecina viņas lielumu, Pērs Gints — ieraudzīja Solveigu, atšķīra to no visām pārējām sievietēm, sadzirdēja viņas dvēseles mūziku, un tādēļ, lai pareizi saprastu Pēru Gintu, ir jāzina, kāda ir Solveiga.

Tikai trīs četras reizes viņas tēls pavīd visā garajā drāmatiskajā poēmā, bet viņas dvēsele izstaro tādu gaismu, ka tā spēj saistīt gadu desmitiem arī vistālākā attālumā, protams, ne kat-

ru, bet to, kas līdzīgi Gintam sevī spēj uztvert gaismu. Ja logi aizvērti slēgiem, tad saule nespēj iekļūt. Un tādu cilvēku ir daudz, kas savas dvēseles logus aizslēdz slēgiem, bet Pēra Ginta skaistums ir tas, ka viņam tādu slēģu nav, lai gan citādi viņa dvēseles māja nav pareizi, nav arī visai droši celta, trūkst cieša pamata, un jumts nekad netiek galīgi pabeigts.

Solveiga neseko tūdaļ Pēra Ginta aicinājumam dejot, viņu atbaida dzērāja elpa, bet kad Pēra Ginta māja izūtrupēta, kad viņš izstumts un vajāts slēpjas mežainos kalnos, viņas sirdī mostas mātes žēlums, un viņa viena pati, sniega korpēs cīnīdamās pāri sniega klajumiem, klusa un smalka, brīva un drosmīga nāk pie Pēra Ginta. Šai Solveigas patstāvīgajā rīcībā izpaužas daudz lielāks spēks nekā mēs to parasti redzam skatuves tēlojumos. Ja Solveiga būtu tikai maiga, viņa nekad neuzdrīkstētos aiziet pie draudzes izstumtā, nolādētā Pēra Ginta, kam nav ne mantas, ne darba, bet tikai kvēla sirds un slikta slava. Šim solim vajadzīga liela aktīva uzdrīkstēšanās, kas tik raksturīga ziemeļu sievietei. Solveiga aiziet pie Pēra Ginta, vēl pirms tas viņā paspējis satracināt juteklus, kaut kas vēss, spēcīgs un šķīsts ir šai Solveigas nācienā, kas atgādina spožas ziemas saules ap-

spīdētu sniega ainavu. Vienkārša un tieša ir Solveiga. No mātes un no tēva, no mazās māsiņas viņa aizgāja, jo, kā pati saka: „Ko sākt un ko darīt, to zināju sevī“. Solveigas un Pēra Ginta sastapšanās ainā mani vienmēr brīnina Solveigas drošums, brīnina, ka šai pazemīgajai sievietei bija tik liela savas vērtības apziņa. Ne reiz viņa Pēram Gintam nejautā: vai tu mani arī mīli? Viņai ir savas patības apziņa, viņa zina, ka viņa vajadzīga Pēram Gintam, un ar to viņai pietiek. Viņas dvēselē nav daudz un dažādu stīgu, bet tās, kas viņai ir, skan apbrīnojami skaidri, spēcīgi un melodiski. Un kā Grietiņa sevi raksturo pazīstamajiem vārdiem par mazo saimniecību, kas viņai jāuztur kārtībā, kā mūsu Dina sevi raksturo vārdiem: „Ak, mīla neprasa, tik dod un dod,“ kā Agnese sevi raksturo vārdiem: „Visu nest — mans mūža gājums“, tā Solveiga — vārdiem: „Kur klusums un dziesma, tur mājās es esmu“. „Ko sākt un ko darīt, to zināju sevī“. Kas Pēru Gintu grib pareizi saprast, tam jāieklausās viņa ar Solveigu kopā pavadītajā svētvakarā.

Solveiga pati sevi brīvi dāvina Pēram Gintam, bet Pērs Gints šo dāvanu neuztver kā kaut ko pašu par sevi saprotamu, gluži otrādi — viņš nevar aptvert, ka Solveiga atnākusi pie viņa.

Viņš jūt, kāds milzīgs atstatums viņu šķir no Solveigas. Un tas, ka viņš šo atstatumu apzinās, ka viņš sevi jūt it kā purvā brienam, bet Solveigu kalnu gālē saules mirdzumā stāvam, ir tas, kas viņam piešķir ētisku vērtību, jo riebums un zaimi ir tie cilvēki, kas altāra svecēm pieskaņas kā sviestmaizes desām, kas, svētnīcā ieejot, neloka celi un neapklust. Kā trumi cilvēces miesā ir tie vīrieši, kas smalkākos ziedus samīn kājām un, būdami kurli dvēselē, nedzird Solveigas dziesmu. Don Huana attālais radnieks, sieviešu siržu gūstītājs, skrandinieks Pērs Gints savā dvēselē ir nōbils: apzinādamies savas netīrās rokas, viņš neiekāro Solveigu. Kā lūgsna skan viņa vārdi:

Solveig! Ļauj redzēt, tik redzēt man vaj'ga!
No tālienes tevi! Tu gaišā un maigā!
Ļauj pacelt man tevi! Cik viegla tu esi!
Kad tevi nesu, tu spēku man dvesi!
Es saudzēšu tevi; attālumā baigā
Manas rokas tevi turēs, tu mīlā un zaigā!

Solveigas gaišums viņā modina kontrasta asociācijas. Gara acīm viņš redz savas dzīves tumšākos brīžus. Parādās Zaļā sieviete ar mazu puiku, kas Pēram sviež ar alus pudeli. Te atkal Ibsens nojauc īstenības un garā skatītā robežu,

kā tas bieži mēdz būt viņa labākajos darbos: garā skatītais ir tikpat neatvairāms kā īstenībā dotais. Šī Zaļā sieviete, varbūt pavestā Ingrida, ir atgādinājums par troļļu valsti, ar savu neķītro bērnu viņa ir viss tas, kas pašā Pērā Gintā ir nekrietns, netīrs. Pagātnes tumsa ar vieglu roku nav atvairāma, nav padzenama. Un kā lai Pērs Gints paliek pie Solveigas, kad sevī jūt Zaļās sievietes tuvumu?

Ir svētvakars; aizkart vēl šodien to
Būtu apsmiet Dieva vissvētāko.

Pērs Gints nejūtas cienīgs Solveigas, un tas apliecina viņa dvēseles jūtīgumu pret svētumu, bet viņš nav arī spējīgs pārvērsties — un tā ir viņa nožēlojamība, viņa glēvums. Gandrīz katrai Ginta īpašībai un rīcībai ir divas šķautnes: viena mirdz, otra — griež.

Solveiga būdas durvīs gaida Pēru Gintu ienākam, bet Pērs Gints neiegriežas pie viņas, viņam vēl jāveic visgrūtākais, sevis veidošanas darbs, kas katram jāveic vienam pašam sevī. Vīrišķīgi Pērs Gints to apzinās un tādēļ arī atraida Solveigas piedāvāto palīdzību: „Viens pats to es darīt iešu... Tevi negribu baidīt; vai ilgi vai nē, — tev vajaga gaidīt.“ Un Solveiga arī gaida. Viņa gaida kā tūkstoš viņas

māsu un līdzinieču gaidījušas atgriežamies savu Pēru Gintu, ar savu uzticību to šķīstīdama un tam piešķirdama spēku izturēt un atgriezties. Piecdesmit gadu viņa gaida un šai gaidīšanā veic gandrīz neiespējamo, Branda prasīto visu vai neko. Pērs Gints savas raibās un izlaidīgās dzīves skumjākos un vientuļākos brīžos dzird sevī Solveigas dziesmu:

Vēl ziemas ies, varbūt, un pavasari,
Un vasaras, un daži gadi gaŗi;
Es svētīju tevi, reiz nāksi tu,
Es gaidīšu tevi, kā solīju.

Šī dziesma viņu visur pavada, pat tuksnesī, valdzinātājas Anitras tuvumā, kuŗas skaistās kājiņas ātri kā bungu vālītes dauza zemi. Pāri savas dzīves pelniem un pīšļiem, pāri tās neīstībai un čaulai, viņš beigās tomēr atrod ceļu atpakaļ pie Solveigas. Vienīgi viņas mīlestībā viņš dzīvojis, ar „sava meistara zīmi sejā. Tāds, kā pats Dievs bija domājis to.“ Solveiga viņu sagaida vārdiem:

Man dzīvi pārvērtis par dziesmu esi.
Lai svētīta ir mūsu pirmā tikšanās,
Lai svētīts brīdis šis, ko tu man nesi.

Visu dzīvi viņš bija tikai čaula, ko katrs garāmgājējs varēja nolobīt, vienīgi Solveiga bija

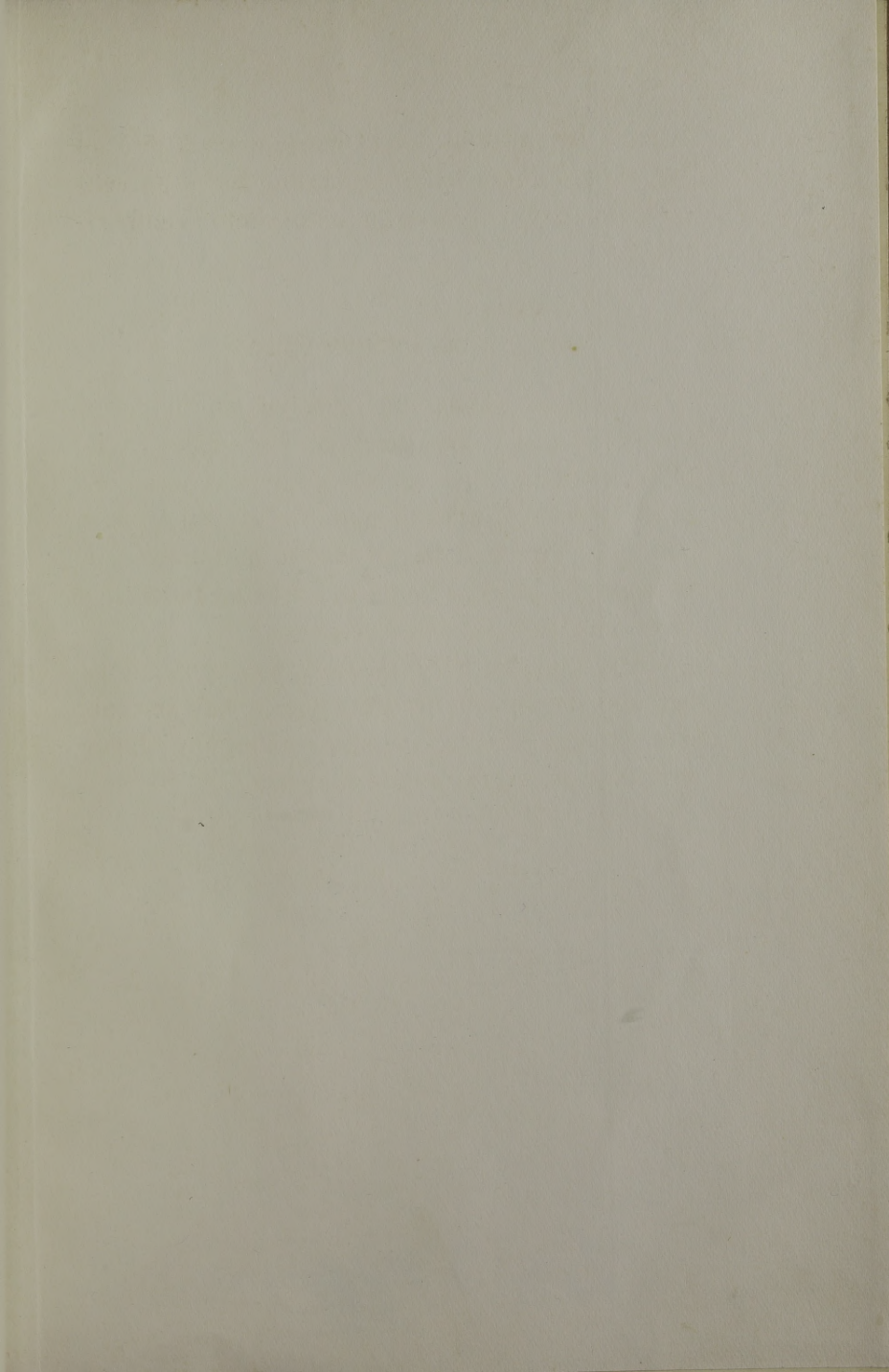
tvērusi viņa kodolu. Uz Pogulējēja ierosināto un tagad paša Ginta teikto jautājumu par viņā velti meklēto īstību Solveiga dziesmaini vienkārši atbild:

Tu dzīvoji tā
Manā cerībā, milā un ticībā.

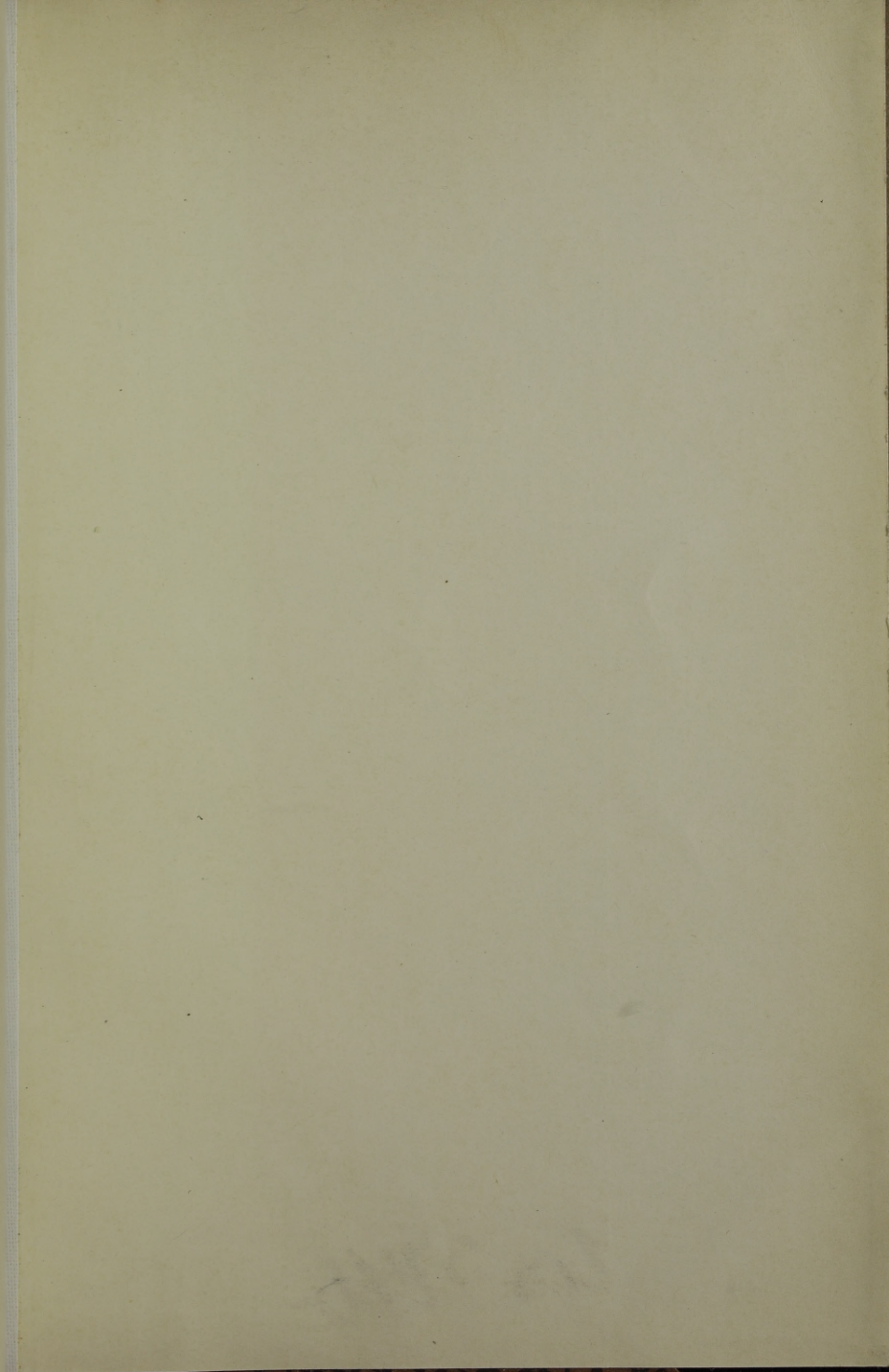
Solveiga, šķīsta un spēcīga kā norvēģu fjords, Solveiga, lielā ticētāja, vēl lielāka gaidītāja, Solveiga, apskaidrotāja, kas sev nekā neprasa, Pēram Gintam ir māte un visumīlā vienā personā. Viņa ir māte, jo piedod un gaida, viņa ir visumīlā, jo Pēra Ginta dzīvē viņai līdzās neviena cita sieviete nevar nostāties.

Aprīnojama ir Solveiga, kas tā prot gaidīt, bet aprīnojams ir arī Pērs Gints, kas šīs gaidas jūt, kas tām tic un kas, izstaigājis garus maldu ceļus, atgriežas pie gaidītājas.

ms 3746

Vāku zīmējusi
Erna Geistaute

29. SEP. 1939

Ms 2746

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309018171